

ОЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ РАЙОН:
ПАМ'ЯТЬ СТОЛІТЬ
РІК ДВІ ТИСЯЧІ ШІСТНАДЦЯТИЙ

ОЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ РАЙОН: ПАМ'ЯТЬ СТОЛІТЬ Рік дві тисячі шістнадцятий

· ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
· ЗНАМЕННІ І ПАМ'ЯТНІ ДАТИ НА 2016 РІК
· ЗБІРКА КРАЄЗНАВЧИХ СТАТЕЙ

*Книга видана за сприяння Олександрійської
районної державної адміністрації
та Олександрійської районної ради*

Кіровоград
«Імекс-ЛТД»
2016

УДК 908
ББК 63.3(4УКР-4КІР-5ОЛЕКС)
Г 61

Упорядники

В.В.Голобородько (краєзнавче дослідження),
І.С.Голобородько (методичне і бібліографічне упорядкування),
Н.М.Чуянова (методичне упорядкування, загальне редагування)

Під час підготовки книги використані матеріали Олександрійської центральної районної бібліотеки імені Дмитра Чижевського, Державного архіву Кіровоградської області, Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Дмитра Чижевського, приватних зібрань упорядників та краєзнавців-аматорів Олександрійського району та дослідників міста Олександрії. Всім, хто допоміг виходу у світ цьому виданню, щира подяка від упорядників і співдання на продовження співпраці.

Г 61 **Голобородько, В. В.**

Олександрійський район: пам'ять століть. Рік дві тисячі шістнадцятий / В. В. Голобородько, І. С. Голобородько, Н. М. Чуянова. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2016. — 160 с.

ISBN 978-966-189-381-7

В книзі зібрано і систематизовано історико-краєзнавчі матеріали Олександрійського району: події, факти, розповіді про видатних людей. Додано методику укладення краєзнавчого календаря та оригінальні краєзнавчі публікації на різну тематику, події і факти проілюстровано уривками з творів дослідників міста, району, області, України. Для широкого кола читачів.

УДК 908
ББК 63.3(4УКР-4КІР-5ОЛЕКС)

ISBN 978-966-189-381-7

- © В.В. Голобородько, статті, упорядкування, 2016
- © І.С. Голобородько, стаття, упорядкування, 2016
- © Н.М. Чуянова, редагування, 2016

СЛОВО ВІД УПОРЯДНИКІВ

Минув рік з започаткування підготовки та видання календаря знаменних і пам'ятних дат Олександрійського району. Чимало подій відбулось за звітний час, в тому числі значно розширилось коло кореспондентів видання, встановлено зв'язок із активістами, дослідниками історії краю в селах та селищах, отримано чимало схвальних відгуків про розпочату роботу.

Але цього разу ми вирішили зробити наступний крок і крім звичайних коротеньких статей про визначну подію чи біографію цікавої людини, додали тексти оригінальних досліджень з краєзнавчої тематики або запропонували прочитати тим, хто долучився до нашого календаря, уривки з творів, які розповідають про ту чи іншу подію. Іноді саме останні тексти є дуже промовистими і дають багато подробиць до вивчення історії краю, змогу обдумати минуле, зробити коригування дій у дні сьогоднішньому і спланувати свої вчинки на майбутнє. Дякуємо за увагу до краєзнавства і сподіваємось, що ви разом з нами здійснисте чергову цікаву і корисну подорож у славне минуле олександрійського краю, а опубліковані джерела будуть використані для навчального процесу у школах, під час проведення масових заходів у закладах культури, у бесідах із друзями, рідними, знайомими.

Для тих, хто цікавиться методикою укладення календаря, додаємо спеціальні публікації на цю тему, тези з яких були виголошені на презентації календаря у 2015 році. Тепер, у друкованій версії, ці методичні поради будуть у нагоді всім дослідникам-краєзнавцям.

**Надія Чуянова, директор Олександрійської районної
централізованої бібліотечної системи**

ЧАСТИНА 1. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА КРАЄЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проект «Календар знаменних і пам'ятних дат
Олександрійського району»:
методика, оформлення, вимоги

Календар знаменних та пам'ятних дат Олександрійського району є складовою частиною проекту який варто розпочати реалізовувати в Олександрійському районі, а можливо і в інших районах і містах області. Мета проекту полягає не в математичному вираховуванні «круглих» дат

та їх збиранні у один довідковий матеріал.

Головна мета заснування цього календаря — спроба відродити загублену спадковість патріотичного виховання молоді та підтримки патріотичних почуттів старшого покоління, налагодження містку взаєморозуміння між поколіннями.

На Кіровоградщині величезну роботу з упорядкування календарів пам'ятних та визначних дат Кіровоградщини проводив і проводить Володимир Босько, укладенням історичних календарів Кіровоградщини, починаючи з виходу в світ у 2005 році першого такого загальнообласного видання [1].

Починаючи з 2010 року завдяки ініціативі автора рядків календар визначних та пам'ятних дат упорядковується та затверджується рішенням Олександрійської міської ради.

Відтепер пропонується на новому рівні, з залученням досвіду краєзнавців Кіровоградщини та міста сформуваати порядок денний патріотичного руху в регіоні, громаді.

Концепція, етапи реалізації проекту

Сьогодні є дуже модним говорити про проектне планування діяльності, проектний підхід управління діями. Ми будемо

говорити про проект «Календар пам'ятних і знаменних дат Олександрійського району» у первинному значенні слова і проект, як задуманий план дій; задум, намір[2] Що ми маємо на увазі? Пропонований проект складається з трьох головних етапів, який під час його реалізації дає не тільки первинний імпульс, але й встановлює зворотній зв'язок.

Перший етап: створення календаря на поточний рік, як сукупності цифрових, тестових даних, узагальнень щодо подій і фактів, викладення їх у зручному електронному та паперовому вигляді.

Другий етап: оприлюднення інформації календаря та створення на його базі доповнень до планів діяльності бібліотек, будинків культури, розширення інших творчих заходів, ініціація нових творчих заходів серед жителів району для того, щоб нагадати жителям Олександрійщини про існування тих чи інших подій, видатних особистостей та «круглих» дат, які варто згадати. Форми і методи поширення інформації різні. Бажано долучити до цієї праці інтелектуалів селищ і сіл, як джерело поширення важливої і поцінованої місцевими жителями інформації.

Третій етап: отримання зауважень, різноманітних доповнень, пропозиції щодо укладення календаря, формування нового базису даних про історію рідного краю, про цікаві особистості та події які не були поміченими упорядниками, перехід до колективного формування календаря, опрацювання джерел, пошуку інформації для укладення нового тексту календаря, а таким чином переходу до першого етапу на більш високому рівні.

Методика укладення календаря

На початку укладення календаря перед упорядниками постало цілком справедливе питання яким шляхом іти тим, хто намагатиметься виконати поставлені перед собою завдання? Для реалізації цих завдань, була розроблена методика визначення пам'ятних і знаменних дат, оформлення якої дало можливість перейти до практичної роботи над упорядкуванням документу. Текст методики додається далі.

Методика укладення Календаря пам'ятних і знаменних дат Олександрійського району

Джерела дат

Джерелом виявлення дат є книги, енциклопедії, довідники, словники, календарі, періодичні видання та інші документи (в тому числі електронні) які повністю або частково присвячені краю, документи архівів, неопубліковані матеріали (статистичні, матеріали наукових досліджень, мемуари, епістолярна спадщина та ін.).

Для встановлення дати потрібно не менше двох (бажано трьох) джерел щодо вказаної дати.

Виключення можуть становити дати, які визначені виданнями, підготовленими до друку академічними установами Національної Академії Наук України. Для таких дат достатньо одного посилання на друковану чи електронну версію.

Джерелом встановлення дати можуть бути відповідні рішення органів місцевого самоврядування, вищих органів влади, в тому числі Верховної ради України.

Відбір дат

Дата, яка включається до календаря має бути кратною 5, але первинною мусить бути 50-річна дата. Таким чином послідовність основних і додаткових дат має такий інтервал в п'ять років: 50, 55, 60, 65, 70, 75...

До основних дат включаються дати, які є «круглими», тобто кратними 50, 100, 150, 200 і т.д.

Також до основних, тобто обов'язкових для включення дат входять дати від 50, кратні 25, тобто: 75, 125, 175 і т.д.

Основні та додаткові дати вносяться до загального переліку дат.

Знаменними датами є дати: надзвичайні дуже важливі у якому-небудь відношенні дати, зазвичай які мають у собі контекст позитивної події, в тому числі дні народження видатних особистостей краю, дати звільнення чи перемоги, дати побудови чи створення чого-небудь і таке інше [3]

Пам'ятними датами є дати, — про які пам'ятають, тобто такі які можуть в собі нести негативний відтінок важливої

події, яка не відзначається як свято, проте важлива для згадування та народної пам'яті, особлива для народу в цілому і краю зокрема [4].

Перелік ступенів важливості дат

Відбір дат відбувається крім вікових критеріїв та важливості у контексті загальноміського, загальнорайонного значення і у відповідності з певними ступенями важливості за тематикою подій. Нижче наведено перелік ступенів важливості у спаданні.

1. Роковини або визначні дати історичних подій — утворення адміністративно-територіальних одиниць, особливо вперше; присвоєння статусу міст, селищ; значних подій військово-політичного значення — звільнення, військових операцій, завдяки яким територія була звільнена від загарбників, отримала статус постійної чи тимчасово вільної від іноземної окупації; важливі дати з дня народження видатних особистостей краю, в тому числі громадсько-політичних діячів, діячів науки, культури, мистецтва, літератури, краєзнавців та дослідників краю, місцевих творчих особистостей.

2. Важливі події культурного життя краю, дати заснування підприємств, установ, організацій, дати утворення громадських чи політичних об'єднання громадян які зіграли чи продовжують відігравати значну роль у житті громади.

3. Дати що стосуються осіб, чиє перебування або діяльність залишили помітний слід у історії краю, його культурі та інших сферах.

Оформлення, вимоги до наповнення

Структура тексту «Календаря включає декілька обов'язкових позицій, завдяки яким цей документ перетворюється у довідково-інформаційний довідник.

А саме:

1. Передмова упорядників, де викладається основна думка, яка є наскрізною для видання, характерні особливості саме цього видання

2. Перелік пам'ятних дат на рік (головних та додаткових)

До статті щодо дати дається коротка або розширена фактографічна довідка, яка підкріплена числовими показниками, додатковими датуваннями, посиланнями на інші важливі події та факти. Довідка може мати в собі короткі та розширені цитати першоджерел (у перекладі українською мовою). Також до довідки додається список рекомендованої літератури, за наявності перелік ілюстрацій, фотодокументів та інших джерел.

3. Бажано укладати додатково до основного змісту та назв фактографічних довідок, іменний і географічний покажчики, поради чи окремі статті з популяризації згадуваних пам'яток та визначних дат.

Вимоги до фактографічних довідок

Зміст довідки обумовлюється характером дати.

У довідці, присвяченій ювілею населеного пункту, обов'язковими є відомості про час і обставини його заснування, походження назви, зміни в адміністративному статусі, основні віхи історичного, економічного, культурного життя, сучасний стан, перспективи розвитку, пам'ятки і пам'ятні місця, видатних людей.

У довідках про ту чи іншу установу, учбовий, культурний заклад тощо, окрім відомостей про фундацію, осіб, які цьому сприяли, основні етапи розвитку, напрями діяльності важливо показати внесок у життя краю, перелічити основні видання, винаходи, вистави, тощо.

При складанні довідок, присвячених ювілеям окремих осіб, беруться до уваги декілька моментів. Коли політичний діяч, вчений, письменник, митець є земляком, широко відомим у межах краю, довідка носить біографічний характер, у ній простежується весь життєвий шлях ювіляра.

У довідці, присвяченій славнозвісним у країні, світі особам, основна увага приділяється розкриттю їх зв'язків з краєм, висвітленню періодів життя, проведених у даній місцевості. Загальновідомі біографічні дані побіжно згадуються або даються посилання на біографічні твори.

Обсяг довідки залежить від теми, важливості події і ступеня висвітлення даного питання у літературі. Чим менше дру-

кованих матеріалів, що стосуються дати, тим більш докладною, ґрунтовною має бути довідка. Разом з тим, її обсяг не повинен заходити в суперечність з характером посібника як просвітницького, популяризаторського видання [5].

Цікавими додатками до Календаря можуть стати розвідки з історії краю, публікація найбільш цікавих та унікальних документів, джерел.

Залишається додати, що краєзнавча діяльність поступово і впевнено перетворюється на важливу складову не тільки історичного, але й патріотичного виховання громадян, формування державницького світогляду жителів краю. Саме задля реалізації цієї ідеї і треба продовжити реалізацію проекту, згуртувати найбільшу кількість інтелектуальної еліти краю над цим важливим актуальним завданням яке час ставить перед усіма нами.

Література та джерела:

1. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2006 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центрально-укр. Видавництво, 2005. — 140 с.
2. Словник української мови: в 11 томах. — Т. 8. — 1977. — С. 176.
3. Словник української мови: в 11 томах. — Т. 3. — 1972. — С. 640.
4. Словник української мови: в 11 томах. — Т. 6. — 1975. — С. 38.
5. Краєзнавча діяльність бібліотек: метод. посібник / Держ. іст. б-ка України ; Підгот.: В. П. Кисельова, З. Х. Мусіна, С. І. Смілянець. — Київ: Ніка — Принт, 2002. — 208 с.

**Віктор Голобородько,
член Національної Спілки краєзнавців України**

Відродження бібліографічної культури, як складової частини проекту «Календар знаменних і пам'ятних дат Олександрійського району»

Календар знаменних та пам'ятних дат Олександрійського району на 2015 рік складається з досить розлогої бібліографічної частини. Це не випадковість, а напрямок роботи, який авторський колектив упорядників взяв на себе свідомо з однієї вагомої причини і продовжив цей же напрямок у підготовці нового видання на 2016 рік. Мусимо констатувати, що чимало сучасних краєзнавчих досліджень далеко не завжди містять в собі

раніше обов'язковий елемент — бібліографії питання, що висвітлюється у статті чи книзі.

В основному це пов'язано з відсутністю спеціальних знань у авторів тієї чи іншої розвідки чи не бажанням створювати бібліографію, оскільки спроби писати праці на базі суто інтернет-джерел, що часто-густо треба додатково перевіряти на якість та достовірність фактів, народили новий спосіб пошуку та аналізу інформації. Умовно його можна назвати «інтернет-слаломом», чи поверховим ковзанням по глибинам інформаційної глобальної мережі. Дослідники не дарма вважають, що «Інтернет у його нинішній формі являє собою конгломерат різних за значенням, вірогідністю й цінністю відкритих джерел інформації. Однак потрібно пам'ятати, що більша частина його ресурсів — це так зване «інформаційне сміття». Тому вміння орієнтуватися в цьому безмежному інформаційному просторі — вже половина інформаційно-аналітичної роботи» [1]. На необхідність пошукової роботи із залученням перевірених джерел наголошують краєзнавці-земляки, в тому числі лауреат обласної краєзнавчої премії імені Володимира Ястребова Анатолій Кохан, який прямо зазначав, про

оманливу легкість такого здобуття інформації та про її малу цінність для справжнього дослідника [2].

Таким чином ґрунтовні краєзнавчі розвідки перетворюю-

ються у поверхові, без вивчення наявних письмових джерел і критичного аналізу матеріалу. Особливо сумно спостерігати за виданими, але не упорядкованими, не підготовленими у відповідності до прийнятих стандартів [3], виданнями, що не мають жодного бібліографічного апарату і таким чином втрачають суттєву частину свого значення як для інших дослідників так і для користувачів.

Саме тому з самого початку реалізації проекту «Календар пам'ятних і зна-

менних дат Олександрійського району» було сформульоване завдання надати якнайширшу бібліографію подій висвітлених у Календарі.

В наступних виданнях Календаря планується загострити увагу саме на якісному та значному за обсягом бібліографічному супроводі статей. Це дасть змогу як краєзнавцям, так і педагогам і працівникам культури, що опікуються патріотичним вихованням громадян, використати варіативність у пошуках, підготовки заходів, задіяти не тільки наявний у Календарі описовий матеріал, але й сформувати власну позицію щодо тієї чи іншої події, спиратись на джерела і відповідно використовувати у роботі як відкриті електронні ресурси, так само і друковані праці. Це в свою чергу має стимулювати відродження культури пошукової діяльності, що не в останню чергу базується у сучасній історичній науці, в тому числі у сучасних краєзнавчих дослідженнях, на чітку і розгалужену бібліографічну роботу.

Звісно до цієї праці треба було б залучати ширше коло дописувачів, що мають з того чи іншого питання інформацію

і можуть нею поділитися. Це — не тільки бібліотекарі, але й користувачі бібліотек, краєзнавці, спеціалісти галузей, що можуть відслідковувати у якості хобі потрібну для краєзнавства, інформацію. Таким чином буде формуватися цікавий банк бібліографічних даних, який буде корисним не тільки для продовження роботи над проектом «Календар пам'ятних і знаменних дат Олександрійського району», але й значно збагатить інформаційно-довідковий апарат бібліотек як інформаційних центрів територій.

Література та джерела:

1. Телешун С. О. Моніторинг джерел інформації в системі державного управління : навч. посіб. / С. О. Телешун, І. В. Рейтерович . — Київ : НАДУ, 2009. — С. 22.
2. Кохан А.И. Исторический календар Кіровоградщини: справочник краєведа / А.И. Кохан // Городской курьер. — 2010. — 20 мая. — С.5.
3. ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання : метод. рекомендації з впровадження / уклали: О. К. Галевич, І. М. Штогрин . — Львів, 2008. — 20 с.

Ірина Голобородько,
бібліотекар Олександрійської центральної
районної бібліотеки імені Д. Чижевського

ЧАСТИНА 2. ЗНАМЕННІ І ПАМ'ЯТНІ ДАТИ ОЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО РАЙОНУ 2016 РОКУ

285 років тому (1731 року) народився військовий діяч, один з сербських офіцерів-колоністів Нової Сербії, мемуарист Симеон Степанович Пищевич, автор книги «Известия о жизни и происхождении Симеона Степановича Пищевича». Ця книга є рідкісним мемуарним виданням, яке розповідає про подробиці життя Нової Сербії, яка охоплювала більшу частину нинішньої Кіровоградської області та Олександрійського району.

Повсякденне життя у Новій Сербії: погляд Симеона Пищевича

Повсякденне життя створеної за імперським указом на відібраних у Гетьманщини та Запорозької Січі землях військово-поселенської Нової Сербії без окрас та удаваного блиску імперських словесних «позолот», було прозаїчним, а також багато в чому далеким від містифікацій які поширювались царськими придворними. Чимало фактичного матеріалу, про цю сторінку історії Кіровоградщини і зокрема Олександрії, тодішньої Бечеї, перейменованої на сербський лад, дають спогади одного з офіцерів Новосербського корпусу — Симеона Пищевича.

Ці спогади написані простою мовою рядового учасника подій, який мав можливість спостерігати як за діями керівництва Нової Сербії, включно з очільником Хорватом, так і за діями звичайних солдат, рядових поселенців.

Пищевич розповідає про тяжкий стан рядових людей, які не мали доступу до ресурсів, що виділяла імперія на новоутворення і мусили виживати як могли. До речі поселенці склали дуже строкату спільноту. Про те, як формувались військові підрозділи Новосербського корпусу досить докладно пише С. Пищевич у своїх мемуарах і вказує, що склались ці формування у переважній більшості з дезертирів та втікачів з території Польщі та інших суміжних держав, і не

були як це уявлялось чиновникам імперії представниками реального сербського переселенського руху.

«...Потроху стали до мене новонавербовані люди додаватися, яких діставали в польській Україні, з розміщених там цісарської так і пруської армії, з достатньої кількості дезертирів, яких мій надісланий прапорщик, до себе запрошував, а також з Молдавії тих, хто переходив у Польшу різного звання люди, [він] набираючи пересилав до мене в полк, і тільки за півроку набралось у мене біля двохсот людей» [1].

Такий контингент не тільки не мав жодних військових навичок, але й був позбавлений за свідченням сербського офіцера багатьох моральних цінностей. «Я з цими людьми з самого початку мав превелику муку і працю мав, всі вони були норавливі, розбещені, п'яниці і всякий день відбувались між ними і з обивателями бійки і сварки. І таке то збіговисько людей було, які по декілька разів з однієї країни в іншу переходили і служили, потім йшли, а на останок дійшли у Росію і до мене в команду» [1].

Офіцер скаржиться на те, що крім низької моральної та бойової якості підрозділів не вистачало ні грошей, ні продуктів, ні обмундирування. Внаслідок цього новосербський офіцер змушений був «продовольствувати своїх людей їжею від обивателів і вимагати зарплати, проте «не без обтяження це було». Строкати за характером, національним складом, стилем життя люди, які були зібрані разом у одному місці представники плебсу, врешті почали з'ясовувати стосунки і один

з одним, в тому числі за допомогою холодної зброї, про що скаржитися у спогадах Пишчевич.

Військового озброєння для солдат не вистачало, так само як і амуніції, тому для навчання військовій справі довелося виготовити муляжі — дерев'яні рушниці і використовувати їх для занять. А для того щоб хоч якось налагодити дисципліну, доводилось збільшити кількість караулів та проводити нічні перевірки постів. Більшість солдат не мали ніякого іншого одягу, як пошитих з простого сукна каптанів та штанів, шуб, що геть не було схоже на солдатські однострої [2].

Зрештою життя поселенців стало налагоджуватись, проте офіцер фіксує катастрофічне зростання корупції, внаслідок якої і керівництво Новосербії, і вищі офіцерські чини отримували «від підлеглих місць... страшенно великі гроші» [3]. Пишчевич пояснює це тим, що завдяки військовому забезпеченню, яке здійснювалось за фіксованими цінами і у визначених місцях, вдавалось збагачуватись верхівці поселеного полку. Як відомо, внаслідок масових зловживань, керівника Новосербії було покарано до довічного заслання, а Нова Сербія була розформована і зникла з карти країни, так і не перетворившись у більш-менш якісний армійський підрозділ і тим більше у реалізований колонізаційний елемент імперії [3].

Література та джерела:

1. Пишчевич С. С. Известия о жизни и происхождении Симеона Степановича Пишчевича: Кн. 2 Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете / С. С. Пишчевич. — Москва: Университетская типография, 1882. Апрель-Июнь. — С. 416.
2. Пишчевич С. С. Известия о жизни и происхождении Симеона Степановича Пишчевича: Кн. 2 Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете / С. С. Пишчевич. — Москва: Университетская типография, 1882. Апрель-Июнь. — С. 417.
3. Пишчевич С. С. Известия о жизни и происхождении Симеона Степановича Пишчевича: Кн. 2 Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете / С. С. Пишчевич. — Москва: Университетская типография, 1882. Апрель-Июнь. — С. 450.

Віктор Голобородько

235 років тому (1781 рік) споруджено Предтеченську церкву у селищі Нова Прага Олександрійського району. Відповідно до опису цього храму, він мав типовий для українських церковних споруд вигляд: тридільний трьохглавий храм.

Детальний опис храму залишив краєзнавець Василій Нікіфоров, який бачив храм на власні очі і описав його у своїй праці про посад Нову Прагу (нині селище Нова Прага Олександрійського району).

**Про створення Предтеченської церкви в Новій Празі
(уринок з праці «Посад Нова Прага» у перекладі
українською мовою)**

...У огляді церков архієпископа Гавриїла під 1781 роком записано наступне: Нової Праги, Предтеченская дерев'яна Боб[ринського] повіту. Церква ця заснована з благословення преосвященного київського митрополита Тимофія Щербацького між 1748 і 1757 роками, але занепадала, чому і перебудована була у 1788 році з благословення Євгена архієпископа Слов'янського.

Село це називалося тоді «Петриківським шанцем», якого обивателі просячи собі соборну книгу, приписували між іншим недостатність свою, пошкодженням в той час хліба «злочинною сараною». У цьому записі є наступні помилки і протиріччя: по-перше Петриківка ніколи не була у Бобринському повіті; по-друге під час перебудови Предтеченської церкви 1788 року не було Євгена, архієпископа Славенського і Херсонського, а при Амвросії Серебренникові архієпископі Катеринославському і Херсоніс-Таврійському; якщо Предтеченская церква перебудована 1788 року, то для чого перед цим записом стоїть 1781 рік.

Яку подію про цю церкву він показує? У клірському записі заснування Предтеченської церкви значиться під тисяча сімсот вісімдесят першим роком. Якщо так, то невже через сім років вона могла занепасти? Автор цих рядків бачив обидві ці церкви; вони були тридільного типу, з трьома главами і трьома хрестами в ім'я святої Трійці; але дзвіниці від них сто-

яли окремо. Видно, що вони будувалися за одним планом і в один час; до того ж парафіяни обох церков просили дозволу на збір пожертвувань, посилаючись на злоблиту сарану, яка пожерла їхній хліб. Але, поки не відкриються нові джерела, про Предтченську церкву не можна сказати останнього слова.

Джерело

Никифоров, В.Н. Материалы для истории возникновения церквей в Александрийском уезде Херсонской губернии [Текст] / В.Н. Никифоров // Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. — Т. XXVII — Одесса: Типография «Экономическая», 1907. — [Раздел] II: Материалы. — С. 1 — 56. — Из содержания: Селение Мошорино. — С. 1-6; Селение Протопоповка. — С. 6-7; Диковка. — С. 8-10; Местечко Дмитровка. — С. 10-13; Субботцы. — С. 13-15; Сентов. — С. 15-17; Вершац. — С. 18-20; Пантазиевка. — С. 20-22; Посад Новая Прага. — С. 22-41; Селение Орлова Балка. — С. 42-56.

Василій Нікіфоров

12 липня — 220 років тому народився (1796 рік) військовий діяч, географ, мандрівник, декабрист, контр-адмірал Володимир Павлович Романов.

Життя і діяльність В.Романова тісно пов'язано з Олександрійським районом та містом Олександрією.

В. Романов народився в місті Олександрії, а чималу частину свого життя провів у селі Березівці Олександрійського повіту (нині — селі Березівка Олександрійського району).

Саме у Березівці він був заарештований як учасник декабристського руху, там В. Романов розвивав передові сільськогосподарські технології, упорядковував економічну діяльність власного господарства, яке вважалось одним з кращих в повіті. Там же, у селі проживав брат його дружини — Катерини Бржеської.

У місті Олександрії В. Романов виконував функцію мирного посередника повіту. В Олександрії і було поховано видатного земляка.

Контр-адмирал, путешественник, писатель, мировой посредник (из будущей книги «Романовы и Соловьевы — связь поколений»)

В июле 1796 года появился на свет человек, которого через 60 лет Александрия Херсонская знала уже как контр-адмирала и мирового посредника Владимира Павловича Романова. А в советские времена о нем упоминали в основном как об участнике декабристского движения. Кроме того, он еще и дед известного философа Вл. Соловьева (в честь которого его

и назвали), писателя Вс. Соловьева, поэтессы и художницы П. Соловьевой, прадед писателя, поэта-символиста и священника С. Соловьева.

Большую часть своей жизни этот замечательный человек посвятил военной службе на флоте, географическим исследованиям, а в свои последние годы трудился в начале крестьянской реформы 1861 года мировым посредником в Александрийском уезде.

Уже с 1810 г. он воспитывался в Морском кадетском корпусе, а в 1818 г. ему присваивается звание лейтенанта военно-морского флота. В этом же году на фрегате «Проворный» плавал к берегам Испании, а в 1820-1822 гг. совершил кругосветное путешествие на корабле «Кутузов». Эти экспедиции закрепили в нем убеждение о том, что его жизненная задача — изучение и описание неизведанных территорий на благо Отечества. Отрывки из записок В. Романова об Испа-

нии были опубликованы во второй части «Отечественных записок» за 1820 г.

В 1823 г. В. Романов представил русскому правительству проект большой экспедиции на север Русской Америки «с двоякою целью: первая — для удостоверения, соединяется ли Азия с Америкой; вторая — для открытия сообщения Американской компании с Гудзонскою». Этот проект после поддержали М. Муравьев, И. Крузенштерн, К. Рылеев и Н. Бестужев. Последний, кстати, помог Романову подгото-

вить к печати его записки и статьи о Северо — Западной Америке, вскоре появившиеся на страницах «Северного архива» и «Московского телеграфа». О близких отношениях Романова с Бестужевым свидетельствует книга «Плавание фрегата Проворного в 1824 году», хранящаяся в исторической библиотеке Москвы. На ней — дарственная надпись автора: «Любезному другу Владимиру Павловичу Романову от Бестужева».

Не скрывал наш земляк и своей дружбы с К. Рылеевым. Даже в показаниях Следственной комиссии он пишет: «...я у него один раз обедал и не более семи или восьми раз был на квартире... Иногда виделся с ним в канцелярии главного правления Российско-Американской компании; обедал с ним несколько раз у директора Прокофьева и раза два у Булгарина». К. Рылеев, занимавший тогда видную должность в Российско-Американской компании, употребил все свое влияние для снаряжения экспедиции на север Русской Америки под начальством ее инициатора В. Романова. Но правительству это не понравилось и проект «повис в воздухе». А вскоре трагические события на Сенатской площади заставили компанию совсем забыть эти планы.

Следствие по делу декабристов предположило, что В. Романов знал о планах членов Северного общества, так как нашли его письма в бумагах уже арестованного К. Рылеева. А обсуждение ими в письмах освоения Севера и Юга России приняло за иносказательное упоминание о тайных обществах. Последнее письмо В. Романова Рылееву отправлено 6 декабря 1825 г. с пометкой «Александрия Хер. губ.». Судя по дате, оно пришло в Петербург уже после ареста Рылеева и было до-

ставлено в Следственную комиссию. Вверху письма пометка карандашом Николая I: «Надо послать приказание губернатору его выслать сюда, а бумаги запечатать».

Почему же Романов в это время был не на службе в Петербурге? Еще в 1824 г. он взял отпуск и уехал по семейным делам в Херсонскую губернию, где в конце года женился на дворянке Екатерине Федоровне Бржеской. Некоторое время молодые жили в имении Бржеских с. Березовке под Александрией. Из его показаний узнаем, что тогда же он подавал прошение о выходе в отставку — «чувствуя расстройство в здоровье и для приведения имения в порядок», которое было удовлетворено только перед самым его арестом. Как нашли и арестовали Романова — в рапорте Херсонского гражданского губернатора:

«...По разысканию местопребывание Романова открыто Александрийского уезда в селении Березовка помещицы полковницы Коншиной. Земский исправник вместе с г. Дойбаном и исправляющим должность стряпчего не могли тот час приступить к исполнению предписания по причине отлучки Романова в Полтавскую губернию; по прибытии же его в имение помещицы Коншиной 17 числа, исправник арестовал его Романова и все бумаги, какие только найдены, при бытности стряпчего опечатал и дал оные с Романовым

Титулярному Советнику Дойбану для доставления в Петербург к Его Императорскому Величеству. 24 февраля 1826 г. Херсон».

Внимательный читатель, наверное, заметил, что особое ударение делалось на «арест» бумаг Романова. Предполагалось, что они изобличат его участие в тайном обществе. Есть сведения о том, что семья Романова узнала о предполагаемом аресте раньше, чем к нему явились жандармы. И документы, которые могли свидетельствовать о принадлежности к тайному обществу, успела уничтожить его сестра. Об этом поведал сын контр-адмирала В. В. Романов в рассказе «Сестра декабриста», напечатанном в 1893 г. в «Русском вестнике».

Сразу же по прибытии в Петербург на главную гауптвахту, Романов оказался в Петропавловской крепости. Но участие нашего земляка в делах и замыслах декабристов не было доказано. Рылеев же 3 февраля 1826 г. на вопросный пункт о Романове отвечал так: «Лейтенант Романов знает от меня о существовании Общества и обещал, когда будет нужно, принять участие в достижении цели, предположенной Обществом, и по первому известию приехать, куда будет ему назначено от меня». О принадлежности Романова к Северному обществу показал и Н. Бестужев, сообщивший, что Романова принял в число членов Общества Рылеев. На очной ставке с последним, Романов сознался, что в июле 1825 г. действительно слышал от него о существовании Общества, но участия никакого не принимал. При отъезде в Херсонскую губернию, Рылеев поручал ему разглашать повсюду о необходимости введения конституции, но Романов, «не имея ни с кем сношений, не исполнял сего поручения».

По докладу комиссии 15 июля 1826 г. высочайше «велено» продержать его еще три месяца в крепости, а после отправить на службу в Черноморский флот и ежемесячно доносить о поведении. В общей сложности Романов отсидел в крепости 9 месяцев и, хотя был в отставке, вернулся на службу уже 15 сентября 1826 года и снова занялся любимым делом, но уже на Юге в том же чине лейтенанта.

Перечисление его заслуг, как моряка и географа может занять несколько страниц. Поэтому назовем только главные события: участвовал в русско-турецкой войне 1828-1829 гг., был серьезно ранен во время морских сражений у Анапы и Варны. Награжден золотым оружием и произведен в капитан-лейтенанты. Но рана давала о себе знать, и потому он был уволен в 1834 году в бессрочный отпуск.

За годы 12-летней отставки Романов обустроивал свое имение, учил крестьян разным новшествам в сельском хозяйстве — сажать сады, разводить картофель, правильно применять удобрения. Он объехал большую часть России и был избран действительным членом Императорского Вольно-Экономического Общества, Императорского Общества Сельского Хозяйства Южной России, Московского Общества Сельского Хозяйства, Главного Общества улучшенного овцеводства, Комитета шелководства и Императорского Русского Географического Общества.

В 1854 году Романов добровольно возвращается во флот в морское ополчение, участвует в Крымской войне сначала в Финляндских шхерах, а с 1855 года — переведен по прошению в Севастополь. Одним из последних покинул осажденный город и, будучи раненым, продолжал командовать судном, которое под огнем противника перевозило на северную сторону последних защитников. Тогда и был контужен и ранен осколком бомбы в ногу. За этот подвиг его наградили орденом Св. Станислава 2-й степени.

Как географ, Романов проявил себя и на Черном море: исследовал рейды при Сухум-Кале, Редут-Кале, сделал съемки кавказских берегов. Составленные им тогда карты имели важное значение для Черноморского флота и были немедленно опубликованы. Он даже составил словарь абхазских и черкесских наречий. Плавал через Босфор и Дарданеллы, путешествовал верхом на лошади по Греции, по поручению Русского общества пароходства и торговли исследовал р. Днестр и составил его карту.

30 августа 1861 года В. Романов произведен в контр-адмиралы и окончательно уволен со службы, но продолжал собирать материалы по истории русского флота, состоя чле-

ном ученого комитета Морского штаба. В это время он жил в Александрии и был избран мировым посредником одного из участков уезда. Известно даже место, где располагался дом Романовых. Об этом есть упоминание в воспоминаниях одного из александрийских старожилов. К сожалению, дом не сохранился, а находился он по улице Почтовой (современная Первомайская) перед домом, где был онкодиспансер, сейчас там аптека. Располагался в глубине, вниз ближе к речке Березовке. Зная любовь Романова к садоводству и огородничеству, можно представить, какой там был красивый и ухоженный участок.

В известных воспоминаниях русского поэта А. А. Фета, который с 1845 по 1853 годы служил в кирасирском полку в Крылове, часто бывая в Новой Праге, Елисаветграде, Новомиргороде, Александрии и других местностях нашего края, упоминаются и Романовы. Фет мало пишет о Владимире Павловиче, но чувствуется, что он любил и уважал старого моряка. Поэт называет его «милым и благодушным человеком». Упоминает он также о том, что имение Романовых было и в с. Снежково Александрийского уезда (приданное жены Екатерины Федоровны). Потом семья жила в Крылове (Новогеоргиевске), где начал военную службу юнкером их сын Владимир. В 1847 г., когда Фет ездил в отпуск в Москву, он по рекомендательному письму Бржеских был любезно принят в доме Романовых (в Москве учились их дети) вместе со своим университетским товарищем Сергеем Михайловичем Соловьевым.

К сожалению, именно та страница жизни В. Романова, которая повествует о его службе мировым посредником, пока не совсем заполнена. Узнаем об этом из некролога на его смерть, который был опубликован в газете «Одесские вести». Должность эта была введена «для содействия в проведении крестьянской реформы 1861 года». Из местных дворян выбирались люди, способные быть своеобразным «буфером» между крестьянами и помещиками. Назначались они Сенатом по представлению губернских властей. Как и в других уездах, в Александрийском было несколько мировых посредников, каждый из которых отвечал за свой участок.

Их работа заключалась в том, чтобы наделение крестьян землей шло согласно Уставных грамот. Они рассматривали жалобы крестьян на помещиков и разрешали споры между ними. Кроме того, помогали в организации волостного общинного самоуправления. Институт мировых посредников существовал до 1874 г. Интересно, что среди бывших декабристов было несколько мировых посредников.

Старожилы Александрии помнят, что на бывшем городском кладбище, где на многих могилах стояли прекрасные скульптурные памятники, была и могила В. П. Романова. Ее украшал надгробный памятник, на котором был укреплен настоящий кортик. Уже несколько десятков лет на месте разрушенного кладбища — автопредприятия, а надгробные плиты, части памятников, камень и кирпич пошли на постройки. Вот такие мы — «Иваны, родства не помнящие» и, готовы, в первую очередь, «до основания мир разрушить, а потом...»! Не сохранилось, к сожалению, портрета В. Романова и мы не можем созерцать лицо этого благородного человека. Но портрет был. Об этом упоминает один из его правнуков Сергей Соловьев. Висел он в имении его родителей Дедово под Москвой.

Умер В. Романов скоропостижно 11 октября 1864 г., заболев после объезда волостей своего участка. В некоторых публикациях указывалось, что похоронен он возле церкви с. Березовки. Но это — не так. Сейчас мы можем точно сказать, что контр-адмирал В. П. Романов нашел свое упокоеие в родной Александрии. В Кировоградском государственном архиве хранится метрическая книга Успенского собора города за 1864 год. Там есть запись о смерти Романова. И, как будто бы, специально для потомков указано место захоронения — «...на городском кладбище».

В «Некрологе» о нем сказано очень тепло и проникновенно: «...Нет ничего грустнее как терять людей, принадлежащих к разряду общественных деятелей. Потеря эта бывает тем тяжелее, чем труднее ее заменить... Свою деятельность на этом новом поприще он приобрел одинаковое доверие, как от общества землевладельцев, так и от крестьян. При 70 — летнем возрасте он был бодр, и никто не ожидал, чтобы смерть так внезапно прекратила его общественную деятельность, к общему сожалению всех людей, близко его знавших».

Джерело

Жахалова Н. Владимир Павлович Романов. Контр-адмирал, путешественник, писатель, мировой посредник (из будущей книги «Романовы и Соловьевы — связь поколений») / Н. Жахалова. — Режим доступу: <http://alexandriyahistory.blogspot.com/2015/09/blog-post.html#more>. — Назва з екрану

Надія Жахалова

Подорож на фрегаті «Проворний» до Кадісу (уривок з «Записок у поході...» у перекладі українською мовою)

1818 року 28 вересня обігнули ми мис Сент-Вінсент, залишивши за собою бурхливий Атлантичний океан. Морські простори ці для всіх є цікавими, а для морського офіцера разом з тим і повчальні. На них показав величне своє мистецтво і надзвичайний геній славнозвісний з адміралів нашого часу безсмертний Нельсон...

29 [вересня] зі сходом сонця відкрився погляду нашому Кадіс (іспанське портове місто на березі Атлантичного океану, одне з найдавніших європейських поселень — упорядник). Довго не міг зійти я з палуби. Місто це має відмінний вигляд від усіх, які до цього вдалося мені бачити. Кам'яна стіна ... оточує його, через неї верхи будинків здебільшого замість кришок заставлені квітами і деревами живописно здаються безмежним квітучим садом. На захід височіє вежа з телеграфом, а на схід — стародавній монастир ... 1 жовтня я з'їхав вперше на берег. Маючи нагоду бути в Англії, Данії, Швеції та Німеччині в жодній з цих земель не був я настільки вражений новизною і різницею представлених мені на першому кроці предметів.

Іспанці відрізняються від усіх європейських націй як фізіономією своєю так і одягом. Чоловіки носять довгі камзоли, вузькі нижні сукні та загорнуті в плащі, на голові — круглий капелюх з величезним полем. Жінки всі в чорних сукнях і під покривалами... Першою моєю справою було оббігти все місто, щоб отримати розуміння про його стан. Зійшовши на вежу, де влаштовано телеграф, оглянув я околиці. Вид з вежі чудовий: місто як на долоні, на північ з'являється міст, що з'єднує

Кадіс з материком, на захід — Санта Марія з прекрасними садами, на схід і південь Гібралтарська протока, далі біліє африканський берег.

...Ми обідали в кращому тутешньому трактирі — чотирьох народів... В кондитерській подали нам по чашці пінистого шоколаду. Звідси пройшли ми на вал, де в густій алеї знайшли безліч відпочиваючих, і повернулись до міста на площу

Святого Антонія, де збирається вище товариство кадиське. Площа невелика, чотирикутна, обнесена навколо бульваром на якому в багатьох місцях поставлені лави. У найближчих будинках безліч кавових і кондитерських.

Площа ця є театром для любовних пригод: тут передаються листи і призначаються побачення.

... Є будинок для бідних, академія наук і два театри. Один з них пошкоджений під час бомбардування французами, при якому жителі Кадісу відзначилися своєю мужністю і неймовірним терпінням і постійністю характеру. В ознаменування цієї відмінної риси, король до багатьох інших титулів надав нещодавно Кадісу найменування «наймужнішого міста».

Джерело

Походные записки в Испании флота лейтенанта Владимира Романова // Отечественные записки. — Санкт-Петербург, 1820. — Ч.2. — С. 27-41.

Володимир Романов

Рекомендуємо прочитати:

1. Жахалова Н. Дочка контр-адмірала В. Романова — дружина С. Соловйова / Н. Жахалова // Вільне слово. — 2004. — 19 травня. — С.10.
2. Журавська О. Мандрівник, географ, літератор / О. Журавська // Кіровоградська правда. — 1987. — 6 січня. — С.4.

27 квітня — 215 років тому (1801 рік) з дня народження декабриста Олександра Івановича Вегеліна. Декілька років мешкав (після 1843 року) у родичів в селищі Нова Прага Олександрійського району.

Про декабриста Вегеліна

З дворян Волинської губернії. Батько — доктор медицини Йоганн-Крістоф Вегелін... Член таємного Товариства військових друзів, організатор виступу Литовського піонерного батальйону. Заарештовано 26.12.1825... Військовим судом позбавлений дворянства, чинів і засуджений до смертної кари... засланий на 10 років на каторжну роботу із залишенням потім в Сибірі на поселенні... За указом 8.11.1832 обернений на поселення в слободу Стрітенську Нерчинського заводського округу Іркутської губернії, височайше дозволено вступити на службу в Окремий кавказький корпус — 10.1.1837, визначений рядовим в Кабардинський єгерський полк — 18.8.1837, переведений за відзнаку в унтер-офіцери — 18.8.1838, юнкер — 6.12.1839, прапорщик — 22.7.1842, звільнений у відставку за станом здоров'я «без переваг» із заборонаю в'їзду в обидві столиці та встановленням поліцейського нагляду за місцем проживання — 27.1.1843. Жив у Полтаві, потім у родичів у м. Новій Празі Херсонської губернії і, нарешті, в Одесі, де завідував мінеральними водами. Помер у Одесі.

Джерело

Самаль А. Виртуальна енциклопедія декабристів / Анна Самаль. — Режим доступу: <http://decemb.hobby.ru/>. — Назва з екрану.

Анна Самаль

210 років тому (1806 рік) поселення Усиківка отримує назву Олександрія та вперше статус повітового міста Херсонської губернії новоутвореного повіту з назвою «Олександрійський». Ця подія має виняткове значення для всієї історії міста, сіл і селищ нинішнього Олександрійського району, оскільки саме тоді було визначено населений пункт, який став адміністративним, політичним, економічним і культурним центром території, що нині є територією сучасного Олександрійського району та декількох інших адміністративно-територіальних утворень Кіровоградської області.

Про утворення Олександрійського повіту (уривок з узагальнюючої праці про Херсонську губернію у перекладі українською мовою)

Указом 15 травня 1803 наказано губернське управління перенести... в Херсон, а тому й губернію іменувати Херсонська. Наступні адміністративні перетворення стосувалися лише внутрішнього розмежування краю: так по новим штатам губернії, 16 березня 1806 року, число її повітів збільшено до п'яти, утворенням повіту Олександрійського, при цьому повітовим його містом призначено с. Бечеї або Усівку, вдруге названу Олександрією замість Крилова, якому повернуто колишнє його ім'я.

Джерело

Херсонская губерния. Список населенных мест по сведениям 1859 года / ред. Л. Майков. Издан Центральным статистическим комитетом Министерства внутренних дел. — Санкт-Петербург, 1868. — С. 1, 2, 24, 25, 54, 55, 63, 64.

Випалювання вугілля, гончарство і садівництво у Олександрійському повіті (уривок із статті «Промисли та ремесла сільського населення Херсонської губернії...»)

В Олександрійському повіті переважна більшість населення, після закінчення польових робіт, переходила чи не до основного зимового промислу — випалювання вугілля. Наприклад, в містечку Дмитрівка вугільним промислом за-

ймалося більше 100 дворів. Вугілля дмитрівських селян було відоме на базарах міст Єлисаветграда, Олександрії, Нової Праги; його продавали в Аджамці, Новгородці, Кривому Розі, Ново-Українці та інших великих селах. Дрова для випалювання вугілля постачали з Чорного лісу (казенний) та «Вольної Чути» Філіппових і Аврамових, що займав 2 965 десятин. Вугільний промисел був значною допомогою для селян, які мали великі сім'ї і володіли незначною кількістю землі, недостатньої для прогонування... Центрами гончарства в повіті були Новогеоргіївськ, Скубіївка, Талова Балка, с. Мошорине. Гончарством, яке давало непоганий заробіток і мало попит в сусідніх повітах і навіть губерніях (Катеринославській, Таврійській), займалася значна частина населення Олександрійського повіту...

В місцях віддалених від моря (Ананьївський, Олександрійський, Єлисаветградський повіти) вирощували яблуні, груші, сливи, вишні.

Джерело

Чорна Л. М. Промисли та ремесла сільського населення Херсонської губернії в другій половині XIX — на початку XX ст. / Л. М. Чорна // Чорноморський літопис : науковий журнал. — Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2014. — Вип. 9. — С.110-118.

Л. Чорна

Олександрійський повіт за часів його утворення (уривок з праці «Нариси Олександрійського повіту...» у перекладі українською мовою)

Разом, у п'яти волостях і містечку Петриківці у 1806 році, нараховувалось 18482 душ чоловічої статі. Крім казенних селищ (слобід від слова «свобода»), до складу Олександрійського повіту, у тому ж 1806, входили наступні поміщицькі села: Богоявленськ (Радьківка), Василівка (Секретарівка), Краснопіль (Ефимівка), Пантазіївка, Бандурівка, Миронівка (Переводчикова), Білецьківка, Войнівка (Коновальское), Поповичевка (Лістухіна), Байдаковка, Шамівка, Світлопіль (Трандафілова), Онуфріївка, Попівка, Миколаївка (Водяна), Лісанево-Душенкевичева, Олександрівка (Текеліївка), Ре-

вівка, Талова Балка, Браїлівка, Олександрівка (Авраменкова, або Мала Аврамівка), Березівка (Бжеського, Брицький, Кончінова, Орляя) і Макариха.

Таким чином, Олександрійський повіт, в 1806 році, складався з одного міста, трьох містечок, 32-х казенних і 23-х поміщицьких сіл...

На початку нинішнього дев'ятнадцятого століття, намісництва перейменовані в губернії: Херсонську, Катеринославську і Таврійську. У цей час межі Олександрійського по-

віту змінилися, а центр його знову перенесений в казенне селище «Усівка», якому пожалували знову рівень повітового міста, з колишньою назвою «Олександрія». Це сталося 20 вересня 1806. Колишня Олександрія, що на правій стороні річки Тясмина, повернуто в первісний свій стан, містечко Крилів (Новогеоргієвськ). У 1806 році Олександрійський повіт складався з наступних населених місць, а саме: I. Верблюзької волості: Верблюжка, Чечеліївка, Петрове, Спасове, Бокове (Карабилова), Варварівка, Вершинокам'янка. II. Червонокам'янської волості: Червонокам'янка, Зибка, Куколівка, Аврамівка (Овнянка, Новостародуб), Головківка (Бешка), Протопопівка (Вараждін), Косівка (Глаговац). III. Олександрійська волость: Крилов (Новогеоргієвськ), Таборище, Крюків, Кам'янопотоцьке, Павлиш, Золотарівка, Садове (Садки). IV. Іванківцевська волость: Іванківці (Мержановка), Галаганівка, Стецівка (Шолмоша), Калантаїв, Андрусовка (Чонград), Глинськ, Нікольське. V. Плосківська волость: Диківка (Самбір), Дмитрівка, Плоске, Вершац (Нестерівка), Ухівка, Янов.

Джерело

Никифоров В. Н. Очерки Александрийского уезда Херсонской губернии / В. Н. Никифоров // Херсонские епархиальные ведомости. — 1876. — № 22, 15 ноября; прибавлен. — С. 394-410; № 23, 1 декабря; прибавления — С. 427-460; № 24, 15 декабря; прибавления — С. 165-202; 1878. — № 18, 15 сентября; прибавления. — С. 535-539; № 19, 1 октября; прибавления. — С. 568-579; № 20, 15 октября; прибавления. — С. 603-615.

Василій Нікіфоров

Нерозгадана таємниця Олександрії

Чимало таємниць ховає від нас історія. Одна з них — чому саме так, а не інакше назвали місто Олександрію. Сьогодні, коли починається процес позбавлення українців та всієї України від тоталітарного минулого, все більше приходиться розуміння того, що і імперські назви міст і містечок теж є елементом культури, що викликає відчуття душевної холодності. Від колонізаторських, загарбницьких найменувань в честь

тих, хто рясно полив кров'ю українську землю, хто поклав на оltар власної утопічної, людожерської ідеї мільйони життів треба рухатись у напрямку історично та літературно обґрунтованих, милозвучних українських назв. Нехай ті загарбницько-кровожерливі назви продовжують краще жити у архівах на сторінках документів, ніж жити у народній пам'яті в назвах міст і сіл. Але спочатку треба зрозуміти, що власне заковано у цих назвах. І чи є правдивими звичні для більшості, просто, але не завжди історично вірогідні пояснення назв. Одна з таких таємниць — місто Олександрія.

Олександрія, як відомо, мала до свого остаточного найменування декілька назв. Про це є детальні розвідки різних авторів, в тому числі і автора статті. А ми спробуємо спочатку дослідити точки зору на етимологію (походження) сьогоднішньої назви міста за різними джерелами і висловити у підсумку власну версію.

Німецький вчений Макс Фасмер, товариш у житті і колега у науці українця-емігранта з Олександрії Дмитра Чижевського, пише у своєму класичному етимологічному словнику російської мови дивну, фантастичну на перший погляд версію походження назви міста Олександрія. Він виводить назву Олександрії від давньогрецької Олександрії — столиці Птоломеїв в Єгипті, що була заснована у згадку про Александра Македонського. Про останню, до речі, стало відомо завдяки сказанню про Александра, поширеному у XI столітті [1]. Зауважимо, Макс Фасмер вказує у своєму словнику досить небагато назв населених пунктів та пояснює етимологію ще меншої кількості з них. Про те, що йде мова саме про Олександрію у нинішній Кіровоградській області, сумнівів немає, бо автор словника чітко вказує на повітове місто у Херсонській губернії. Але наскільки фантастичною є ця версія? У 1783 році всевладний тоді фаворит самодержиці Російської імперії (принаймні у справах державних) Потьомкін визначає назви для нових просторів імперії і саме за його поданням з'являються Олександрійський повіт та місто Олександрія.

А ось цитата з листа Катерини II Потьомкіну 13 червня того ж 1783 року. Листи, пише імператриця, свого «друга

сердечного», від 1 червня з Херсону вона отримала. Тут же вона бідкається про вороже ставлення турків та кримчаків, а також передає 100 000 рублів для потреб нового міста імперії — Херсону. А також просить фаворита не давати кораблям занадто довгі назви і буквально французькою зазначає з питання найменувань наступне: «для того щоб занадто гучне не зробилось обтяжливим, і щоб не було занадто складно відповідати цьому призначенню», хоча потім робить пасаж і дозволяє

буквально як завгодно вчинити з найменуванням кораблів: «як бажаєш з іменами».

І наприкінці характерний пасаж про подію, що трапилась зі шведським королем у Фрідрісгамі. Король нещодавно зламав руку, отож невідомо як він почуватиметься у дорозі. Однак, як згадує імператриця, Александр Македонський у схожому випадку перед військом не пасував [2].

А ось ще один цікавий пасаж вже написаний Потьомкіним імператриці. У одному з листів мова йде про нещодавно захоплений Крим, тобто землі, на які, як вважає Потьомкін, «Александр та Помпеї так би мовити тільки поглядали, а російська імператриця прив'язала до скіпетра». В цих діях Потьомкін вбачає навіть певну містичність [3].

Потім у листуванні все менше згадується цей міфологічний образ і в більшості пізніших листів вже ні фаворит, ні імператриця цей образ не згадують.

А от Вольтер навіть порівняв Катерину II з царицею амазонок Фалестрою, яка не сама мусить зваблювати героїчного еллінського царя-завойовника, як це згадується у багатьох давніх джерелах, а Александр Великий мусив би добиватись уваги Катерини II [4].

Насправді це було, звісно, лише загравання з новою володаркою величезної та вже за тих часів могутньої імперії, яка позбавилась зовнішніх боргів, отримала більше коштів на розширення та намагалась активно діяти на зовнішньому кордоні. І амазонський міф став частіше використовуватись для обґрунтування дій Катерини II, адже цариця амазонок Фалестра була володаркою Скіфії-Таврії і тому приєднання Криму трактувалось як відродження імперії амазонок.

Таке постійне звернення до імені Александра було символічним, адже міфологія еллінської держави Олександра

Македонського згадується у часи правління Катерини II постійно і цей досить продуктивний міф поширювався і замовленими публікаціями і численними одами на ім'я імператриці. Катерина II намагалась якимось чином

утвердити своє хитке ще правління після вчиненого нею перевороту. І тому використовувала всі засоби для підтримки легітимності влади. Ім'я великого полководця для цього годилось.

Звісно, все це поки що гіпотеза, проте варто згадати, що в Катеринославському намісництві, створеному за проханням Потьомкіна, і був створений Олександрійський повіт і засноване повітове місто Олександрія.

Вже у зрілому віці один з найвидатніших олександрійців Дмитро Чижевський згадував, що він народився в «повітовому місті Олександрії, яке заслуговує більшої уваги, і по суті потрапило в етимологічні словники тільки тому, що я там народився» [5]. Звісно, як стверджують і науковці, це не більше ніж гумор великого славіста [6], однак чи не сам Чижевський нашоухнув на схожу думку свого колегу, з яким не тільки спілкувався,

але й вів активну наукову дискусію та якого вважав достойним високого звання науковця?

Максим Рильський не дарма говорив про те, що варто заглядати у словник, бо там чимало цікавого і важливого для кожного, хто любить рідну мову. І я вкотре пересвідчився у цьому, заглянувши до одного з них, на якому ще залишився запах свіжої типографської фарби.

Перебуваючи у черговому відрядженні в обласному центрі, не зміг пройти мимо книгарні, що має чималий асортимент наукової літератури. І — о диво! На одній з книжкових полиць здибав унікальну книгу із не менш унікальною назвою саме для краєзнавця — «Етимологічний словник топонімів України» [7]. Це чи не єдине сьогодні наукове видання, яке тлумачить з огляду на позицію сучасної науки (видання датоване 2014 роком) походження 3700 сучасних та історичних топонімів України.

Я сподівався там прочитати і те, як бачать сьогодні походження назви міста Олександрії науковці, що фахово досліджують це питання. Як виявилось, єдиний на сьогодні такого обсягу і рівня український топонімічний словник, містить власну версію походження назви міста. «Ойконім [8] виник як меморіальна назва на честь Олександра I за допомогою ха-

рактерного для античних топонімів форманта –ія в релятивно-посесивній [9] функції; порівняйте — місто Александрія в Єгипті, назване за іменем Олександра Македонського» [10].

Цю ж думку підтверджує і дослідник з Національного університету «Киево-Могилянська академія», стверджуючи після проведення детального аналізу назв населених пунктів нинішньої Кіровоградщини, що «найпоширенішим в ойконімії Кіровоградської області є посесивно-релятивний тип номінації (37%). Пояснюється це не стільки характером названих об'єктів, скільки тим, що більшість ойконімів виникла в такий історичний період, коли визначальною була ознака «кому належить» чи «стосовно кого виник». Тому майже всі вони названі або в честь засновників та власників поселень, або відносно тих осіб, які мали інший стосунок стосовно населених пунктів» [11].

Аналогічну думку майже безапеляційно підтверджують більшість дослідників назв міст і сіл України. Наприклад, Алла Коваль у відомому виданні «Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України» повторює ту ж версію щодо майбутнього імператора, онука Катерини II, уточнюючи про те, що в імперії у часи найменування міста насаджувались, так би мовити, «класичні» назви [12], тобто назви, пов'язані з античністю, еллінізмом.

Таким чином можливо саме еллінська мода вплинула на чиновників, що ухвалювали рішення і подарували місту красиву назву, хоча без пояснення походження Олександрії-Александрії в степах центральної України.

Література та джерела:

1. Фасмер Макс *Этимологический словарь русского языка: Т. 1 / Макс Фасмер.* — Москва: Прогресс, 1986. — С. 70.
2. Екатерина II и Г. А. Потемкин. *Личная переписка 1769-1791.* — Москва: Директ-медиа, 2010. — С. 264.
3. Екатерина II и Г.А. Потемкин. *Личная переписка 1769-1791, Москва, Директ-медиа, 2010.* — С. 272.
4. Проскурина В. *Мифы империи: литература и власть в эпоху Екатерины II / В. Проскурина.* — Москва: Новое литературное обозрение, 2006. — С. 13.

5. Дмитро Іванович Чижевський і його сучасники. Листи, спогади / упор. І. Валявко, О. Чуднов, В. Янцен. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. — С. 341.
6. Дмитро Іванович Чижевський і його сучасники. Листи, спогади / упор. І. Валявко, О. Чуднов, В. Янцен, Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. — С. 353.
7. Лучик В. В., Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик. — Київ: ВЦ Академія, 2014.
8. Ойконім — власна назва населеного пункту.
9. Релятивно-посесивна функція — тобто така, яка має віддалене відношення до об'єкту, але присвоює собі його назву, властивості.
10. Лучик В. В., Етимологічний словник топонімів України / В. В. Лучик. — Київ: ВЦ Академія, 2014. — С. 360.
11. Голінатий О. П. Лексико-семантична основа ойконімії Кіровоградщини / О. П. Голінатий // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. — 2013. — Вип. 6(2). — С. 83-92. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apftp_2013_6\(2\)_11.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apftp_2013_6(2)_11.pdf). — Назва з екрану.
12. Коваль А. П. Знайомі незнайомці: Походження назв поселень України / А. П. Коваль. — Київ: Либідь. — С. 243.

Віктор Голобородько

Рекомендуємо прочитати:

1. Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — Київ: Наукова думка, 2010. — 728 с.: іл.
2. З історії Херсонської губернії. 1803-1920 рр.: збірник документів / Упоряд.: О. І. Стукалова; Відп. за вип. В. О. Лебідь, Т. І. Лебідь. — Херсон: Держархів Херсонської області, 2013. — 104 с.: іл. — (Бібліотечка архіву. Вип. 17).

195 років тому (1821 рік) видано указ про створення на території Херсонської губернії в склад якої входили тоді землі нинішнього Олександрійського району, військових поселень. Ця подія мала як позитивні так і негативні наслідки. Чималі кошти на облаштування військових поселень, організація діяльності державних установ, системний розвиток освіти та медичної галузі можна віднести до позитивних. Проте військові поселення мали і чимало негативних сторін — посилення експлуатації селян, муштра та часто-густо безглузда

регламентація життя поселян призводили до чималих соціальних, економічних втрат, втручання у життя людей з боку самодержавної влади.

Про військові поселення

Військові поселення були елементом організації частини військових сил Російської імперії доби кріпацтва, коли військова служба поєднувалась з господарською діяльністю. Військові поселення організовували ще в XVII ст. на південних та східних рубежах тодішньої Російської держави для захисту кордонів. На початку XVIII ст. з цією метою такі поселення були створені Петром I в Україні. Нового поширення військові поселення набули за часів Олександра I та Миколи I. Виконавцем задумів щодо їхнього впровадження в життя був граф О. Аракчеєв. Ідея військових поселень полягала в тому, щоб створити великий резерв військ без додаткових витрат з боку держави. Переводили у військові поселення переважно державних селян та козаків. Згідно з положенням про військові поселення, усі працездатні селяни до 45 років включно, що примусово переводилися в поселення, поділялися на три групи: господарів, помічників та солдатів діючих частин. Усі вони ставали одночасно хліборобами та вояками. Господар і його помічник зобов'язані були, крім своїх родин, утримувати ще й двох солдатів з родинами, тричі на тиждень взимку і двічі влітку навчатися військовій справі, виконувати численні натуральні повинності та деякі обов'язки поліцейного характеру. Дітей поселенців зараховували до шкіл кантоністів (військовозобов'язаних). Військові поселення в Україні з'явилися в кількох повітах Слобідсько-Української та Херсонської губерній. Пізніше військові поселення були поширені на Київську, Катеринославську та Подільську губернії. В 1850 р. на становищі військових поселенців перебувало понад 645 тис. жителів України. На час ліквідації в 1857 р. військові поселення займали понад 2,3 млн. десятин землі. Розв'язання проблеми збільшення військових сил імперії шляхом поєднання військової служби та господарської діяльності зазнало краху, чому сприяли також чисельні повстання поселенців. Військо-

ві поселення були ліквідовані як такі, що не виправдали сподівань, а поселенців переведено до стану державних селян.

Джерело

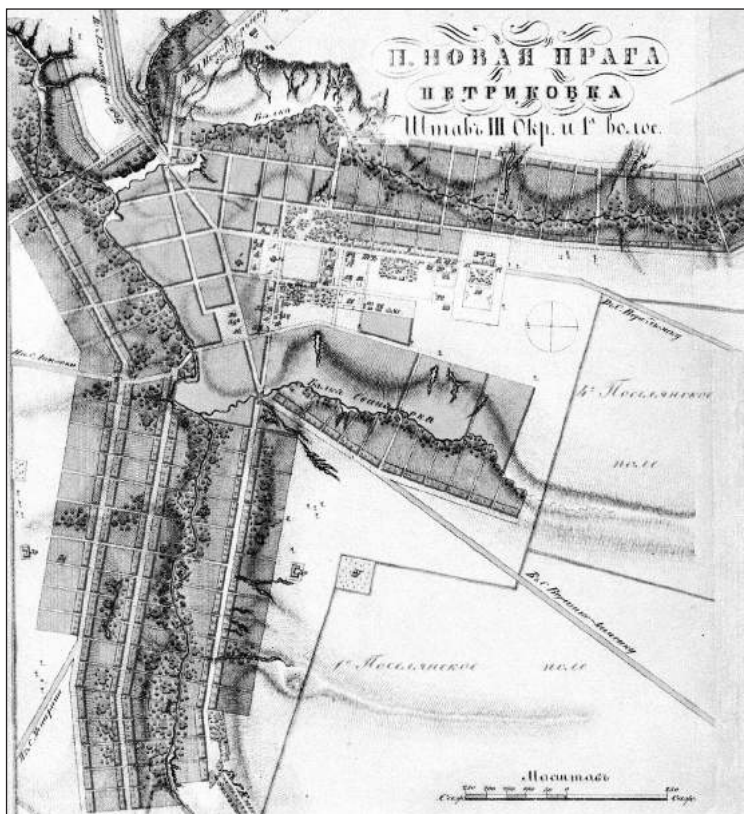
Україна: хронологія розвитку: енциклопедія: В 6 Т. — Режим доступу: <http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/uchast-ukrainskogo-narodu-u-ros-ysko-turetsk-y-ta-v-tch-znyan-y-v-ynakh/vyskov-poselennya-v-ukra-n-/>. — Назва з екрану.

Про створення та побут військових поселень (уришок з праці «Матеріали з історії виникнення церков в Олександрійському повіті...» у перекладі українською мовою)

У 1834 році, повітові присутственні місця переведені були в поселення Бобринець, яке тому й пожалували в повітове місто з тим самим ім'ям. Таким чином з трьох повітів: Олександрійського, Єлисаветградського і Ольвіопольського склали два — Олександрійський і Бобринецький, причому повітовій цивільній владі відали тільки виключно поміщицькі поселення і села, а колишні казенні села, перейменовані потім у військові, підпорядковані були військовопоселенному начальству. На просторі двох повітів і частини Херсонського утворено 12 військових округів Новоросійського військового поселення. У кожному з цих округів розташовувався кавалерійський полк, який отримував звідси квартири, продовольство і фураж*.

Командир полку був разом з тим і командиром округу; начальник кавалерійської дивізії завідував і чотирма округами.

* У 1-му кавалерійському окрузі (штаб в Новогоріївську) розташовувався кірасирський військового ордена полк; у 2-му (в Новостародубі) Кірасирський принца Петра Ольденбургського; в 3-му (у Новій Празі) Кірасирський принца Альберта Прусского; в 4-ому (в Новгородці) Кірасирський Олени Павлівни полк; в 5-му окрузі (у посаді Новоукраїнці) квартирував Український уланський; в 6-ому (у посаді Новоархангельську) Новоархангельський уланський полк; в 7-ому (в м. Новомиргороді) Новомиргородський уланський; в 8-м (в селищі Єлисаветградці) Єлисаветградський уланський; в 9-ому (в Новому Бузі) Бузький уланський полк; в 10-ому (в м. Нова Одеса) Уланський принца Насауського полк; в 11-ому (в місті Вознесенську) Охтирський гусарський; в 12-ому (в селищі Вільшанці) Олександрійський гусарський полк.

Згодом стройове управління відокремилася від поселень; і визначились для цього особливі начальники, як для кожного округу, так і для чотирьох округів.

Мало того: під кінець існування військового поселення складений був з восьми округів цілий корпус, штаб якого знаходився в Єлисаветграді. Начальники дивізій і 4 округів перебували в Новій Празі, Новомиргороді і Вознесенську. Церкви військового поселення підпорядковані були дивізіонним благочинним, а саме благочинним церков перших чотирьох округів був настоятель Єлисаветградського Успенського корпусного собору. Настоятель Новомиргородського Миколаївського собору завідував церквами других чотирьох

округів, церкви ж останніх чотирьох округів знаходилися в завідуванні настоятеля Вознесенського собору військового міста Вознесенська. Кожен із зазначених благочинних мав по чотири помічника під назвою «старший священик округу».

Джерело

Никифоров В. Н. Материали для истории возникновения церквей в Александрийском уезде Херсонской губернии. II. Материали для истории возникновения церквей в Херсонской епархии / В. Н. Никифоров. — Отд. Оттиск. — Оддеса: Экономическая, 1904-1906(?). — С. 14-40.

Василій Нікіфоров

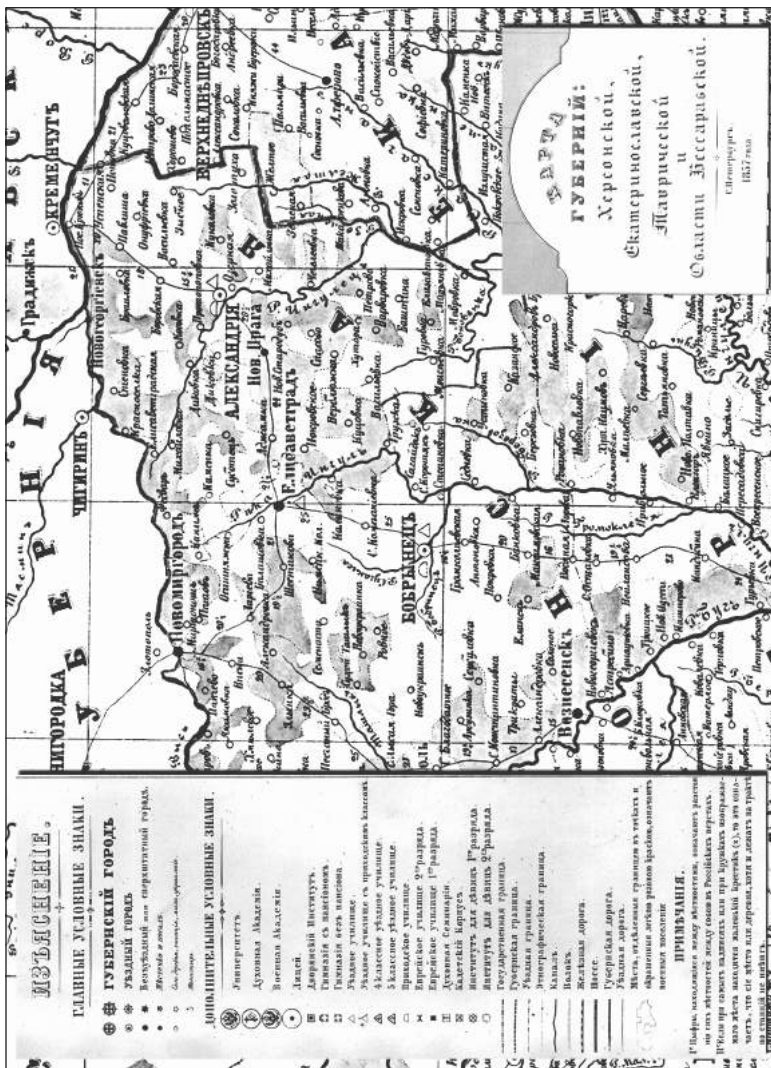
Військові поселення в Олександрійському повіті (урибок з праці «Нариси Олександрійського повіту...» у перекладі українською мовою)

З 1821 року розпочалося тут облаштування військових поселень. Подія це склала для народу певну епоху, від якої люди часто ведуть своє літочислення*.

Але ще раніше ходили в народі зловісні чутки про наведення казенних селян у військових поселян. На початку, чутки ці, немов віддалений гуркіт грому, заледве були чутні. Думалось, що ось-ось пройде повз людей гроза. Але не так сталося. Чутки ставали наполегливішими і наполегливішими і нарешті в 1821, 1822 роках тутешні казенні селяни зробилися військовими поселянами, які через це абсолютно були відокремлені від цивільного відомства. Виняток чомусь було зроблено тільки для селян міста Олександрії, містечка Крюкова** і села Садового (Садків, біля Крюкова). Під впливом страху народ прийняв цю реформу, що не мала в народі жодних традицій і таку, що йшла у розріз з народним життям, звичаями і звичками, сформованими століттями.

* Час до облаштування військового поселення люди називають «громадянством», про який люди похилого віку відгукуються із захопленням. Бажаючи визначити час, у який відбулася якась знаменна подія, люди кажуть: «то було ще за громадянства, а це вже за поселення» або: «як настало поселення, то мені було тоді літ двадцять».

** Тоді він і в адміністративному відношенні належав Олександрійському повіту.

Внаслідок цієї реформи, Олександрійський повіт зменшився більше, ніж на половину: так як у віданні повітових присутствених місць залишилися тільки поміщицькі місеч-

ка, поселення, села і хутори, розкидані між військових селищ; від чого повіт став помережаним рядками.

З початком облаштування військових поселень, закипіла тут єгипетська робота. Почалося спорудження будинків для корпусних, дивізійних, бригадних і полкових командирів. Будувалися квартири для командирів дивізійних, ескадронів і для госпіталів, військових канцелярій і кантоністських шкіл. Побудовано було казарми, манежі і стайні. Висаджувалися гаї, бульвари і розплідники; прокладалися дороги, на яких будувалися піраміди, колодязі і притулки. Але сама копітка робота, це було спорудження за формою, витягнутих у лінію поселенських будинків і дворів.

До 1836 року округами командували командири розташованих у них полків, а волостями — ескадрону. У 1836 році відбулося відокремлення начальства поселень: призначені були особливі командири волостей, округів і чотирьох округів, для яких, так як і для приміщення поселених канцелярій, побудовані були окремі будинки і приміщення. Для спорудження такої кількості будівель, будівельний дерев'яний матеріал вивозили щорічно з черкаських лісів, а вапняковий камінь з околиць Кривого Рогу. Для вивезення лісу і каменю постійно споряджались від поселян волові підводи. Для вироблення лампачу і випалювання вапна, паленої цегли і черепиці, поселенне начальство влаштовувало заводи.

На нинішній території Олександрійського повіту, за невеликим винятком, утворено було, в 1821 і 1822 роках, п'ять округів, з яких кожен розділявся на три волості. Склад їх був наступним: Новоросійського військового поселення I. Кавалерійський округ. 1 волость. Новогеоргієвськ (Крилов), Таборище, Павлиш (тут була волость), Кам'янопотоцкое і Успенський (Зіmun, Плахтіївка Верхньодніпровського повіту). 2-я волость. Глинськ, Іванківці (Мержанівка), Янов, Нікольск і Золотарівка. Третя волость. Стецівка, (Шолмоша), Калантаїв, Андрусівка (Чонград), Галаганівка і Вершаці (Нестерівка). II. Кавалерійський округ. 1 волость. Новостародуб (Овнянка, Аврамівка), Чечеліївка, Петрове і Зелене (Верхньодніпровського повіту). 2 волость. Жовта і Комісарівка (обидва селища Верхньодніпровського повіту). 3 волость. Краснокам'ян-

ка, Зибке і Попельнасте (Верхньодніпровського повіту). III. Кавалерійський округ. 1 волость. Нова Прага (Петриківка, Мурзинка), Головківка (Бешка) і Митрофанівка. 2 волость. Косівка (Глаговац), Диківка (Самбір), Мошорине, Протопопівка (Вараждін) і Куколівка. 3 волость. Аджамка (Велика, Пікінерна), Червоний Яр, Покровськ і Клинці.

IV. Кавалерійський округ. 1 волость. Новгородка (Куцівка), Губівка, Калинівка, Інгульська Кам'янка та Новогригорівка (Мержанівка). 2 волость. Верблюжка, Сасове і Вершинокам'янка. 3 волость. Бокове (Карабилова), Варварівка та Гурівка. VII. Кавалерійський округ. 1 волость. Елисаветградка (Михайлівка) і Федвар (13 рота). 2 волость. Красносілля (Княже) і Цибулеве. 3 волость. Дмитрівка, Знам'янка і Субо-тець (Мала Аджамка або Гусарська).

Поселення Сентов (Могилів) входило до складу третьої волості VIII кавалерійського округу.

Військове поселення, від початку свого існування і до остаточної ліквідації переходило у різні фази. Спочатку всі поселення носили військову форму і озброєння; три дні на тиждень працювали на казну, три дні на тиждень для себе, а в недільні та святкові дні, після літургії, займалися стройовим навчанням. Округи називалися поселеними полками, а волості поселенням ескадронами, якими завідували полкові та ескадронні командири розташованих у них полків. Поселенні полки склалися з 8 ескадронів діючих, 3 ескадронів резервних та 3 піхотних батальйонів. Щорічно проводилися огляди, на які прибували поселення зі своїми волами, возами, плугами, бородами та іншим сільськогосподарським приладдям. Очевидці розповідали, що їм дивно і смішно було дивитися на поселення, виряджених в красиві мундири, в чудових касках, з палашами, які стояли або сновигали між волами і возами.

У 1836 році утворилося окреме поселення начальство. Проте командири кавалерійських корпусів начальствували і над тими поселеннями округи, в яких квартирували їх полки, а інспектор кавалерії командував усіма військовими поселеннями, в яких вона розташовувалася.

По звільненню поселення від стройової служби, їх розділили на три категорії: ті, що мали не менше двох пар волів наз-

валися господарями 1-го розряду; ті, що мали тільки одну пару волів господарями 2-го розряду, а ті, що не мали жодної пари — не господарями. Орної і сінокосної землі перші отримували по 12 десятин, другі по 6, а останні по три. Чоловіки працювали на казну до 60 років, а жінки до 50 років. Діти до 16 років були вільні від казенних робіт. Втім, останніх зобов'язували ловити п'явок, якщо це було можливо. Господар 1-го розряду, господар 2-го розряду і не господар становили певний номер, зобов'язаний давати одному солдатіві постій і продовольство. Під час неврожаю, збіднілим номерам, для забезпечення солдата, видавалася з казни мука. Кожна волость зобов'язана була обробити і зняти для скарбниці пшениці 140 десятин, жита 800 десятин, вівса 900 десятин, ячменю 600 десятин, і скосити 1800 десятин. Жито йшло на продовольство кантоністських ескадронів і батарей, служивих інвалідів та робітників батальйонів і рот; овес, ячмінь і сіно для кавалерії, що квартирувала у поселеннях, а пшениця продавалася і виручені за неї гроші використовувалися на прикрашення церков, придбання волів для парків і утворення мирського капіталу.

Окружний комітет складався з голови (окружного командира) і 4 членів (старшого священика округу і 3 волосних командирів), які щоп'ятниці збиралися для обговорення різних доповідей з поточних справ. При окружному комітеті перебувала канцелярія, що мала чотири відділення: розпорядницьке (завідував обер-офіцер), квартирмістрське, казначейське та аудиторське (судове); у всіх них було від 20 до 35 писарів. У кожному окрузі влаштований був шпиталь, що містив від 120 до 250 хворих. При ньому знаходилися: старший лікар, два ординатора, аптекар, акушерка і відповідне число фельдшерів. У кожному окрузі була робоча рота з парком волів (250 чоловік) і рота служивих інвалідів в комплекті близько 500 осіб, з них 30 або 40 знаходилося під зброєю, а інші розподілялися по всім селищам округу, або в якості вахмістрів і ефрейторів, або в якості церковних сторожів і поліцейських служителів. При волосному командирі знаходилися: волосний або старший вахмістр і волосний член. У кожному селищі були: молодший або взводний вахмістр, сільський член,

ефрейтор, токовий, магазинер і десятники. Щосуботи вахмістри і члени збиралися до волосного командира, для прийняття від нього наказів.

Округи 1-й, 2-й, 3-й і 4-й були під начальством командира перших чотирьох округів, якого місцеперебування і управління або чергування* знаходилося у посаді Нова Прага (Петриківка, Мурзинка), 5-й, 6-й, 7-й і 8-й округи підпорядковувалися командира наступних чотирьох округів, якого місцеперебування і чергування перебувало в місті Новомиргороді (Херсонської губернії); 9-й, 10-й, 11-й і 12-й округи знаходилися під начальством командира останніх чотирьох округів, що мав перебування у м. Вознесенську.

Начальники чотирьох округів перебували в генерал-майорському, окружні — в штаб-офіцерському і волосні — в обер-офіцерських, чинах. До 1850 року командири чотирьох округів залежали від командира кавалерійського корпусу; з цього ж року для восьми округів призначено окремого начальника і окремих штаб, що знаходилися в м. Єлисаветград. Тільки інспектор кавалерії поєднував у собі владу військову і поселенську. Інспектор і його штаб перебували в м. Кременчуці (Полтавської губернії).

Щорічно, перед молоченням особлива комісія, роз'їжджаючи по селах, виготовляла пробний умолот і потім свідчила про рівень врожаю...

На території військового поселення євреям суворо заборонялося жити. Тим часом на тутешніх ярмарках і базарах вони є ледве не головними чинниками торгівлі. Крім того, євреї в той час були кращими ремісниками в нашому краї! Така обставина багатьох тутешніх поміщиків навела на думку перетворити свої поселення в містечка, де б могли проживати євреї і де б збиралися базари і ярмарки, на які тоді був сильний запит з боку селян, поселян і солдат, які не мали права і часу займатися торгівлею, а між тим потребували задоволення перших потреб господарства. Внаслідок такого стану справ, в тутешньому повіті утворилися наступні містечка: Федорівка, Онуфріївка, Василівка, Олександрівка (Теке-

* При чергуванні перебували: обер-аудитор, інженер, два землеміри, кілька кондукторів і до 30 писарів.

ліївка), Олександрівка (Авраменкове або Мала Аврамівка), Березівка (Брицький, Кончінова, колись Бжеська, а тепер генерала Орлая), Братолюбівка (Лісаневичева), Григор'єво-Денисівка (Томаківське), Федорівка (Щорбіна), Софіївка (Гейківка) і Богоявленськ (Радьківка). З них тільки Братолюбівку і Федорівку можна назвати містечками, бо в них знаходяться постійні торгівельні лавки і збираються багатолюдні базари і ярмарки, в Онуфріївці та Олександрівці (Авраменкове або Мала Олександрівка) бувають тільки ярмарки, а всі інші мають лише назви містечок і цим іноді вводять в оману жителів інших міст.

На території військового поселення, щодо продажу напоїв, існувала відкупна система. Горілка продавалася низької якості і за дорогою ціною. Ця обставина народжувала особливого походження спекуляцію. Як відомо, поміщики мали право продавати горілку по вільній ціні, а тому ті, хто жив в сусідстві з військовим поселенням, влаштовували підривні шинки, в які народ йшов масово. Щоб позбутися небезпечної конкуренції, такі шинки відкупники знімали за велику ціну. Спіймані на організації корми поселяни піддавалися покаранню за військово-кримінальними законами.

На початку 1856 року, під найсуворішим секретом, почали розноситися чутки про ліквідацію військового поселення. У наступному році чутки ці дійсно почали виправдовуватися. Так, в 1857 році припинено направлення поселян в ліс і каменоломні; відпустили кантоністів* по домівках.

У 1858 році припинені були казенні посіви і косовиця, а тільки проводився вимолот хліба, що залишався від 1857 року. Засіяний же в 1857 році озимий хліб був розданий поселянам без грошей. Наприкінці 1858 року сформувалося нове управління, а саме: з чотирьох перших округів утворе-

* До 1836 року в кожному поселенному полку знаходилося по три школи, в яких навчалися діти поселян і солдат.

У 1836 році, для поселянських дітей засновані волосні школи, а для солдатських дітей кантоністські ескадрони. У цьому ж році розформовані були кантоністські батальйони, що знаходилися в Херсоні і Катеринославі, а їх кантоністи розподілені були по ескадрону. З учнів волосних шкіл і поселян влаштовувалися окружні та волосні співочі хори, а з кантоністів і солдат — корпусні...

ний 1-й округ, з других чотирьох утворено 2 округ, а з останніх чотирьох — третій округ. Цьому новому управлінню поселяни підпорядковані були тільки в господарсько-адміністративному відношенні, а з поліцейських і судових справ вони перейшли в залежність повітових присутствених місць. У 1862 і 1863 роках, з трьох округів утворено управління Херсонським південним поселенням, начальник якого знаходився у м. Новомиргороді. На початку 1866 колишнє військове поселення остаточно ліквідоване і поселяни передані мировим посередникам.

Під час опису військового поселення, мимоволі натрапляеш на питання: звідки і коли виникла думка, що мирні хлібороби можуть бути в один і той же час і відмінними воїнами. Насамперед треба відмітити що військові поселення ще чекають свого описувача та історика. У будь-якому разі, думка, що мирні заняття хлібороба дуже легко і вдало можуть поєднуватися з обов'язками воїна, не нова; вона дуже вдало реалізовувалась і є усталеною у слов'янському середовищі. Бажаючи убезпечити себе від раптових вторгнень турок, австрійський уряд поселяє уздовж свого південного кордону словаків, кроатів і сербів, які склали Пандурський і гусарські полки*, що поділені були на роти або шанці.

...У той час знайдено, що злиттям занять орача і воїна можна досягти блискучих результатів, саме: збільшення армії та скорочення на неї витрат, поліпшення солдатського і народного побуту. Внаслідок цього імператор Олександр I, в 1809 році, наказав поселити, у вигляді досліду, Єлецький піхотний полк в Бобилецькому старостві Климовицького повіту Могилевської губернії... Як тільки закінчилася війна з Наполеоном, і наші війська повернулися додому, імператор Олександр I, в 1814 році, наказав виготовити проект влаштування військових поселень. Коли проект був готовий, то виданий був 5 серпня 1816 указ, яким наказано поселити в Новгородській губернії батальйон гренадерського графа Аракчєєва полку. У наступному році бузькі козаки обернені у військових поселян.

* Необхідність жити в сусідстві з заклятим ворогом, бути постійно на сторожі і завжди готовим до битви, утворила в західній гілці слов'янства — гусара, в східній гілці — козака, а в південній — гайдука, юнака...

11 березня 1821 наказано було поселити 1 Український уланський полк в селищах: Рівному, Плетений Ташлик, Чорному Ташлику, Великій Висці, Грузькому і посаді Павловську. У 1823 році поселяється в тутешньому повіті Третя кірасирська дивізія, а тутешні казенні селяни обернені у військових поселян*. Душею військово-поселенної установи був відомий всім граф Аракчєєв, а його опонентами — Барклай де-Толі і Дібіч. Час і досвід ясно показали, на чиєму боці була вірність і правильність точок зору щодо устрою військових поселень. Повна ліквідація військових поселень найбільш красномовним чином довело, що вони не принесли тих результатів, яких від них очікували.

У 1835 році повітові міста Єлисаветград і Ольвіополь взяті були у військово відомство. Замість них повітовими містами визначені поселення Бобринець і Ананьєв. З цієї нагоди відбулося нове розмежування повітів. В цей час до Олександрійського повіту приєднані були наступні поміщицькі села: Ульянівка, Доніна Кам'янка, Черніковка (Казарня), Оситняжка, Северинка, Високі Буераки, Орлова Балка, Григор'єв-Денисівка (Тімкомська), Федорівка (Щорбіна), Братолюбівка (Лісаневичева), Софіївка (Гейківка), Мойсєєвка і Цибулівка (Цибульчина).

Джерело

Никифоров В. Очерки Александрийского уезда Херсонской губернии / В. Никифоров // Херсонские епархиальные ведомости. — Одесса, 1876. — № 22, 15 ноября; прибавлен. — С. 394-410; № 23, 1 декабря; прибавления — С. 427-460; № 24, 15 декабря; прибавления — С. 165-202; 1878. — № 18, 15 сентября; прибавления. — С. 535-539; № 19, 1 октября; прибавления. — С. 568-579; № 20, 15 октября; прибавления. — С. 603-615.

Василій Нікіфоров

* До 1825 року корпус військових поселень складався з 90 батальйонів в Новгородській губернії, з 12 батальйонів в Могилевській губернії, з 36 батальйонів і 240 ескадронів в Харківській і Херсонській губерніях. Крім цього, фурштатських рот було 32, сапер 2 роти і 2 роти Охтенського порохового заводу.

Про військові поселення (уривок з «Історичного календаря Кіровоградщини на 2011 рік»)

1 січня 1821 року видано Указ про створення на території Херсонської губернії військових поселень. У 1829 році Єлисаветград, частина Єлисаветградського та Олександрійського повітів були передані управлінню військових поселень, на їхній території засновано сім округів. Місто Єлисаветград стало центром Південних (Херсонських) військових поселень. «Аракчєєвщину» було скасовано у 1861.

Джерело

Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центр.-Укр. Вид-во, 2010. — С. 29.

Військові поселення та реакція жителів міста Олександрії на їх запровадження (уривок з праці «Опис приходу, що належить соборній Успенській церкві повітового міста Олександрії...» у перекладі українською мовою)

Облаштування військових поселень, що почалося в нашому краю з 1817 року, було важким тягарем для державних поселенців; але для Олександрії така реформа ознаменувалася посиленням в ній середнього елемента з різночинців, купців і міщан містечок Петриківки, Дмитрівки і Глинська, які не побажали піддатися військовим порядкам і різним утрудненням в торговому і промисловому побуті...

На початку тридцятих років, між олександрійськими поселенцями почала з'являтися чутка, що їх обернуть у військових поселенців точно так, як уже обернені поселенці міста Крилова і містечка Петриківки, а ті й інші були однієї і тієї ж категорії поселенців. Чутка ця ще більш посилилась, коли в 1835 і 1836 роках тут, в Олександрії, відбувалися двосторонні маневри улан і гусар під керівництвом барона, а нині графа Дмитрія Єрофійовича Остен-Сакена. Тоді селяни олександрійські остаточно переконалися, що недалеко той час, коли Олександрію

* У той час із зазначених місць переселилися в Олександрію: Зеленські, Анісімови, Грицаї, Сагайдаківські, Лагадіни, Канащенки, Калюти, Волонсковські, Мажайки, Кислякови, Котляри та ін.

дрія в один чудовий ранок побачить себе на військовій нозі, а її державні селяни надінуть сірі казакіни з червоними комірами (казакіни — верхній одяг, що міг відкриватися, вид короткого жупану з широкою баскою (смугою на талії), невисоким стоячим прямим коміром і дрібними складками у талії (позаду), застібався на гачки; формений одяг службовців і військових у ХІХ столітті — упорядник). Що залишалося робити олександрійським поселянам? Як запобігти темній хмарі, яка може вибухнути над їх головами? Як уникнути небезпеки і позбутися важкого військового побуту поселянського? Питання це з захмарного світу скоро перенесене було на реальний ґрунт і вирішено їх передовими людьми Порохницьким і Слюсаревським; вони перші записалися в олександрійські міщани, так як військова реформа стосувалася лише тільки державних поселян, а міщани абсолютно були вільні від неї. Зарахування писарів Порохницького і Слюсаревського в міщани справило такі наслідки, що до 1840 року в Олександрії не залишилося жодного селянина, всі вони приписалися в міщани; разом з ними і вся земля їх як орна, так і сінокісна, в кількості близько 5000 десятин, надійшла в розпорядження городової ратуші, яка віддає тепер землю під посіви і сінокоси з торгів.

Джерело

Никифоров В. Описание прихода, принадлежащего соборной Успенской церкви уездного города Александрии Херсонской губернии / В. Никифоров // Херсонские епархиальные ведомости. — Одесса, 1873.—№ 18, 15 сентября; прибавления. — С. 519-538.

Василій Нікіфоров

19 червня — 190 років тому (1826 року) створено Олександрійське повітове лісництво.

Підпорядковувались Херсонсько-Бесарабському управлінню землеробства та державного майна. Здійснювало охорону лісів від порубки та пожеж, впорядковувало ліси на казенних і приватних землях, займалось будівництвом та ремонтом лісових шляхів і споруд, очищенням лісів, збиранням насіння лікарських рослин, боротьбою зі шкідниками лісу, знищенням хижих звірів.

Джерело

Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центр.-Укр. Вид-во, 2010. — С. 130.

17 лютого — 170 років тому (1846 рік) народився Василь Васильович Докучаєв, природознавець, основоположник сучасного ґрунтознавства, який вивчав чорноземи Олександрійського району, зокрема біля сучасного села Протопопівки.

Український зріз «Русского чернозема» або Василь Докучаєв: легенди й дійсність (уривок)

Коли мова заходить про криваві події російсько-української війни під Докучаєвськом на Донбасі, назва цього населеного пункту мимоволі нагадує, що, крім «разбойников-воров», у сусіднього народу траплялися й зовсім інші, світлі особистості, ставлення яких до нашої землі та її людей було

шанобливим і докорінно відрізнялося від нинішнього, руйнівного й відверто ворожого.

Вивчаючи «справжню чорноземну полосу», всесвітньвідомий природознавець, засновник генетичного ґрунтознавства Василь Докучаєв (1846-1903), звісно, не обійшов увагою й українські ґрунти: від Донеччини до Буковини. Дав їм наукову класифікацію. Зробив висновок про те, що «чорнозем — ідеальний ґрунт», що може й повинен стати «царем ґрунтів», бо «дорожчий будь-якої нафти, всілякого кам'яного вугілля, дорожчий золотих і залізних руд». Про перебування ученого із Санкт-Петербурга в Україні (починаючи з 1877 року) свідчать протоптані ним стежки. Так, 1881 року експедиція Вільного економічного товариства, на чолі з

Василем Васильовичем, мала такі маршрути: Фастів — Сміла — Знам'янка — Миколаїв та Кременчук — Протопопівка — Знам'янка — Єлисаветград — Ольвіополь — Томашівка... («Верстви дві-три дорога помітно підіймалася від правого берега ріки Синюхи, притоки Бугу; потім підступив ледь хвилястий безлісий степ, котрий і потянувся через Голованівськ (Балтського повіту) до Томашівки...») За її мету слугувало дослідження чорнозему на вододілі Дніпра й Південного Бугу. Взято зразки ґрунтів поблизу Крюкова (правобережжя Кременчука), Протопопівки (Олександрійський район), Знам'янки («среди лесной полянки»), Єлисаветграда (теперішньо-

го Кіровограда, який «расположен среди очень волнистой местности, по берегам Ингула») та Голованівська. Детально про все це йдеться в монографії В. Докучаєва «Русский чернозем» (1883). Праця, що стала основою його докторської дисертації, розповідає, зокрема й про особливу якість чорноземів згаданого Єлисаветградського та сусідніх повітів. «О почвах между Треповкой и Елисаветградом в моем путевом журнале значится: — пише дослідник, — «здешний чернозем — в сыром виде, как уголь»...

У 1888-1894 роках Докучаєв (на запрошення Полтавського губернського земства) очолив нову експедицію, у складі якої був і майбутній засновник і перший президент Академії наук України Володимир Вернадський. Вони уклали ґрунтові карти губернії, а в самій Полтаві заснували природничо-історичний музей... 1889 року Докучаєв підготував колекцію ґрунтів для Всесвітньої виставки в Парижі. Крім їх зразків, вона включала відповідні карти, зображення розрізів, таблиці, діаграми тощо... Колекція отримала золоту медаль, а Василя Докучаєва, як організатора, було нагороджено орденом «За заслуги по землеробству». І тільки після цього тріумфу Докучаєв з'їздив до Парижа, Берліна, Відня.

Тривалий час побутувала легенда, що відтоді (чи, як повідомляють інші численні «докучаєвознавці», з часу іншої всесвітньої виставки 1900 року або й усіх трьох, враховуючи виставку в Чикаго 1893 року (там продавався англійський переклад книжки «Наші степи колись і тепер»), у Міжнародному інституті метрології імені Паскаля в Парижі поряд з еталонами метра, кілограма та інших мір поміщено «чорноземний діамант»: «еталонний кубометр чорнозему з колекції Докучаєва», як «цар ґрунтів». Цікаво, що в добу горбачовської «гласності» журналісту «Правды», вдалося з'ясувати, що легендарний моноліт справді зберігався у Сорбонському університеті й аж до «студентської революції» 1968 року. На жаль, у ході сутичок з поліцією був розвалений. Тож на горіщі Національного агрономічного інституту французькі ґрунтознавці зберегли лише його уламки.

* * *

Утім, є ще одна складова українського зрізу «руського чернозема». По-перше, описуючи степи, ліси, річки, ґрунти, рослинний і тваринний світ України, Докучаєв посилається не лише на власні спостереження та праці іноземних дослідників-попередників, пересипаючи праці крилатими латинськими висловами й сентенціями арабських мудреців. Його увагу привертали й думки та досвід місцевих хліборобів. Українські народні назви топонімів допомагають ученому-ґрунтознавцю доводити власні наукові умовиводи. Крім того, він не цурається й набутоків українських учених....

Джерело

Шепель Ф. Український зріз «Русского чернозема» або Василь Докучаєв: легенди й дійсність / Федір Шепель. — Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/poshta-dnya/ukrayinskyu-zriz-russkogo-chnozema>. — Назва з екрану

Федір Шепель

Російський чернозем (уривок у перекладі українською мовою)

Кременчук-Протопопівка-Знам'янка-Єлисаветград-
Ольвіопіль-Томашівка-Софіївка-Балта

Означенні місця і були ті пункти, де я зупинявся на шляху від Дніпра до Балти. На всьому цьому просторі тягнеться високий сухий, майже зовсім безлісий степ*.

Ми вже бачили вище, яку порівняно мізерну кількість гумусу (2,67%) міститься в ґрунті посада Крюкова. Не без підстави відносячи даний факт до впливу Дніпра, я зважився в 1881 р перетнути поперек вододіли Дніпро-Буг і Буг-Дністер.

* У 1784 році Гюльденштедт, який відвідав, між іншим, повіти Олександрівський (імовірно помилка — Олександрійський — упорядник), Бобринецький і частину Ананьївського, знайшов, що по річках цих повітів, наприклад, по Цибульнику, Тясмину, Інгульцю і т. п., росли будівельні ліси, що складалися з дуба, клена, ясена, в'яза, граба і т. д.; по Цибульнику вони тягнулися на кілька верст. Відомий ліс Чута (верхів'я Інгульця і Чута, поблизу ст. Цибулеве) під час [відвідування] Гюльденштедта мав 12 верст довжини і 8 ширини.

Від Крюкова до Протопопівки місцевість була побудована за типом олександрівської; звідси до Знам'янки вона зробилася помітно рівніше і лісистіше; ґрунти видавалися в полі досить типовим чорноземом, який мав на Протопопівці 75 см і більше товщини. Однак, взятий тут мною зразок виявився після висушування його сірим, сильно піщаним, і містив у собі гумусу 3,67%, а гігроскопічної води — тільки 1,805%. Підґрунтя його — жовтуватий з журавчиками супісок.

Мабуть, абсолютно всі ті ж умови спостерігались і до Елисаветграда.

Про ґрунти між Трепівкою і Елисаветградом в моєму подорожному журналі значиться: «тутешній чорнозем — в сирому вигляді, як вугілля». Саме місто розташоване серед дуже хвилястої місцевості, по берегах Інгулу; геологія його околиць була вже останнім часом двічі описана Барбот-де-Марні і Гельмерсеном...

Джерело

Докучаев В. В. Русский чернозем / В. В. Докучаев. — Москва: ОГИЗ; Ленинград: Сельхозгиз, 1936. — 544 с.

Василь Докучаев

Рекомендуємо прочитати:

1. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центр.-Укр. Вид-во, 2010. — С. 39-40.
2. Кохан А. И. В. В. Докучаев в Протопоповке / А. И. Кохан // Городской курьер. — 2011. — 23 июня. — С. 7.

150 років тому (1866 році) народився Володимир Романович Буцький — державний і земський діяч, один з організаторів ефективного землекористування в повіті.

Депутат Третьої Думи з Олександрії Володимир Буцький

Єдина Дума, яка розпочала і завершила свою діяльність у встановленні закону строки — це саме Третя Дума, що розпочала свою роботу з 14 (1) листопада 1907 року і завершила діяльність 22 (9) липня 1912 року [1].

В цій третій спробі примирити імперську владу монарха з народженням буржуазних свобод пра-

цював колоритний представник олександрійського земського руху — Володимир Романович Буцький.

Володимир Романович — дворянин, помічник предводителя дворянства. Народився у 1866 році (за іншими джерелами — 1874 року)[2] отримав освіту в миколаївському Олександрійському реальному училищі, де завершив навчання у 1883 році. Одразу ж поїхав у родові помістя, оскільки помер батько і треба було налагоджувати справи. Завдяки наполегливій праці господарство вдалось зробити зразковим, проте за часів революції 1905 року мав чимало збитків — економія, сільськогосподарська техніка, десятки тисяч пудів хліба були або спалені, або розкрадені. Вже у 1906 році Володимира Буцького обирають гласним Олександрійського повітового земства, членом ревізійної комісії, почесним мировим суддею, уповноваженим від Херсонського дворянства на з'їзди об'єднаних дворянських товариств і помічником предводителя дворянства. Мав чимало землі у власності — 940 десятин, тобто трохи більше 940 гектар [3].

Цікава подробиця — депутат Державної Думи офіційно жив у Олександрії — на вулиці Таврійській, 19 в квартирі № 1[4], нині — це вулиця Примакова. Будинки з такими номерами ближчі до території навколо нинішнього будинку Олек-

сандрійської районної державної адміністрації і імовірно навряд чи збереглись під час реконструкції цієї частини міста, хоча вказане питання потребує додаткового дослідження. В Книзі будівель міста Олександрії за 1941 рік[5], вказаний будинок на вулиці Таврійській (тоді вже Кіровській) належав «інкубаторській станції», але завбачливо було вказано, що цей будинок раніше належав Любарському — одному з найбільших місцевих підприємців. Імовірно уточнення щодо наявності квартири №1 дає підстави стверджувати про те, що квартиру собі депутат винаймав, як це, до речі, робило чимало чиновників, адже вартість майна в Олександрії початку ХХ століття була досить високою.

Депутат працював у земельній комісії Думи. Зрештою це майже все, що поки що вдалось довідатись про представника нашого краю в імперському парламенті.

Література та джерела:

1. **Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. — Київ: Наукова думка, 2003.**
2. **Члены Государственной Думы: портреты и биографии : Третий созыв / Сост. М. Боиович. — Москва : Сытина, 1910. — С. 376**
3. **3-й созыв Государственной Думы: портреты, биографии, автографы. — Санкт-Петербург : издание Н. Н. Ольшанского, 1910.**
4. **Государственная Дума III созыв. 3 сессия: справочник: вып. 2, составлен приставской частью Государственной думы. — Санкт-Петербург: Государственная типография, 1910.**
5. **Книжка адресна домобудівель та мешканців міста Олександрії. Відділ благоустрою. На 1941 рік: рукопис.**

Віктор Голобородько

Про В. Буцького (уривок)

...Походив з потомствених дворян. Господарство у своєму родовому маєтку вів як простий селянин, сам працював на жнивварських машинах, вивчив ковальське і слюсарне ремесло, вніс суттєві зміни у конструкцію парових молотарок. Завдяки наполегливій праці вивів своє господарство у розряд зразкових в Олександрійському повіті. З 1906 — гласний Олександрійського повітового земського зібрання. У жовтні

1907 обраний членом Державної Думи Росії від Херсонської губернії.

Джерело

Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2006 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центр.-Укр. Вид-во, 2005. — С. 105

145 років тому (1871) розбудована Троїцька церква в селі Протопопівка. В цьому селі, що нині входить у межі Олександрійського району, було розбудовано місцевий храм, який за описом мав декілька притворів, ризницю та паламарню. Перший Троїцький храм у Протопопівці було споруджено наприкінці XVIII століття.

Поселення Протопопівка (уривок з праці «Матеріали для історії виникнення церков в Олександрійському повіті...» у перекладі українською мовою)

...1760, 23 липня дня Крилівський протопоп Симеон Петров Бреико доносив Гервасію, єпископу Переяславському і Бориспільському, що підполковник Іван Хорват і піхотного Пандурського полку 13 роти шанца Вараждіна прапорщик Лазар Іович «з ротними військовослужителями та іншими поселянами» бажають облаштувати церкву в ім'я Живоначальної Трійці для чого і заготовлене дерево; дворів тут 30, тому просять благословення на закладення церкви. Закладка зазначеної церкви відбулася 10 вересня 1760, її здійснив протопоп Криловський Симеон Петров.

При оберненні в 1764 році пандур в гусари, Вараждін залишився 13 ротою Жовтого гусарського полку. У 1785 році побудована нова дерев'яна церква. У 1787 році Протопопівка нараховувала в собі 426 душ чоловічої статі. При облаштуванні військових поселень Протопопівка увійшла до складу 2 волості Третього кавалерійського округу, де розквартировано був кірасирський принца Альберта полк, що мав зелений колір. Тепер цей полк носить назву 40 драгунського Малоросійського полку. Нинішня церква побудована в 1810 році коштами місцевих жителів; вона кам'яна з дерев'яним купо-

лом; і стоїть на піднесеному вододілі, що відокремлює річку Інгулець від річки Велика Березівка, обіймаючи таким чином панівне становище. При церкві є і кам'яна дзвіниця теж з дерев'яним куполом. Вона тут вже третя. У 1871 році церква ця розширена прибудовами двох притворів, ризниці і паламарнею. Метричні книги зберігаються в ній з 1809 року, а сповідні з 1825 року...

Джерело

Никифоров, В. Н. Материали для истории возникновения церквей в Александрийском уезде Херсонской губернии / В. Н. Никифоров // Записки Императорского Одесского общества истории и древностей. — Т. XXVII — Одесса: Типография «Экономическая», 1907. — [Раздел] II: Материалы. — С. 1-56. — Из содержания: Селение Мошорино. — С. 1-6; Селение Протопоповка. — С. 6-7; Диковка. — С. 8-10; Местечко Дмитровка. — С. 10-13; Субботцы. — С. 13-15; Сентов. — С. 15-17; Вершац. — С. 18-20; Пантазиевка. — С. 20-22; Посад Новая Прага. — С. 22-41; Селение Орлова Балка. — С. 42-56. — Подпись: «Протоиерей Василий Никифоров. Августа 1905 г.»

Василій Нікіфоров

20 квітня — 140 років тому (1876 року) народився скульптор Володимир Миколайович Домогацький. Перші роки свого життя провів у селі Морозівці нині Олександрійського району.

Володимир Домогацький: Дон Кіхот скульптури (уривок)

...Володимир Миколайович Домогацький (1876-1939), творчий шлях якого... не відомий широкому загалу шанувальників мистецтва нашого краю. А тим часом Домогацький — один з найвидатніших російських скульпторів першої половини ХХ століття. Щоправда, називати його нашим земляком у буквальному розумінні цього слова буде не зовсім правильно. Безпосереднє спілкування Володимира Миколайовича з нашим краєм обмежується двома першими роками життя. Та й з'явився він на світ 20 квітня 1876 року в Одесі, куди мати поїхала його народжувати задля більшої безпеки,

але, благополучно здійснивши це, через два місяці повернулася на Олександрійщину.

...У своїй автобіографії Володимир Миколайович написав: «Походження я суто українського». А в передмові до неї зазначає, що від всіляких негараздів намагається «...рятуватися в мудрому сприйманні життя моїми земляками українцями»... Що нам відомо про матір скульптора? Ксенія Домогацька, уроджена Протопопова, першим шлюбом була за Миколою Карловичем Нітте, але невдало, хоча й мала від нього двох дітей. Біографи скульптора представляють її як «поміщицю Херсонської губернії Олександрій-

ського повіту (маєток у селі Морозівка)». Отже, пізнання світу майбутнім скульптором дійсно почалося на Олександрійщині... Великим плюсом у своєму житті і творчості Володимир Миколайович вважав «українське походження з пересадкою на великоросійський ґрунт». І тут ми маємо цілком очевидний сумний парадокс: у його творчому доробку немає жодної роботи... української тематики!

Джерело

Босько В. Володимир Домогацький: Дон Кіхот скульптури (уривок) / В. Босько. — Режим доступу: <http://www.vechirka.com.ua/volodimir-domogackij-don-k-hot-skulpturi>. — Назва з екрану.

Володимир Босько

140 років (1876 рік) з дня першої публікації книги «Очерки Александрийского уезда Херсонской губернии» Василя Нікіфорова — однієї з перших фундаментальних, класичних краєзнавчих праць про географічні,

історичні та економічні особливості території, що нині охоплена містом Олександрією та Олександрійським районом. Книга стала цінним джерелом для дослідників та всіх, хто цікавиться минулим краю, оскільки не тільки накопичила багато історичних свідчень епохи, але й має цитати з джерел, які втрачені для сучасних краєзнавців.

**Фундамент для наступників
(уривок з рукопису книги «Нариси з історії міст, посадів, містечок та сіл центральної України. Збірка краєзнавчих праць Василя Нікіфорова»)**

Василій Нікіфоров не тільки любив мікроісторію, дослідження певного періоду та певної території, локальне заглиблення у контекст минулого. Він спробував заглянути набагато глибше і спроектувати сучасні йому історичні дослідження на територію свого краю. Саме тому він поставив на самому початку своєї найфундаментальнішої книжки «Очерки Александрійского уезда» глобальні питання. Ось тільки деякі з них. Чи знаєте ви, де знаходиться наш край? Де його межі і на якій точці планети ходимо, живемо та полишаємо цей світ ми? Саме з планетарного масштабу, а не вступу до крайової історії починає свої «Очерки...» Василій Нікіфоров. Його думки сягають одразу всесезного масштабу і він, передбачаючи саме такий загальнолюдський масштаб описаних історичних подій, прив'язує географічними координатами межі нашого краю до планети.

Ця планетарність та масштабність мислення поєднується із географічним описом краю, в якому узагальнюється та фіксується природна краса. Але ця риса — перехід від монументального мислення до цільового опису схожа на стиль давньогрецьких, еллінських авторів. Так само як і вони, Нікіфоров з любов'ю рідного сина він створює рядки опису, немов сам вкотре проходить по всіх відомих йому місцинах, чиї назви він збирає як справжній поціновувач степового краю. Всі ці подробиці для автора важливі. Органічно в текстах поєднуються річки та річечки, кургани і городища, міста і містечки, козаки і кримські татари, часи Нової Сербії та княжі

часи Литовської держави. Читаєш книгу Нікіфорова і розумієш, наскільки безперервним був історичний процес на наших землях, наскільки ми пов'язані були з останніми подіями Старого Світу, в центрі уваги володарів імперій.

Перша частина нарису стосується географічного опису Олександрійського повіту, де автор зазначає гідроніми та висловлює думку щодо походження назв окремих найбільших гідронімічних об'єктів. Відзначимо, що майже всі сучасні дослідники підтверджують думку Нікіфорова про походження назв річок Інгулець та Інгул від тюркських мов та ідентифікацію Інгульця із Геродотовим Гіпакірісом (за іншими версіями, наприклад «Топонімічного словника-довідника Української РСР» М. Янко — грецька назва Інгульця —

Герос, половецька — Івля (оповіщення, сторожова річка).

Нікіфоров поділяє всі гідронімічні об'єкти на «реки, річки, ручьи, озера, острова». Такий поділ досить умовний і на сьогодні не пов'язаний із географічним визначенням, наприклад, терміну «річка», але цілком пояснюється тлумачним словником Даля: «поток водный, проточная по земляному ложу вода, большего объема, чем речка и ручей». Тож, в «Очерках...» різниця між ними — це тільки візуальні риси оточуючих предметів, які, між тим, дають змогу оцінити сучасний Нікіфорову стан водних артерій нашого краю. Також цікавими з точки зору не стільки сучасної географії, скільки з історичної екології, є розділ — «Географическое описание».

Поділ на північну або лісисту, середню або байрачну (невеликий ліс, за визначенням В. Нікіфорова) та південну або степову частину, говорить про дещо інший розподіл природ-

них екологічних систем в межах Олександрійського повіту, ніж маємо сьогодні. Розорані цілинні степи, змілілі ріки та річечки, знищені ліси — все це частина нашої біосфери. Але не природи часів Нікіфорова, хоча і сам автор зазначає вже ті зміни, які відбулись з часів опису України Гійома Боплана (XVII століття).

Окремий розділ книги, хоча і найкоротший — «Могили и курганы». Більше 90 могил та курганів нарахував у повіті Нікіфоров. Він же намагається у примітках та в наступному розділі «Городища» пояснити походження курганів та городищ, які були, за словами автора, мов маяки у степовому морі. Серед тих, хто були творцями «степових пірамід» — козаки, регулярні армії ближчих часів, половці, печеніги. Взагалі, автор більше спирається на відомі йому факти створення таких «роблених могил» саме козаками.

Сьогоднішні дослідження впевнено стверджують, що територія Олександрії та Олександрійщини (в межах сучасного Олександрійського району) входить в межі розселення найдавніших із відомих на території України народів та культур... Частина курганної спадщини належить одним із перших відомих з писемних джерел народів степів України — кіммерійцям (курган біля с. Голозківки із похованням молодої жінки та типовим кіммерійським горщиком, іншими предметами) та скіфам (курган в с. Медерове Кіровоградського району — раніше Олександрійського повіту).

Нікіфоров, ретельно описуючи виявлені знахідки давніх часів, залишив нам описи, які хоча б узагальнено можуть розповісти про пам'ятки археологічних часів, що знаходились у нашому краї. Невірно сприйняття та ототожнення майже всіх курганів та городищ із часами козаччини та татарськими похованнями, пояснюються відсутністю фактичних розвідок з археологічного минулого нашого краю в часи написання «Очерков...». Та й археологія, як наука, тільки формувалась.

Найбільшу частину праці, яку Нікіфоров назвав «История», починається із часів кіммерійського та скіфського заселення краю та закінчується 1865 роком.

Нікіфоров майже повністю спирається на свідчення Геродота та пояснює появу скіфів рухом цього народу зі Сходу

(Закавказзя та Туркестан). В цілому, ця версія залишається домінуючою і нині, хоча сучасні історики зазначають певний вплив на грізних кочівників, землеробських осілих культур, що населяли територію нинішньої Степової України, та локалізованих в творах того ж Геродота, як скіфи-орачі та скіфи-землероби.

Сармати — наступні володарі степової України, за Нікіфоровим, не належали до предків слов'ян. Про іраномовну культурно-історичну спільноту ранніх скотарів говорять і сучасні дослідники.

Коротко описує Нікіфоров і часи Великого переселення народів, яке позначилось в нашій історії країнами гунів та готів — наступних історичних народів, які за короткий час оволоділи більшою частиною Півдня України. Складно заперечити про можливі внутрішні зв'язки слов'янських, антських і венетських племен VII століття, адже кількість версій щодо перших племінних утворень на території України майже дорівнює кількості дослідників, які вивчають цей найбільш цікавий, але й найменш висвітлений в писемних джерелах, період історії.

До наступних володарів степів України, і в тому числі привільних степових просторів Олександрійщини, Нікіфоров зачисляє хозар, печенігів, торків та узів (чорних клобуків, берендеїв). Цікаво, що Нікіфоров звертає увагу на значний вплив тюркомовних народів щодо топоніміки краю, вказуючи на можливе походження окремих місцевих назв з часів володіння татарськими ордами навколишньої території (Мурзинка — нинішня Нова Прага, Верблюжка). Взагалі, проблематика топоніміки краю та походження назв населених пунктів Олександрійщини до цього часу потребує ретельної уваги краєзнавців та істориків, адже саме завдяки пошукам походження назв можна встановити численні цікаві подробиці історії нашої землі та розмежувати легенди й історичні факти.

Приєднання колишніх земель Київської Русі, які були під владою тюркомовних кочових народів, до литовської держави Гедиміна відбувалось органічно, без супротиву, оскільки населення сприймало це як повернення до влади наступника Володимира Великого. Княжіння Ольгерда та Вітольда,

Нікіфоров оцінює як часи від'єднання центру теперішньої України та «нашого краю» від влади орди. Частина сучасних дослідників вважає, що «татарського іґа», як такого, не було — створивши васальну залежність, кочові об'єднання не знищили, а лише підкорили собі номінально Південну Україну та її центральні князівства. Тому і визволення, як такого, не було — було змагання за тубільне населення. Інша частина дослідників вірить у літописні свідчення про обезлюднення майже всієї території нинішньої України, крім окремих міст та навколишніх громад. Спірне питання до цього часу не вирішено остаточно, тому вивченням його продовжують займатись численні дослідники Середньовіччя на українських землях. І все ж, на кінець XV століття, на думку більшості сучасних дослідників, відбулось дійсне обезлюднення степів та перетворення їх, якщо не у «Дике Поле», то принаймні в дуже малозаселену територію.

Цілком справедливо подальшу історію нашого краю Нікіфоров пов'язує із козацтвом. Окремо слід проаналізувати його точку зору на походження козацтва. Відзначимо, що і нині, як стверджує Нікіфоров, походження назви «козак» деякі дослідники виводять від хозар. Наприклад, тюркське походження назви та навіть, певною мірою, злиття в XV столітті козаків-тюрків зі слов'янськими козаками (уходниками, бродниками) вважає за найімовірнішу теорію походження суспільного явища «козаччини» сучасний дослідник історії України Н. Яковенко. Принципово така точка зору не відрізняється від версії, яку викладає Нікіфоров, підкреслюючи «суміш східних народів і втікачів руських» в якості підґрунтя виникнення козаччини.

Між тим, не зважаючи на певне ідеалізування козаччини автором «Очерков...», він цілком справедливо стверджує про певну невибагливість політичного спрямування запорожців, які ситуативно могли об'єднувати свої військові сили. Нікіфоров підкреслює своєрідну роль козацтва, як форпосту боротьби між двома релігійними та цивілізаційними світами — християнством та ісламом, вказуючи, що козаччина була «дещо схожа із західними орденами» і її найголовніша мета полягала у захисті від «фанатизму магометан».

Детальні описи формування козаччини на теренах степової України займають поважне місце в «Очерках...». Автор зауважує, що навички захищати свої домівки, боронитися від зазіхань кочових сусідів переймала більшість населення, яке покозачувалось, живучи у віддалених від владних інститутів територіях. Люблінську унію та Брестський собор Нікіфоров оцінює як причину війни між русичами, чиї права були знівельовані польським шляхетством, яке намагалось уніфікувати всі відмінності в державі та підкорити навіть у релігійному світогляді «південноросіян».

Переяславська угода, на думку Нікіфорова, поєднала два братні народи — український та російський — після 333-літньої розлуки. Нинішні дослідники по-різному оцінюють Переяславську угоду — від звичайного військового союзу, який потім був фактично розірваний та став виправданням для поневолення українського народу російським царством, до ледве не повного злиття козацької держави Хмельницького із Московією.

Подальша доля українського народу була трагічною — часи Руїни та гетьманування різних ватажків не завершилися формуванням власної національної держави з різних причин. Критична оцінка діяльності гетьманів Івана Брюховецького, Дмитра Дорошенка, Дем'яна Многогрішного, Юрія Хмельницького пояснюється автором «Очерков...» як опис дій керівників, що намагались «відділити Україну від Росії». В той же час, позитивно сприймається діяльність іншого гетьмана — Івана Самойловича, який намагався за допомогою російського уряду об'єднати українські землі, хоча доля і цього ватажка козаччини завершилась засланням до Сибіру, як і «неугодного» попередника, — Многогрішного.

Дике Поле стає ареною жорстокої та кровопролитної боротьби між двома могутніми імперіями — Османською та Московською. Початок колонізації степів «Дикого Поля», що належали до Олександрійського повіту, за «Очерками...», розпочалось з 1705 року — саме після повернення території до управління Росією. Всього за періодизацією Нікіфорова, Олександрійський повіт мав сім «серій», тобто періодів заселення краю. В світлі сучасних досліджень з історії Півдня

України можна повністю погодитись із автором «Очерков...», який стверджує, що до виникнення на терені майбутнього Олександрійського повіту Нової Сербії — воєнізованих поселень, ініційованих російським урядом, — край був залюднений, не зважаючи на нелегкі умови побуту та неспокійне прикордонне життя.

...Вдумливий, критичний читач зважено підійде до унікальних свідчень Нікіфорова щодо колонізаційного етапу

Нової Сербії. Передусім, це цікаві фактичні дані, наприклад, колишнього Олександрійського духовного правління, які зберігались в дзвіниці Миколаївської церкви. Як відомо, ні дзвіниці, ні церкви, ні документів духовного правління нині віднайти фактично неможливо. Принаймні, до цього часу знайти ці документи в обласних архівах Кіровограда, Дніпропетровська, Одеси і Херсона не вдалось. Видрукувані в другій частині «Очерков...» фактичні свідчення щодо конкретних фізичних

осіб, наприклад, керівного складу земського зібрання, детальних описів життя олександрійців XVIII- XIX століття є на сьогодні джерельною базою для подальших пошуків місцевих краєзнавців.

Відзначимо, що третя частина праці повинна була містити, за словами самого автора, опис приходів благочинних округів (або словами оригіналу «Обозрение приходов Александрійского уезда»). Але ця частина книги не вийшла у світ і можливо так і залишилась серед нині незнайденого архіву

дослідника, що створив міцний фундамент для історичного краєзнавства олександрійцям, дослідникам минулого степового краю між Дніпром і Бугом.

Віктор Голобородько

**Сучасні видання творів В. Нікіфорова
(уривок зі статті «Роботи В.М. Нікіфорова в публікаціях та виданнях» з рукопису книги «Нариси з історії міст, посадів, містечок та сіл центральної України. Збірка краєзнавчих праць Василя Нікіфорова»)**

...Вперше сучасну публікацію роботи В. Нікіфорова почала газета «Єлисавет». У кількох її номерах за 1993 рік було надруковано першу частину «Нарисів Олександрійського повіту Херсонської губернії». Це — єдина його робота на сьогодні, перекладена українською мовою.

...Справжнім проривом в донесенні до сучасного читача робіт першого краєзнавця Олександрійщини стали ініціативи міської газети «Городской курьер» та її редактора В. Голобородька. Дякуючи його копіткій роботі, на основі зібраних О. Божко копій праць Нікіфорова, за сприяння П. Пасенчука, спочатку було видано повний текст основної роботи В. Нікіфорова «Очерк Александрийского уезда Херсонской губернии» (2008 рік). І ця невелика книжечка стала настільки популярною і в Олександрії, і за її межами, що за кілька місяців її наклад повністю розійшовся.

Враховуючи такий інтерес до книги, в тому ж році засновники газети та її редактор вирішили видати її повторно — вже як перший том започаткованої ними бібліотеки газети «Городской курьер». Видання було доповнено ілюстраціями та новими даними з біографії священника. У названій газеті В. Голобородьком було опубліковано і текст першої праці Никифорова «Исторический, статистический и этнографический очерк уездного города Александрии», який вдалося скопіювати Т. Троцюк в Російській Національній бібліотеці.

Наступного року, порадившись з краєзнавцями міста, які збрали чималий матеріал по Нікіфорову, вирішено було до Дня міста надрукувати другий том бібліотеки «Городского

курьера» з працями, які стосувались безпосередньо м. Олександрії та його околиць. Мені випала доля редагувати тексти цієї книги. Крім того, написала і примітки до нарису Н. Бракер «Перший краєзнавець Олександрійщини».

Всі ці видання доповнювались публікаціями в них нових біографічних та бібліографічних знахідок, що стосувалися життя та діяльності В. Нікіфорова (О. Божко), публіцистичних нарисів, в яких давалася розгорнута характеристика робіт краєзнавця, археографічних довідок (В. Голобородько).

Надія Жахалова

Перший краєзнавець Олександрійщини В. М. Никифоров (1832 — 1909 рр.) (уривок)

Знаменитий славіст В.І. Григорович на останній час свого життя обрав собі Єлисавет, як центр цікавої країни, у якій перехрещуються різноманітні етнографічні, національні і культурні виливи. В досліджуваннях, що він був розпочав перед смертю, він старанно шукав і високо цінував «тубільця», якого вважав живою скарбницею краєзнавчих матеріалів. «Як тішився він, — пригадує на його могилі його учень В. М. Ястребов, — працею одного місцевого священика з географії та історії краю, у якій було багато фактичного матеріалу, пильно і з любов'ю зібраного».

Можливо, що тут йде мова про твір В. М. Никифорова «Очерки Александрійскаго уезда», що якраз почався друкуванням в «Херсонских Епархиальных Ведомостях» 1876 р.,

значить, ще за життя Григоровича, який міг познайомитися і раніше через того ж В. М. Ястребова... Не можна взнати, коли саме і з якого приводу узявся Никифоров до наукової праці, але з тої невеликої частини його листування, що була в моїх руках, можна бачити його живий інтерес до незнайомих місцевостей, їхнього побуту і культури... Головний твір Никифорова «Очерки Александрійського уезда» вимагав, хоч би і від «тубільця», де-

кілька років підготовчої праці, і був надрукований в «Херсонських Епархиальних Ведомостях» за 1876, 1878 рр.: №№ 22, 23 і 24 — 1876 і №№ 18, 19, 20 — 1878 р. Правдоподібно, при цьому було випущено чимало окремих відбитків, бо Олександрійське і Єлисаветське земства замовляють автору понад 30 примірників кожне.

Тепер ці «Очерки» являють собою бібліографічну рідкість, і в Олександрії немає жодного їх примірника, так що мені прийшлося познайомитися з ним тільки з чужих рук. Праця має дві частини і складається за таким планом: 1 ч. Астрономічний огляд повіту. Його межі. Простір. Кількість населення. Річки (37 річок). Струмки. Озера. Острови. Географічний опис. Могили і кургани. Городища, історичний начерк, де докладно оповідається про напади на Русь татар, поляків і інших і про положення козацтва. 2 ч. Дике поле і його залюднення — 7 серій утворених й в різні часи осель з різних національностей. Утворення Олександрійського повіту. Цікаво, що сучасні автори межі повіту, призначені лише з часу запровадження земських установ 1866 р., до того ж часу місцевість, що її нині займає повіт, підлягала різним змінам як територіальним, так і соціальним. Військові поселення, їх улаштування і скасування. Твір (Він) користується матеріалами олександрійських архівів, друкованими творами і рукописемними «Записками ген.-майора Семена Степановича Пищевича», що вийшов до Росії 1753 р... Праця Никифорова справді дає

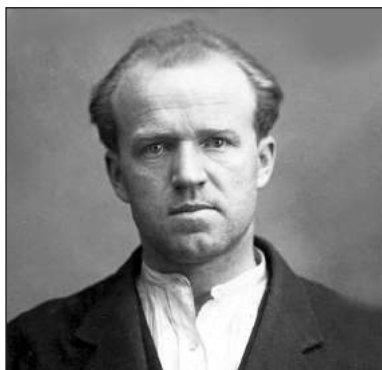
багато фактичного матеріалу і загальноприступні історичні і археологічні начерки, згідно тодішнього стану науки.

Наталія Бракер

20 квітня — 125 років (1891 рік) з дня народження українського військового і громадського діяча, генерал-хорунжого армії УНР, публіциста, імовірного автора Універсалу до українського народу, проголошеного отаманом Григор'євим, керівника штабу отамана Григор'єва — Юрія Тютюнника. Очолювані Ю. Тютюником військові підрозділи боролись за незалежність України на території Олександрійського повіту та міста Олександрії.

Про Юрія Тютюнника

(уринок з біографічних довідок учасників Визвольної війни 1917 — 1920-х років з роману «Холодний Яр»)

Тютюнник Юрій (Георгій) Йосипович (20.4.1891, с. Будище Звенигородського пов. Київської губ., тепер Черкаської обл. — 20.10.1930, м. Москва). Військовий і громадсько-політичний діяч, публіцист, викладач; член Всеукраїнської ради військових депутатів (з 10.6.1917) та Української Центральної Ради (1917),

звенигородський кошовий Вільного козацтва, начальник штабу повстанських військ Головного отамана Херсонщини і Таврії Матвія Григор'єва (травень 1919), отаман повстанського загону (1500 козаків), командувач Київської і Волинської груп Армії УНР, заступник командарма Першого зимового походу (6.12.1919 — 6.5.1920), командир 4-ї Київської стрілецької дивізії (1920), в. о. командувача Армією УНР (1920), член Вищої військової ради Армії УНР, начальник Повстансько-партизанського штабу (1921), командарм Української повстанської армії Другого

зимового походу (листопад 1921); військове звання — Генерального штабу генерал-хорунжий Армії УНР.

Учасник Першої світової війни. Один з ініціаторів створення Першого сімферопольського полку ім. гетьмана Петра Дорошенка (1917). Делегат Другого українського військового з'їзду. Один з організаторів і керівників Звенигородсько-Таращанського повстання проти гетьмана Павла Скоропадського і німецької присутності в Україні (червень 1918). Арештований ЧК. Пішов на співпрацю з советською владою. Викладав у Харківській школі червоних командирів курс «Стратегія і тактика громадянської війни». Автор книги «З поляками проти України» (Харків, 1924), спрямованої проти Симона Петлюри та «петлюрівщини». Автор праць з історії Визвольних змагань українського народу та сценаріїв кінофільмів, зокрема до кінофільму Олександра Довженка «Звенигора» (1928; у співавторстві з Михайлом Йогансеном і Олександром Довженком). У художньо-документальному фільмі «П.К.П.» («Піلسудський купив Петлюру») Тютюнник зіграв самого себе. Страчений.

Джерело

Горліс-Горський Ю. Холодний Яр / Юрій Горліс-Горський. - Режим доступу: <http://www.ukrlife.org/main/evshan/yar71.htm>. — Назва з екрану

Універсал отамана Григор'єва

Народе український, народе змучений!

Жорстока війна з германською коаліцією і державами Антанти вирвала із твоїх сил кращих синів землі. Міжусобна війна, гетьманщина і петлюрівщина кращих синів твоїх загнали у могили та у в'язниці. Коли в тебе бракувало вже сили терпіти, ти, залишивши рало та станок, викопав із землі ржаву рушницю і пішов захищати своє право на землю і волю, але і тут політичні спекулянти обманули тебе і хитрими заходами використали твою довірливість; замість землі і волі тобі насильно нав'язують комуну, надзвичайку і комісарів з московської обжорки і тої землі, де розп'яли Христа. Ти працюєш день і ніч, ти світиш каганцем, ти ходиш у постолах і штанях з мішка,

замість чаю ти п'єш гарячу воду без цукру, але ті, що обіцяють тобі світлу будучність, експлуатують тебе, тобою воюють із зброєю в руках, забирають твій хліб, реквізують твою скотину і запевняють тебе, що все це — на користь народню!

Працівник землі! Божий чоловік! Подивись на свої мозоляві руки і подивись навкруги: неправда, брехня і неправда. Ти — цар землі. Ти — кормилець світу. Але ж ти — раб, дякуючи святій простоті і доброті своїй. Селянин і робітник! Вас — дев'яносто два відсотки в Україні. А хто керує вами — всі ті ж кровопивці народні.

Народе український! Бери владу в свої руки. Хай не буде диктатури ні окремої особи, ні партії. Хай живе диктатура працюючого люду, хай живуть мозоляві руки робітника і селянина. Геть політичних спекулянтів! Геть насильство справа, геть насильство зліва! Хай живе влада Рад народу України!

Перед вами — нова боротьба. Борітеся — поборете!

Я, отаман Григор'єв і мій штаб — голови покладемо за права працюючого люду. Остання ставка. Для себе ми не шукаємо нічого. Дайте нам піддержку і тим спасете право своє. Ось вам мій наказ: у три дні мобілізуйте всіх, хто здатний носити зброю, і негайно займайте усі станції залізниць. На кожній станції поставте своїх комісарів. Кожна волость, кожне село — формуйте отряди і ідіть на своє повітове місто; від кожного повітового міста з ваших отрядів по чотириста кращих бійців пошліть на Київ і по двісті — на Харків; коли є зброя — зі зброєю, коли нема зброї — пошліть з вилами, але наказ мій прохаю виконати — і перемога за нами. Все останнє я зроблю сам. Головний наш штаб — при моєму штабові. Тільки з вашою піддержкою ми доб'ємося права народів. Негайно організуйте владу народню. В кожному селі виберіть селянську Раду, в кожній волості — повітову Раду, в кожній губернії — губерніальну Раду. В Раду мають право бути вибраними представники всіх партій, що стоять на радянській платформі, і ті, хто називають себе безпартійними, але підтримують Радянську владу. В склад Рад можуть входити представники всіх національностей, пропорційно їх кількості на Україні, себто: для українців предоставляється в Раді вісімдесят відсотків місць, для євреїв — п'ять відсотків місць і для всіх ін-

ших національностей — п'ятнадцять відсотків місць. При такому розподіленні не буде засилля ні партії, ні нації. Глибоко вірю, що це буде дійсно влада народня.

Хай живе свобода друку, совісті, зібрань, спілок, страйку, праці і професії, недоторканість особи, думки, оселі, переконань та релігії. Народ божий! Любіть один одного, не проливайте братерської крові. Забудьте партійну ворожнечу, преклоніться перед владою чесноі праці. Хай загине всяке насильство і влада капіталу.

Залізничники! Пошта і телеграф! Ви змучились. Зрозумійте нас: перемога наша — перемога ваша. Народ український завоювань поза межами своєї землі не шукає, але своїм братам по праці, де б вони не були, завжди допоможе і іржавою рушницею, і останнім шматком хліба.

Уряд авантюриста Раковського просимо йти від нас і не насилювати волю народню. Всеукраїнський з'їзд Рад дасть нам уряд, якому ми підляжемо і свято виконаємо волю його.

Я йду вперед, бо так вимагає народна совість. Резерв мій — ти, народо України, і від тебе залежить доля твоя.

Всякі вбивства без суду народнього, мародерства, безчинства, вторгнення у чужу оселю, незаконні реквізиції, агітація проти окремих національностей будуть присікатися на місці силою зброї. Порядок необхідний. Геть сваволю.

Своїми замісниками призначаю товариша Тютюнника, товариша Горбенка і товариша Масенка, котрим довіряю важке завдання.

Отаман партизанів Херсонщини і Таврії Григор'єв, Горбенко, Тютюнник, Терещенко, Бондар, Павлов

Джерело

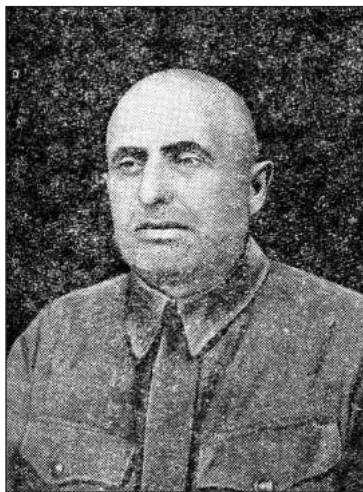
Горак Володимир «Універсал» отамана Григор'єва як ідейно-теоретична платформа григор'євського повстанського руху. Джерелознавчий і історіографічний аспекти / В. Горак // Історіографічні дослідження в Україні: Вип. 23. — Київ: Інститут історії України, 2013. — С. 321-323

19 листопада — 125 років тому (1891 року) народився військовий і політичний діяч Ілля Данилович Діброва, керівник партизанського загону імені Кліма Ворошилова, що діяло на території Олександрійського району.

Партизанський загін брав активну участь у звільненні міста Олександрії та Олександрійського району від нацистських окупантів (1943 рік). Похований в місті Олександрії. На честь Іллі Діброви село Олександрівка Олександрійського району було перейменовано в село Діброва.

Ілля Діброва: дві сторони одного життя

Постать Іллі Даниловича Діброва увічнена у назві однієї з центральних вулиць міста — саме так називають нині колишню Інгульську вулицю. Саме він отримав звання Почесний громадянин міста Олександрії.

Разом з тим саме він брав активну участь у встановленні більшовицької влади у повіті і місті, був очільником сумнозвісного місцевого підрозділу «ЧеКа» — надзвичайної комісії, яка мала право без слідства розстрілювати людей та виносити власні вирoki, діяти без погоджень і вживати найжорстокіші заходи. Саме він потім очолював організацію з не менш промовистою назвою — заготзерно. Але в його біографії були і зовсім інші моменти,

зокрема саме він був очільником партизанського підрозділу, який воював проти окупаційних військ нацистського Третього Рейху. І саме він загинув вже за межами України, хоча і був похоронений в рідному місті.

Нещодавно вдалось прочитати дуже цікаву статтю за підписом О. Шульги яка була опублікована у місцевому ви-

данні. Вона не вписується у звичний стиль препарованих цензурою публікацій і відкриває постать Іллі Діброви, не в канонічному вигляді, зокрема щодо початку його життєвого шляху. В публікації підтверджується побутована серед пошуковців думка про те, що репресивний апарат Російської імперії виявляється засудив Іллю Діброву не стільки за політичні уподобання та революційну діяльність, скільки за політичне вбивство: «За участь у політичних гуртках і за вбивство жандарма Діброву разом з товаришами засудили до 12 років каторжних робіт. Ідучи етапом в Сибір, молодий революціонер вступив у двоборство з охороною, за що військовий суд Оренбурга засудив його до 20 років тюремного ув'язнення. Сім років просидів Ілля в одиночній камері під суворим наглядом. Визволила його з катівні Лютнева революція», — пише автор статті. І додає, що саме загін Діброви активно протидіяв визвольному українському рухові, зокрема проти військ очолюваних Петлюрою та Григор'євим, військам гетьманщини Скоропадського [1].

Цікава деталь. Цю сторінку біографії Діброви намагались різними способами видозмінити, подати у більш привабливому вигляді, без кривавих подробиць, імовірно через цензуру та спробу подати біографію керівника партизанського руху як ідеальну. Наприклад, у обласному виданні в публікації 1957 року Ілля Діброва представлений виключно як політичний вісімнадцятирічний в'язень «за революційну діяльність», який був заарештований «царською охранкою» та засуджений одразу до двадцяти років тюрми [2].

Проте навряд чи варто сумніватись у достовірності свідчень близької до І. Діброви людини, яка майже так само переповідає цей фрагмент його життя. У спогадах про І. Діброву, який був її дядьком, Майя Савченко вказувала, що у дитинстві вона зачаровано слухала розповіді Іллі Діброви, в яких він розповідав про те, що був з раннього дитинства «каторжанином» за революційну діяльність та про втечу з розстрілу, збройний спротив конвою, а також «о его боях совместно с К. Е. Ворошиловым, Примаковым в годы командования красным партизанским отрядом, о совместной с ними ликвидации семеновцев» [3].

У 1919 році Ілля Діброва разом із спільниками стає частиною більшовицької підпільної мережі для поширення агітаційних листівок, вчинення диверсій на комунікаціях силами летючих загонів. В цей час І. Діброва ледве не загинув через власну ідеологічну нерозбірливість і спробу побрататися з ідеологічним ворогом: «Фіаско завершилася спроба І. Діброви укласти союз з отаманом Сіркою для боротьби зі спільним супротивником. Під час перемовин представники більшовицького загону були схоплені і засуджені до страти. Іллі

Даниловичу Діброві пощастило втекти з-під розстрілу. Інші ж парламентарі того зимового вечора відійшли у вічність» [4].

На третьому повітовому з'їзді рад 20-24 березня 1919 року Ілля Діброва ввійшов у склад виконавчого комітету Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів, як один з «кращих борців за радянську владу» разом з іншими 35 представниками більшовиків міста та району [5].

За вірну службу радянській владі колишній червоний командир отримує земельну ділянку: «В перші роки Радянської влади безземельні селяни, колишні червоноармійці та партизани... одержували наділи землі для забудови. Одержав присадибну ділянку і Діброва» [1].

Але тут починаються взагалі дивні речі. Джерела сповіщають про те, що він перестав обіймати державні посади і пішов на службу сільським очільником млина [6]. Не менш цікавим є те куди «випали» цілі роки життя? Чому той, хто очолював всесильну місцеву ЧеКа враз стає якимось заштатним очільником, навіть не партійним і не державним службовцем. Що трапилось? Чому млин, чому знову Косівка, а не Олександрія?

Чому спочатку з'являються чутки про його діяльність на окупованій території в якості партизана, про що пише і пле-

мінниця Діброви, але потім з'ясовується що він перебував десь на навчанні? [3] Чому активність групи простежують тільки тоді, коли Червона Армія впритул підійшла до Олександрії?

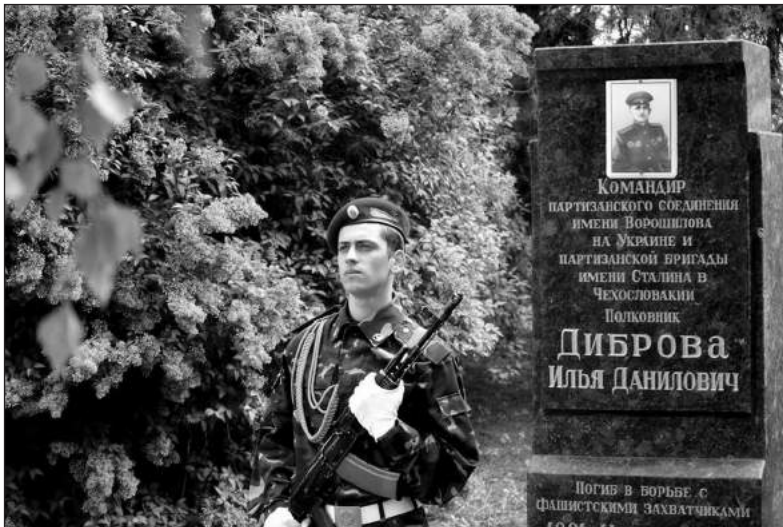
Не зовсім зрозуміло і те чи був зрештою евакуйований через поганий стан здоров'я І. Діброва на схід разом із сім'єю [7], як це пишуть в одних джерелах чи він все ж залишався на окупованій території?

Якщо вірити документальним виданням радянських часів, партизанська робота Діброви почалась не раніше 20 січня 1943 року, коли його разом із групою організаторів руху опору, десантувався на парашуті. Проте у цьому повідомленні чомусь згадується радіограма І. Діброви про успішне приземлення в районі Кам'янки біля міста Сміла, тобто на Черкащині, а не на Кіровоградщині [8].

Показово, що вважає недостатньо вивченою біографію партизанського ватажка і світловодський краєзнавець В. Сергеев, цілком справедливо вказуючи на певні невідповідності: «Досліджування питань, пов'язаних з місцеперебуванням та діяльністю Іллі Діброви в перші роки війни пов'язане із значними труднощами. Згідно з опублікованими документами, з червня 1941 р. по вересень 1942 р. Діброва перебував у місті Куйбишеві. Лише в січні 1943 року він на чолі групи організаторів партизанського руху був закинтий у глибокий тил противника (район селища Кам'янка Черкаської області). Після кількох місяців кропіткої роботи зусилля по створенню загону увінчалися успіхом (травень 1943 року). Правда, командиром чомусь був призначений Павло Назарович Близнюк. І тільки згодом, у червні того ж 1943 року, турботам П. Близнюка було віддано господарчий взвод, а Ілля Діброва прийняв кермо влади. Такою є, м'яко кажучи, не зовсім ясна, багата

на лакуни та недомовки, офіційна історія шляху І. Діброва до керівництва легендарним з'єднанням. Спогади ж свідків тих подій та розвідки місцевого краєзнавця Л. С. Шкирай спростовують викладену вище версію. Жителі с. Захарівка одноставно стверджують, що їхній земляк з'явився в рідних місцях в лютому 1942-го року. Висадка партизанської групи відбулася вельми невдало — літак було обстріляно роєм німецької ППО. Переважна більшість десантників загинула, сам 50-річний Діброва, приземляючись, пошкодив ногу. До всіх негараздів додалася ще й помилка пілота, який здійснив десантування далеко від цілі» [9].

За офіційними джерелами з'єднання партизанських загонів імені Ворошилова де був командиром Ілля Діброва діяло до 9 грудня 1943 року на території Знам'янського, Єлисаветградківського, Новогеоргіївського, Новопраського, Чигиринського та Олександрійського районів. В складі загону який переріс у з'єднання було 7 стройових та одна штабна роти та 20 підпільних груп, що вели диверсійну діяльність [10].

Загинув Ілля Діброва у Словаччині, куди після звільнення від нацистських військ рідного міста, він був направлений

як керівник партизанського загону імені Сталіна. Саме там, 1944 року він загинув. Його мовляв застрелив комісар загону, з яким вони до цього були побратимами по партизансько-підпільній роботі [11].

Мотиви цього вчинку не зрозумілі до цих пір, хоча можливо дослідники зможуть відкрити таємниці партизанського ватажка, який з однаковою силою змагався за радянську владу, що призвела до голодоморів та репресій, і так само воював проти нацистських окупантів, які вогнем пройшли по його рідному краю. Дві сторони життя однієї людини немов символ нашої історії, що наповнена трагічних поєднань чорного і білого.

Література та джерела:

1. Шульга О. Слідопитськими стежками / О. Шульга // *Ленінський прапор* [імовірно не пізніше 1977р.]
2. Партизан Ілля Діброва // *Кіровоградська правда*. — 1957. — 31 березня (№ 64). — С. 3.
3. «...То була неволя»: спогади та листи остарбайтерів / НАН України, Інститут історії України; Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років». — Київ, 2006. — С. 249.
4. Сергєєв В. Новогорішчина напередодні та під час національно-визвольних змагань 1917-1922 років / Віктор Сергєєв. — Режим доступу: <http://n-slovo.com.ua/index.php/component/content/article/9-newspaper/1539-ljkkiiui.html>. — Назва з екрану
5. Белявін Ф. К. Олександрія — місто гірників: короткий історико-краєзнавчий нарис / Ф. К. Белявін, А. С. Пом'ятунов. — Дніпропетровськ: Промінь, 1968. — С. 29.
6. Шкирай Л. Ілля Данилович Діброва — наш земляк, командир партизанського з'єднання ім. Ворошилова (участь жителів Захарівки у підпільному та партизанському русі) / Л. Шкирай // *Між Бугом і Дніпром*. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України: Вип. II. — Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2014. — С. 308.
7. Шкирай Л. Ілля Данилович Діброва — наш земляк, командир партизанського з'єднання ім. Ворошилова (участь жителів Захарівки у підпільному та партизанському русі) / Л. Шкирай // *Між Бугом і Дніпром*. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України: Вип. II. — Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2014. — С. 309.
8. Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 — 1945: збірник документів і матеріалів. — Дніпропетровськ: Промінь, 1965. — С. 102-103.

9. Сергєєв Віктор Ілля Діброва: шлях боротьби / Віктор Сергєєв. — Режим доступу: <http://svetlovodsk.com.ua/1522-dibrova.html>. — Назва з екрану.
10. Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945: збірник документів і матеріалів. — Дніпропетровськ: Промінь, 1965. — С. 227-228.
11. Шкирай Л. Ілля Данилович Діброва — наш земляк, командир партизанського з'єднання ім. Ворошилова (участь жителів Захарівки у підпільному та партизанському русі) / Л. Шкирай // Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України: Вип. II. — Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2014. — С. 311.

Віктор Голобородько

Рекомендуємо прочитати:

1. Діброва Л. Горджусь батьком / Л. Діброва // Вільне слово. — 2001. — 8 серпня. — С. 2.
2. Кротов О. Партизанський ватажок : 110 років з дня народження партизанського командира Іллі Даниловича Діброви / О. Кротов // Кіровоградська правда. — 2001. — 11 серпня. — С. 4
3. Нагорний О. Ми пам'ятаємо партизана Діброву / О. Нагорний // Народне слово. — 2001. — 9 серпня. — С. 3.
4. Сергєєв В. Директор міського краєзнавчого музею Ілля Діброва : шлях боротьби / В.
5. Сергєєв // Світловодськ вечірній. — 2009. — 17 вересня (№ 75-76). — С. 8: фото.
6. І.Д. Діброва — почесний громадянин міста // Кіровоградська правда. — 1987. — 20 травня.
7. І.Д. Діброва — почесний громадянин міста // Ленінський прапор. — 1967. — 19 грудня.
8. Пономаренко А. Патріот Батьківщини / А. Пономаренко // Ленінський прапор. — 1982. — 10 березня.

28 лютого — 120 років тому (1896 рік) народився Павло Семенович Глядківський — історик, етнограф, учень Михайла Грушевського, кандидат історичних наук. Народився вчений у нинішньому Олександрійському районі, в селі Михайлівка.

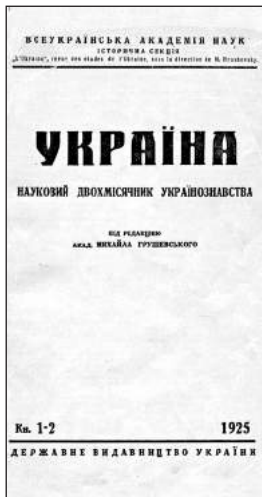
Біографічна довідка про Павла Глядківського (уришок)

Майбутній вчений закінчив Одеську гімназію у 1916 році. Вчителював на Одещині у 1916–1920 роках. Навчався у Київському Вищому інституті народної освіти (1920–1923). Від 1924 — у ВУАН: співробітник культурно-історичної комісії, водночас у 1928–30 — аспірант, 1930 — науковий співробітник науково-дослідницької кафедри історії України, кандидат історичних наук (1930 рік). 1924–1930 — коректор, секретар редакції журналу «Україна».

Після звільнення з ВУАН у серпні 1933 відійшов від наукової роботи. Працював економістом на будівництві заводу в м. Ертиль (Воронезької області Російської Федерації); від 1935 — на педагогічній роботі у Києві.

Під час німецької окупації працював у видавництві «Школа». У жовтні 1943 вивезений до Німеччини, а влітку 1945 повернувся в Україну. Протягом 1945–48 вчителював у м. Первомайськ Одеської (нині Миколаївська) області. 1949 заарештований, засуджений до 10 років позбавлення волі. 1954 звільнений, повернувся до Первомайська, де працював бухгалтером. Автор дослідження сюжету легенди про «вдячного мерця» в українській народній

творчості (не опубліковано), низки рецензій у журналі «Первісне громадянство та його пережитки на Україні» (1926-29). Рукописи зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Реабілітований у 1989 році.

Джерело

Енциклопедія Сучасної України (ЕСУ). — Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30576. — Назва з екрану

Про життєвий і творчий шлях Павла Глядківського (уривок)

Глядківський Павло Семенович (1896-1979) у 1931-1933 рр. продовжував працювати в Академії наук співробітником, але тепер у Культурно-історичній комісії, яка лишилася єдиною інституцією з Асоціації культурно-історичного досліджу. На нього — як на одного з найближчих до М. С. Грушевського осіб — у 1931 р. звернули увагу співробітники ДПУ, силоміць залучивши до секретного співробітництва. Ймовірно, не отримуючи від науковця очікуваного «компромату», чекісти відмовились від його послуг одночасно із звільненням історика у серпні 1933 р. з ВУАН за «ідеологічну невідповідність сучасним вимогам науки» Та й, зрештою, він був необхідний ДПУ саме в царині академічної праці.

Але до наукової діяльності талановитий і багатообіцяючий дослідник більше ніколи не повертався. У листопаді 1933 р. він виїхав на будівництво цукрового заводу у селище Ертиль (Воронезька обл.) і працював там плановиком-економістом до травня 1935 р. Після повернення до Києва з 1936 по червень 1941 р. П. С. Глядківський викладав загальноосвітні предмети на курсах технімуму тресту Укрбудшлях.

З початком війни Павло Семенович на схід не евакуювався. Після окупації Києва він зареєструвався у Київській міській управі і через відділ народної освіти управи був зарахований на роботу до видавництва «Школа» (колишня «Радянська школа»). Виконуючи обов'язки заступника завідуючого, а потім головного секретаря видавництва, П. С. Глядківський займався реєстрацією співробітників, складав описи майна, приймав рукописи до друку, тощо. Але у груд-

ні 1941 р. через ліквідацію німцями цього видавництва залишився без роботи.

З березня 1942 р. П. С. Глядківський став вчителем 34-ї київської школи, а з літа почав ще й завідувати дитячою їдальнею школи. На цих посадах колишній вчений працював до жовтня 1943 р., коли разом із родиною та іншими мешканцями Києва був вивезений у закритому вагоні до Німеччини. П. С. Глядківському, який опинився у Берліні, пощастило приписатися до трупи київських артистів, що обслуговували військовополонених, і мати завдяки цьому паспорт, а також пайок і право вільно пересуватися у місті.

Думаємо, не останню роль у цьому зіграло те, що Павло Семенович добре володів німецькою мовою.

Після перемоги родина Глядківських повернулася в Україну до м. Первомайського Одеської (зараз Миколаївської) області, де жила мати Павла Семеновича Анастасія Антонівна. Тут до кінця 1948 р. П. С. Глядківський викладав німецьку мову у вечірній школі. І саме тут він був арештований 9 січня 1949 р. Зазначимо, що за спогадами сина П. С. Глядківського Ігоря Павловича Гладковського між його матір'ю та батьком у 1945 р. в Німеччині відбувалися суперечки з приводу повернення до України. Павло Семенович наполягав на поверненні, тим часом Ірина Миколаївна жіночим серцем відчувала всю небезпеку цього кроку, її передчуття, на жаль, справдилися.

Обвинувачення П. С. Глядківського зводилися до двох основних докорів: по-перше, йому закидали співпрацю з «відомим українським буржуазним націоналістом Грушевським» та аспірантський стаж під проводом академіка (15 років по тому!), а по-друге, звинувачували у «пособництві окупантам», хоча, на нашу думку, мало місце скоріше здобуття засобів для існування під час німецької окупації, ніж колабораціонізм.

У травні 1949 р. за постановою Особливої наради при Міністрі держбезпеки СРСР за «антирадянську націоналістичну діяльність» Павло Семенович був засуджений до 10 років концтаборів, але без конфіскації майна через відсутність останнього, і направлений до Озерного табору МВС СРСР.

Незважаючи на тяжкий фізичний стан, П. С. Глядківський вижив і був звільнений 16 вересня 1954 р. як «інвалід, що

страждає на невиліковну хворобу». Павло Семенович повернувся до Первомайського, де став бухгалтером якоїсь контори. У 1975 р. після смерті дружини він переїхав до сина у Київ. Помер у листопаді 1979 р.

П. С. Глядківський залишив написані у 1975 р. напрочуд цікаві спогади про своє життя у сталінських таборах. Зі слів його сина Ігоря Павловича існували ще спогади про арешт і перебування науковця у в'язниці, але вони були знищені самим П. С. Глядківським.

Юркова О.

Джерело

Київська історична школа М. С. Грушевського: долі науковців // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД– КГБ. – 1998. – № 1/2

Рекомендуємо прочитати:

1. Юркова О. Діяльність Науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924-1930 рр.) / О. Юркова. – Київ, 1999.
2. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. – Кіровоград: Центр.-Укр. Вид-во, 2010. – С. 43.

15 жовтня 110 років тому (1906 рік) побудовано та освячено церкву в селі Марто-Іванівка Олександрійського повіту, яка була збудована на приватні кошти земського діяча, мецената Івана Гороновича.

Село Марто-Іванівка, що належить приходу Олександрійського Успенського собору (уривок у перекладі українською мовою)

До чотирьох церков, що є у наявності в місті Олександрії, додалася ще п'ята, вибудована в селі Марто-Іванівці і освячена 15 жовтня 1906*.

* Про цю важливу подію, що відбулась, не сповіщено було своєчасно редакції тому, що зацікавлені особи очікували призначення до нової церкви постійного причту: оскільки будівельник побудував прекрасні приміщення для причту з усіма зручним дворомим приладдям, вклавши в банк квитками 6 тисяч, так щоб причт отримав відсотками 300 рублів на рік і виклопотав нарізку казенної землі для причта 33 десятин. Крім цього

З причини того, що є дані, що послужили виникненню тут побудови храму, вважаємо не зайвим надати такі для з'ясування цієї справи.

Село Марто-Іванівка розташоване в чотирьох верстах від міста Олександрії, на правій стороні річки Інгулець. Спочатку село це тулилося біля підшви височини, що тягнеться уздовж правого боку зазначеної річки, а тепер встигло вкрити своїми садибами круті схили і самі вершини її. Таким чином, село Марто-Іванівка зі східної сторони представляє відкритий вид, увінчаний святим храмом і будівлею школи... Тепер ми підійшли до самої історії нашого предмета. У 1784 році, приїхав до Олександрії, зараз перейменованої з селища Усиківки, чиновник з дружиною. Не знайшовши собі відповідного житла, подружжя визнали більш зручним оселитися в маленькому селі поблизу Олександрії, яке швидко і знайшлося за їх бажанням, це село прапорщика Василя Чечеля. Тому подружжя Іван Андрійович і Марфа Прохорівна Ошкали і поспішили купити намічений куточок, який негайно перейменували в Марто-Іванівку, під якою назвою він і досі має славу. Таким чином, призначений на службу колезький радник Іван Ошкала позбувся необхідності тулитися в селянській хаті.

Постійні заняття в місті Олександрії не завадили Івану Ошкалу зміцнити свої майнові справи. З причини того, що подружжя володіли спільно і довічно двома селами, а між тим залишалися самі бездітними, то умовилися між собою обрати із своїх родичів собі спадкоємців, яким і віддати в спадкове володіння свої села. Для чого і склали в суді духовний заповіт, за яким родовий маєток чоловіка дісталоя племіннику його, а благопридбане село Марто-Іванівку отримав рідний брат

будівельник віддав причту в постійну власність родючу садибну ділянку, що знаходиться поблизу самих причтових приміщень. Чекаючи за своїми клопотаннями призначення причту, місцеве начальство повідомило будівельникові наступне: квиток на 6 тисяч втратив при зміні стільки відсотків, що причту жодним чином не можна отримувати з нього 300 рублів на рік; земля, хоча і обіцяна для нарізки причту, але не інакше як 1912 року, коли вона звільниться від оренди. Отже, тоді буде окремих причт, коли він буде забезпечений трьомастами відсотків з капіталу і земельних угідь до 1912 року. От за такими недоліками і зупинилася справа. Тим часом, два найближчих села бажають неодмінно зарахуватися до приходу Марто-Іванівки, і тоді в ньому буде вважатися до 1000 душ обох статей.

дружини Марфи Прохорівни священницький син Іван Прохорович Горонович <...> Добре подружжя не вдовольнилося забезпеченням своїх спадкоємців, вони зобов'язали їх відпустити на свободу, або як тоді говорили на волю, всіх своїх дворових селян, забезпечивши їх в той же час і необхідним забезпеченням для подальшого їх безбідного життя. Крім цієї християнської справи, богобоязливе подружжя внесли в банк капітал на побудову в Олександрії Успенського собору. Ймовірно, городничий Іван Ошкал відправляв свою посаду до утворення Вознесенського намісництва, коли 20 липня 1795 Олександрія обернена була в первісний стан, селище Усиківку, а повіт перенесений в м. Крилів, з утриманням колишньої своєї назви. Подружжя не зважилося переїжджати на нове місце проживання, а знайшло більш спокійним проживати в своєму улюбленому куточку. Тут вони прожили чимало років, а тим часом їх узаконений спадкоємець Іван Прохорович Горонович зростав, скінчив курс семінарії, учителював у ній, потім звільнився з духовного звання і нарешті перейшов на службу в інтендантське відомство, з якого вийшов 14 квітня 1820 року з чином титулярного радника. Тоді він і вступив у володіння маєтком Марто-Іванівка за заповітом: так як заповідачі Ошкали вже залишили земне життя і над ними височів пам'ятник на горі, біля кургану могили...

Тепер уже слід говорити про молодшого брата Олександра, Івана Івановича Гороновича. Ще в дитинстві у нього виявився серйозний настрій, в дитячих іграх мало він брав участь, середньою освітою він не задовольнився, а тому, по закінченні гімназії, вступив до Київського університету, який і пройшов по юридичному факультету з дипломом 1-го ступеня. Володіючи палким, але серйозним характером, Іван Іванович шукав і серйозної роботи, щоб вкласти в неї свої знання і працю. Його спочатку залучали в переформоване тоді акцизне відомство; згідно високого розвитку своїх розумових здібностей, він прагнув до предметів більш серйозних. Коли ж відкрилися земські установи, тоді на посаду голови земської управи вказали на нього мало не всі гласні. Помірний, непідкупний і працьовитий, він зумів і встиг закласти для земської справи міцний фундамент... Тепер поглянемо на

нього з іншого боку — сімейного та домашнього. Незабаром, по вступі на службу земську, він одружився... Плодом такого шлюбного союзу явився син, який народився і хрестився в Швейцарії, де батьки затримались під час закордонної подорожі. З радісним настроєм подружжя повернулося на батьківщину, де вони віддалися своїм заняттям: батько — службовим, а мати — виключно вихованню свого ненаглядного сина. Для правильного всебічного виховання сина мати завела домашній журнал, куди записувала все, що відносилось до дитини: як він почав рухатися, як почав вимовляти слова, фрази тощо. При цьому не можна випустити з уваги того, що подружжя були однакового спрямування, складу, характеру, виходили вони в життя з сильним запасом лібералізму і зачитувалися сучасною літературою... Коли син досяг навчального віку, його визначили в лицей Київський Павла Галагана, звідки по закінченні успішно курсу, він перейшов у Новоросійський університет. Сюди поїхала і мати, щоб перебувати невідлучно біля сина... Під час виставки в Москві російських виробів, стало у батьків бажання познайомити з ними свого сина студента, для чого і вони відправилися туди втроєх. Побувавши там достатній час, батьки вирушили додому, висловивши бажання, щоб син їхав за ними. Але як тільки батьки прибули на місце, як отримана була телеграма, що сина їх спіткало нещастя. Батьки негайно ж помчали до Москви, але знайшли там труп свого єдиного сина. Це приголомшливе горе повернуло їх у такий стан, який близький був до розпачу. Тіло сина було перевезено в маєток дружини, де і поховано. Виконавши над ними християнські вимоги, дружина залишила свої маєтки і проживала спочатку в різних містах, а потім поїхала до Саксонії, де і досі перебуває. Батько ж довго сумував, нудився і сумував. Сильна знемога ледь не призвела його до смертного гріха. Але глибока віра, зачаїлася в його освіченій душі, [вона] не допустила його до духовного падіння. Тому він подвоїв свої звернення молитовні, шукаючи у Бога розради і допомоги. Провидіння послало в його душу де панувало сум'яття, промінь, який відкрив у ньому думку про воскресіння. Ця думка, висока ідея породила в душі його невимовну радість, після колишнього пригніченого стану. Для

підтримки таких радісних почуттів, батько з живим захопленням вирішив побудувати храм в ім'я Світлого Христового Воскресіння, наскільки всерадісного, настільки жаданого для всього християнського світу... На тій же горі, яку ми раніше вказували, поблизу пам'ятника, спорудженого на могилі його батьків і родичів, він з великою радістю заклав свій обіцяний храм в ім'я Світлого Воскресіння Христового; причому, на подив багатьох, намірився сам безпосередньо спостерігати за доставлянням матеріалів, стежити за робітниками, що можуть неправильно вживати в справу будівельні предмети і відступати від наданого плану. У своєму ж маєтку ним знайдені належний граніт і необхідна глина для виготовлення міцної цегли. Ліс, залізо та інші потрібні предмети сам випишував у відомих йому осіб. Іконостас, престол і жертвник зроблені з мармуру. Живопис в іконостасі художній. Будова храму тривала близько шести років. У цю святу справу будівельник поклав багато енергії, праці і турбот, багато відчув турбот, занепокоєнь і терпіння; до всього цього він сам приніс всі жертви, необхідні для закінчення заповітної думки. Таким чином важка праця і тривале терпіння будівельника восторжествували, старання і турботи його увінчалися успіхом, надія на всесильну допомогу не залишилася без виконання і благословення. І там стоїть тепер красивий храм... Освячення цього храму відбувалося в день недільний, 15 жовтня 1906 року...

Джерело

Никифоров В. Н. Деревня Марто-Ивановка, принадлежащая приходу Александрийского Успенского Собора: (К истории Херсонской епархии) / В. Н. Никифоров. — Одесса: Типография «Славянская» Е. Хрисогелос, 1912. — 13 С.

Василій Нікіфоров

1 липня — 105 років з дня народження (1911 рік) Олександра Івановича Дидишка — Героя Радянського Союзу, учасника збройної боротьби з нацистськими окупантами.

Дидишко Олександр Іванович

Олександр Дидишко народився 1 липня 1911 року в селі Попельнастому Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії (нині — Олександрійського району Кіровоградської області), в родині робітника. У 1920 році втратив батька. У 1926 році переїхав до міста Верхньодніпровська (Дніпропетровська область), де закінчив семирічку. У 1929 році закінчив школу ФЗН у Дніпродзержинську, отримав спеціальність коваля.

До лав РСЧА (Робітничо-селянської червоної армії) призваний 1929 року Дніпродзержинським РВК. У 1933 році закінчив Одеське військово-артилерійське училище.

Командир артилерійського дивізіону 301-го гаубичного артилерійського полку РГК 7-ї армії Північно-Західного фронту капітан О. І. Дидишко відзначився під час радянсько-фінської війни 1939-1940 років. За час бойових дивізіон показав себе здатним виконувати будь-яке тактичне чи вогневе завдання. Учасник німецько-радянської війни з червня 1941 року. Воював на Ленінградському, Калінінському і 1-у Прибалтійському фронтах. Брав участь в обороні Ленінграда. Обіймав посади начальника артилерійського постачання 43-го артилерійського Червонопрапорного полку,

командиром 936-го артилерійського полку 362-ї стрілецької дивізії. Більше року командував 43-м армійським гарматним артилерійським Демидівським Червонопрапорним полком РГК.

Командир 27-ї гвардійської гарматної артилерійської бригади (п/п 24702) 8-ї гарматної артилерійської дивізії РГК гвардії полковник О. І. Дидишко загинув 5 лютого 1944 року від ураження осколком під час бою за місто Городок Вітебської області (Білорусь). Похований в братській могилі в місті Городок.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 11 квітня 1940 року за зразкове виконання бойових завдань командування на фронті боротьби з фінською білогвардійщиною та виявленні при цьому відвагу і героїзм, капітану Дидишку Олександровичу присвоєне звання Героя Радянського Союзу з врученням ордена Леніна і медалі «Золота Зірка» (№ 479).

Також був нагороджений орденами Олександра Невського (16.09.1943), Вітчизняної війни 1-го ступеня (14.03.1944), Червоної Зірки (21.03.1940) і медаллю «За оборону Ленінграда» (11.01.1944).

Джерело

Чабаненко В. В. Прославлені у віках: нариси про Героїв Радянського Союзу — уродженців Кіровоградської області / В. В. Чабаненко . — Дніпропетровськ: Промінь, 1983. — С. 88-89.

Володимир Чабаненко

Рекомендуємо прочитати:

1. Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України: Вип. І. — Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2014, — С.72.
2. Книга памяти Украины. — Режим доступу: <http://www.memoory-book.com.ua/people/book/66?page=7>. — Назва з екрану.
3. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центр.-Укр. Видво, 2010. — С. 135.

13 квітня — 95 років тому (1921 року) народився в селі Овнянка Олександрійського району (нині село Щасливе) контр-адмірал, військовий діяч, письменник, почесний громадянин села Щасливе Михайло Григорович Байсак. Помер 6 квітня 2007 року.

Контр-адмірал Михайло Байсак з Олександрійщини

Михайло Григорович Байсак народився 13 квітня 1921 року в мальовничому куточку нашого степового краю — селі Овнянка, тепер у складі села Щасливого Олександрійського району Кіровоградської області.

Навчався у місцевій школі. В тяжкі роки голодомору сім'я переїздить до села Зелене, потім до районного центру — Петрового. Під час навчання в середній школі захоплювався малюванням, фотографією, радіосправою. По закінченні школи працював в Петрівському райкомі комсомолу. Наприкінці 1940 року був призваний на Чорноморський флот в школу зброї, де його застала війна. З жовтня 1941 року по липень 1942 року М. Г. Байсак в званні політрука бере активну участь в героїчній обороні Севастополя в складі частин морської піхоти, потім — обороні Кавказу, міста Новоросійська. Не раз водив морських піхотинців в атаки, часто сам лягав до кулемета і розстрілював ворога. Ось що писала фронтова газета «За Родину»: «Якось треба було розвідати сили ворога в районі хутора Н. Замполітрука Михайло Байсак добровільно взявся піти в розвідку. Очолив групу із п'яти бійців, проник в розташування ворога і зібрав цінні відомості. Фашисти виявили розвідників. Замісник політрука, вступив і успішно завершив бій, без втрат вийшов з оточення».

Особливу мужність і відвагу молодий політрук виявив в найкритичніші дні оборони Севастополя, коли війська Червоної Армії під шаленим натиском переважаючих сил фашистів залишали місто. 29 червня 1942 року з групою матросів вступив в нерівний бій з ворожим десантом в районі Графської пристані, де з кулемета знищив більше 50 гітлерівців.

30 червня 1942 року на мисі Херсонес Михайло Байсак сформував із розрізаних груп роту автоматників. Моряки під його командуванням протягом двох діб стримували натиск переважаючих сил ворога в районі Козачої Бухти.

Севастопольську землю він залишив в числі останніх її захисників. Вийшов в море з 12 бійцями на невеликому нашвидку збитому плоту. Налетіли ворожі літаки. Море збурилося від вибухів бомб. Лише в ніч на 4 липня виявили у відкритому морі одинокий пліт. На ньому залишилося тільки троє моряків. Тяжко пораненого, в непритомному стані, Михайла Байсака підняли на борт катера і доставили в Новоросійськ.

Про те, як воював наш славний земляк написано в книгах Василя Кучера «Голод», Іллі Азарова «Непереможені», Бориса Борисова «Севастопольці не здаються», в серії Воєнвидавництва «Герої та подвиги». Як член спілки журналістів, М. Г. Байсак написав три документальні повісті, опублікував більше трьох тисяч нарисів, розповідей, а також спогад про героїчну оборону Севастополя. За повість «Матроси йдуть по землі» йому присвоєно почесне звання лауреата премії ім. Фадєєва.

Більше 30 років Михайло Григорович віддав службі у флоті. За мужність і відвагу в роки Великої Вітчизняної війни і без-

догану службу в Збройних Силах нагороджений орденами Червоного Прапора, Богдана Хмельницького III ступеня, Вітчизняної війни I ступеня, двома орденами Червоної Зірки, 30 медалями, в тому числі «За бойові заслуги».

Михайло Григорович відомий як активний пропагандист героїчних бойових традицій, багато років продовжував пошуки героїв, що полягли смертю хоробрих в дні героїчної Севастопольської епопеї.

Вийшовши у 1968 році у відставку, М. Г. Байсак активно включився у ветеранську роботу. Він був головою ради учасників героїчної оборони і визволення Севастополя,

першим заступником голови Севастопольської міської ради ветеранів України, членом ради старійшин міста. Ім'я М. Г. Байсака занесено до книги «Солдати XX століття» до розділу «200 видатних діячів сучасності — учасників Великої Вітчизняної Війни».

Указом Президента України 22 червня 2000 року М. Г. Байсаку присвоєно військове звання — контр-адмірал.

Нашому славному земляку було б сьогодні 95 років. Але як і в роки своєї фронтової юності, він був такий же енергійний, діяльний і життєрадісний, щедрим душею і невтомним влюбій справі, за яку береться.

М. Г. Байсак із династії військових моряків. Його дід і батько служили на Балтиці. Нині служать на флоті сини і внуки. Мріяв дожити до того дня, коли і правнук одягне форму військового моряка.

* * *

Якось на зустрічі з земляками Михайло Григорович розповів про те, як він проніс через усю війну і все життя святий оберіг, який вручив йому батько, коли син від'їжджав на флот. Цей талісман завжди нагадував про щедрий рідний край з широкополими степами, калиновими гаями, мальовничими берегами річок Інгульця та Овнянки, в пам'яті спливали рідні місця, рідна батьківська хата, босоноге дитинство.

Пізніше звертаючись до Міністра України з клопотанням про ремонт під'їзної дороги до села Щасливе, він напише «В цьому році (2004 р.) я відвідав свої рідні місця, де народився, виріс і призваний на флот... Народитися і вирости босоному хлопчиську в степовому селі і стати адміралом — це явище для земляків непересічне, це їх гордість, а мені честь. Уявіть: «Діда Грицька і баби Гапки син адмірал».

Згадуючи про відкриття на батьківщині меморіальної дошки на свою честь, він зізнається: «Для мене це найвища нагорода». Ось що єднає нас вдячних земляків і героя-фронтовика: гордість і честь. Ось чому Михайло Григорович багато років підтримував зв'язки з рідним краєм. Адже тут його рід-

ня, тут його родинне коріння. Саме звідси пішла на фронт і не повернулася плеяда Байсаків чи імена, як героїв, викарбувані на меморіальній стелі в центрі села.

Ще 1974 року на зустрічі в нашій школі Михайлу Григоровичу пов'язали

червоний галстук почесного піонера. Його полум'яне патріотичне слово, як благодатне зерно, глибоко запало в душу і серце молодого і старших поколінь.

Буваючи в селі почесний воїн-моряк цікавився широким колом соціально-культурних питань. Це за його наполяган-

ням в 70-і роки окультурено центр села Овнянка, вулиця почала забудовуватися, а село стало втрачати статус перспективного. М. Г. Байсак підтримував зв'язки з школою, місцевим колгоспом, сільською радою.

Велику роботу по військово-патріотичному вихованню Михайло Григорович проводив в Олександрійському районі, місті Олександрії. Часто зустрічався зі студентами, представниками громадськості. Такі зустрічі відбулися в районній держадміністрації, районній раді. І скрізь його зустрічали привітно, дякували за подвижницьку роботу на благо народу України.

Ось чому рада ветеранів району, районна рада, районна держадміністрація прийняла рішення про встановлення меморіальної дошки на приміщенні Шасливської школи на честь учасника героїчної оборони міста-героя Севастополя 1941-1942 рр., контр-адмірала Байсака Михайла Григоровича.

Ось що було сказано вдячними земляками на урочистому мітингу 13 квітня 2004 року.

«...Ми, жителі села, безмежно горді і вдячні долі, що саме наш рідний, степовий край породив славного моряка-адмірала.

Висловлюємо щирю вдячність шановному Михайлу Григоровичу, за все, що він зробив і робить на благо України, на славу рідного краю. Ваш ратний подвиг був і залишається для нашої молоді, школярів прикладом самовідданого служіння Батьківщині, вірності військовій присязі і громадян-

ському обов'язку. Запевняємо, що ця меморіальна пам'ятна дошка завжди нагадуватиме нам: і дорослим, і дітям у всі часи, про наш святий обов'язок перед славною когортою ветеранів-фронтовиків, слугуватиме благородній меті — національно-патріотичного виховання молоді на кращих традиціях старших поколінь».

«Подвиг народний у роки Великої Вітчизняної війни-поняття не абстрактне, а пов'язане з конкретними людьми, такими як наш земляк контр-адмірал Байсак Михайло Григорович».

Іван Погорілий, голова ради ветеранів села Щасливе

Указ Президента України 22 червня 2000 року N 817/2000 «Про присвоєння військових звань» (уривок)

Відзначаючи вагомий внесок ветеранів війни в захист Вітчизни та їх активну участь у громадському житті в мирний час, постановляю:

...5. Присвоїти військове звання контр-адмірала: ...капітану 1 рангу у відставці БАЙСАКУ Михайлу Григоровичу — голові Ради учасників героїчної оборони та визволення міста Севастополя...

Президент України Л.Кучма

Джерело

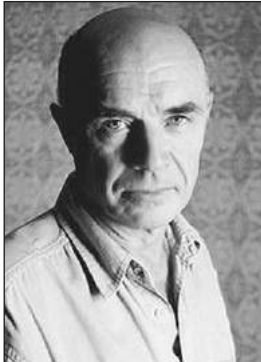
Україна. Президент. Про присвоєння військових звань: указ від 22.06.2000 року № 817/2000. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/817/2000>. — Назва з екрану.

Рекомендуємо прочитати:

1. Байсак М. Г. Матросы идут по земле: документальная повесть / М. Г. Байсак. — Краснодарское книжное издательство, 1982.
2. Байсак М. Тех дней не смолкнет слава / Михаил Байсак. — Симферополь: Таврия, 2005. — 188 с.
3. Куц Т. В пам'яті людській подвигам жити вічно / Тетяна Куц. — Сільський вісник. — 2004. — 17 квітня.

4. Оставненко Н. Павшим — поклон, раненым — руку, живым — приказ / Н. Оставненко // Слава Севастополя. — 2001. — 12 апреля (№ 68). — С. 3.
5. Байсак М. Горячее сердце покоя не дает... / Михаил Байсак // Флаг Родины. — 1996. — 13 апреля (№71). — С. 3.
6. Босько В. М. Историчний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центр.-Укр. Вид-во, 2010. — С. 78.

Примітка від упорядника

Контр-адмірал виховав не тільки багато людей-патріотів. Але й зміг дати шлях у життя талановитому сину, який став кінорежисером, сценаристом та актором — Генадієм Байсаком. Що і нині створює кінофільми. Один з перших фільмів Байсака, що отримав популярність — це історія радянського семикласника Віктора Давидова, що відпрацьовує практику на підприємстві і «несуном» і любителем випити який мав прізвисько Голіаф. «В. Давидов і Голіаф» який було знято у 1985 році став свого часу досить відомим фільмом із цікавою грою до речі українського актора Олексія Петренка. А ще він зняв чимало документальних стрічок, фільмів для дітей і навіть взявся за серіали, наприклад серіал «Петрович» у 2012 році.

20 серпня — 95 років тому (1921 року) у селі Марто-Іванівці Олександрійського району народився розвідник, військовий діяч Другої Світової війни Олексій Трохимович Шаповалов.

У 1939 році закінчив середню школу у селищі Нова Прага Олександрійського району. З червня 1942 року — січень 1944 року займався підпільно-диверсійною діяльністю у партизанському загоні імені Кліма Ворошилова в районі Знам'янки та Нової Праги. З 1946 р. працював на комсомольській і партійній роботі. З 1952 по 1955 рр. знову служив у лавах Радян-

ської Армії: спочатку в складі військ МВС в м. Радянська Гавань Хабаровського краю, а з 1953 р. перебував у Монголії. Потім працював у партійних і профспілкових органах м. Кіровограда. З 1983 р. — персональний пенсіонер союзного значення. Помер у 1992 році. Похований у м. Кіровограді.

Джерела

1. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центр.-Укр. Вид-во, 2010. — С. 157-158.
2. Особові фонди державного архіву Кіровоградської області: довідник / упоряд. Антоніна Єлапова. — Кіровоград, 2002. — С. 72-73.

Кіровоградці у складі антифашистських інтернаціональних сил (уривок)

XX століття, наповнене епохальними подіями та віддалене від нас лише першим десятиріччям XXI-го, дає безліч тем для дослідження. Обтяжена концентрацією людських втрат і матеріального руйнування, світова

історія періоду 1936-1945 років вивчається з використанням різноманітних джерел, насамперед архівних документів. Інформація про кіровоградців, які входили до складу антифашистських інтернаціональних об'єднань, міститься, зокрема, і в документах особових фондів Держархіву області. Цінність цього матеріалу — в його оригінальності, коли викладення передається безпосередніми учасниками описаних подій... Про події підпільної боротьби з фашизмом на території іншої європейської країни — Польщі дізнаємося з документів особового фонду Олексія Трохимовича Шаповалова (1921-1992)

— заступника командира розвідувальної групи «Голос», почесного громадянина міста Кракова. Легендарний розвідник Шаповалов удостоєний вітчизняних та польських нагород: орденів Червоного Прапора, Червоної Зірки, Вітчизняної війни II ступеня, Віртутті Мілітарі, Хреста Хоробрості. Народився наш земляк у Олександрійському районі Кіровоградської області. У 1940 році закінчив військову школу, наступного року він — бойовий командир взводу 164-ї стрілецької дивізії Південного фронту — потрапляє у полон, звідки здійснює втечу. Згодом Шаповалов стає підпільником та партизаном загону ім. К. Ворошилова, який діяв на території Кіровоградщини. Після навчання у спецшколі Головного розвідувального управління Генерального штабу Радянської Армії у 1944 році у складі розвідгрупи потрапляє на територію Польщі для виконання завдання командування 1-го Українського фронту. Важливими на той час були дані про рубежі оборони, розміщені на берегах річки Вісли, а також інформація про дислокацію сил противника у районі міста Кракова — центру створеного німецькою окупаційною владою генерал-губернаторства. Для виконання завдання група залучала польських і німецьких антифашистів, підтримувала зв'язок з партизанами. Групу, що отримала назву «Голос», очолював Євген Березняк, удостоєний у 2001 році звання Героя України, заступником його був Шаповалов. Командуванню 1-го Українського фронту розвідники надіслали понад 140 радіограм, які містили важливі дані. Олексієм Трохимовичем підготовлено й успішно проведено більше 10 диверсій. За допомогою завербованого співробітника гестапо Гартмана підпільники одержали необхідні посвідчення, з якими могли без перешкод рухатися містом та його околицями. Розвідувальній групі вдалося роздобути карту мінування Кракова, давньої столиці Польщі, ледь не висадженого в повітря відступаючими гітлерівськими військами. Зусиллями радянських та польських патріотів були врятовані життя краков'ян та місто, перші відомості про яке відносяться до X століття. Блискуча краківська операція покладена відомим радянським письменником Юліаном Семеновим в основу роману, за яким у 1967 році знято популярний художній фільм «Майор Вихор».

І республіканські, і обласні періодичні видання описували краківський період життя та боротьби Олексія Шаповалова, він став прототипом героїв восьми художніх творів. Серед документів особового фонду нашого земляка — чимало листів, надісланих йому з Польщі від соратників по боротьбі з гітлерівським фашизмом. В одному з послань колишнього підпільника, автора книги «Шли бои» Юзефа Зайонца (листування з ним тривало не один рік) вказується на те, що немає такої сили, яка б могла з плином часу стерти з пам'яті згадку про людей, об'єднаних справедливою метою та небезпекою втрати власного життя.

Які б корективи не вносив час у висвітлення подій Другої світової війни, свідчення її учасників, які зберігаються в архівах, залишаються важливим джерелом нашої історії.

**Лариса Пасічник,
головний спеціаліст відділу інформації
та використання документів
Державного архіву Кіровоградської області**

Джерело

Пасічник Л. М. Кіровоградці у складі антифашистських інтернаціональних сил / Л. М. Пасічник // Архіви України. — 2012. — № 6(282). — С. 43-49. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/au_2012_6\(282\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/au_2012_6(282)_5). — Назва з екрану.

Рекомендуємо прочитати:

Дацька В. Почесний громадянин Кракова / Валентина Дацька — Режим доступу: <http://kokm.kr.ua/index.php/ua/statti-dovidki-informatsijni-povidomlennya/54-statti/2011/282-pochesnij-gromadyanin-krakova>. — Назва з екрану.

4 вересня — 95 років виповнюється від дня народження уродженця села Протопопівки, краєзнавця, учасника Другої Світової війни Антона Пономаренка (1921-2007), автора краєзнавчих книг і статей, узагальнюючих праць про визволення Олександрії та Олександрійського району від нацистських загарбників.

Народився 4 вересня 1921 року в селі Протопопівка Олександрійського району Кіровоградської обл. В 1940 році закінчив Протопопівську школу. В тому ж році пішов служити до лав Червоної Армії. Війна застала його під Львовом. Потім воював на Волховському фронті. Тут

і закінчився бойовий шлях Антона Семеновича — у квітні 1944 року його було тяжко поранено. Довго лікувався в госпіталях в Ленінграді, Пермі, але на все життя залишився інвалідом. Та це не зломало відважного воїна.

Після війни працював секретарем партійної організації в Протопопівці, заступником директора Користівської МТС, інструктором райкому партії. Але поранення весь час нагадувало про себе і роботу довелось залишити.

Знайшов себе в робількорівській діяльності. Постійно дописував до місцевої та обласних газет. Очолював в редакції міської газети громадську приймальню. Його зарисовки, кореспонденції, нариси подобалися читачам. Здебільшого писав про учасників Великої Вітчизняної війни, своїх земляків та однополчан.

Поступово у Антона Семеновича виникла задумка написати серйозну роботу про звільнення Олександрійщини від німецько-фашистських загарбників. Почав співпрацювати з музеями, архівами, листувався з багатьма визволителями

нашого краю. Так з'явився історичний нарис «Олександрійсько-Знам'янська операція».

Нагороджений орденом Червоної Зірки, орденом Вітчизняної Війни I ступеня, орденом Богдана Хмельницького, медалями.

А. С. Пономаренко — автор численних публікацій з історії міста Олександрії та району, книг «Вони принесли свободу (Олександрійсько-Знам'янська операція)», про видатних земляків.

В останні місяці свого життя Антон Семенович працював над підготовкою до друку ще однієї книги, яка повинна була розповісти про хліборобів-земляків. На жаль, через важку хворобу він не зміг її закінчити.

Джерело

Наші славні земляки. — Режим доступу: <http://protopopiv.klasna.com/site/nashchi-slavni-zemlyaki.html>. — Назва з екрану.

Слово про автора

На моєму робочому столі мелодійно задзвенів телефон. Піднявши трубку, почула знайомий бадьорий голос Антона Семеновича Пономаренка — доброго і давнього друга нашої газети. Антон Семенович написав нову зарисовку і запитав, коли вона може потрапити на сторінки «Вільного Слова».

Не одне десятиліття топтав А. Пономаренко доріжку до нашої редакції. Він відома і шанована в Олександрії людина. Якось розповідав нам, газетярів, як ще наприкінці тридцятих років приніс свій перший вірш до редакції. Потрапив тоді до заступника редактора Тараса Самсоновича Апостола — здібного журналіста, людини з гумором. Вірш називався «8 Березня». І хоч твір літературно був слабкий і газета його не надрукувала, проте Тарас Самсонович зумів не відбити в юного відвідувача бажання писати до газети, залучив його до співробітництва.

Але невдовзі воно перервалося. У 1940 році юнак закінчив Протопопівську середню школу і в тому ж році пішов служити в армію, був стрільком на танку. А через кілька місяців — війна,

яка застала його під Львовом. Тяжкі місяці відступу з боями на схід.

Разом з однополчанами — мало яких залишилося в живих після надзвичайно тяжких перших місяців війни — рядовий Пономаренко потрапив на Урал, де формувалась нова військова частина. Звідти нелегка солдатська доля закинула його на волховський фронт у 59-у армію. Закінчив короткотермінові офіцерські курси і командував взводом хімізахисти 167 полку.

Ходили чутки, що на цій ділянці фронту німці збираються застосувати отруйні хімічні речовини. І взводу Пономаренка командування дивізії доручило обладнати КДП-59 (кінну дегазаційну підводу 59-ї армії). Взвод виконав завдання вчасно. Провели навіть навчання, імітуючи отруєння, а потім дегазаційну обробку особового складу цілого батальйону. За старанне виконання завдання командуючий 59-ї армії 1 генерал-лейтенант І. Т. Коровніков висловив взводному А. Пономаренку особисту подяку.

Згодом нашого земляка направили в резерв Офіцерського складу 59-ї армії. Тут у березні 1943 року познайомився з молодшим лейтенантом Федором Прудніком. Невдовзі обидва отримали нові призначення: очолили взводи щойно сформованої 203-ї окремої вогнеметної роти. Так зародилася їх фронтова дружба скріплена вогнем і кров'ю яка триває і понині. Здружило їх і те, що обидва українці (Ф. Пруднік народився і виріс у селі Орловка, що на Сумщині).

Специфіка військової служби вогнеметників така, що вони часто передислоковуються з місця на місце, передаються в розпорядження інших військових з'єднань. Тільки за три місяці 1944 року взвод молодшою лейтенанта Пономаренка побував у трьох арміях. А 14 січня 1944 року їх батальйон у складі 59-ї армії брав участь у прориві блокади Ленінграда. Війська Волховського фронту наступали назустріч військам Ленінградського фронту.

А потім був Нарвський плацдарм, бої на якому тривали майже шість місяців. Тут і закінчився бойовий шлях лейтенанта Пономаренка. У квітні 1944 року його було тяжко поранено в шию, голову і руку. Довго лікувався в госпіталі в Ленінграді у

лікарні Мечникова. Згодом його евакуювали у госпіталь міста Перм. Лікування тривало півроку. А тим часом батьки Антона Пономаренка одержали листа від Федора Прудніка. Він повідомляв батькові й матері свого фронтового побратима, що той поранений, лікується в госпіталі і обов'язково видужає, приїде додому. (Той лист і досі зберігається в архіві А. Пономаренка).

Антон повернувся додому інвалідом другої групи. А коли відчув себе трохи здоровішим, пішов працювати знову. І, звичайно, дописував до газети. Обрали його секретарем партійної організації в протопівському колгоспі, а згодом, після закінчення обласних курсів, призначили заступником директора Користівської МТС. Пізніше деякий час працював він інструктором райкому партії. Тож добре знає і навколишні села, і їх старожилів.

Та поранення нагадувало про себе. І хоч молодий організм боровся і не здавався, та все ж без серйозного лікування обійтися не міг. Довелося залишити роботу. Лікувався в лікарнях, госпіталях, санаторіях. Але робкорівської діяльності не полишав. Його замітки, кореспонденції, зарисовки часто з'являлися на сторінках нашої, а інколи й обласної газет. Писав на різні теми та найчастіше — про учасників Великої Вітчизняної, живих і тих, хто поклав своє життя на вівтар Перемоги.

У нашій редакції Антон Семенович став своєю людиною, бо тривалий час очолював громадську приймальню.

Тема війни не давала йому спокою. Скільки тут невідомих сторінок, білих плям, невідомих героїв. Хто ж їх розкриє, як не колишні фронтовики? До цієї думки підштовхнули й листи фронтових друзів, які листоноша частенько приносила до його домівки. А листувався він з багатьма колишніми своїми однополчанами: татариним Нігматуліним, росіянами Петром Гольцяєвим, Анатолієм Хрульовим, звичайно ж, зі своїм кращим другом Федором Прудніком, який уже став на той час майором у відставці і проживав у Донецьку.

Хотілося більше дізнатися про історію визволення рідного краю, людей, які відзначилися при цьому. Антон Семенович почав співпрацювати з музеєм, з місцевим екскурсбюро, і ця тема стала йому ще ближчою. А тут доля звела його

з командиром 214-ї Кременчуцько-Олександрійської дивізії генерал-майором Григорієм Микитовичем Жуковим. Він написав про нього зарисовку «Командир гвардійців». І допустив помилку — ця дивізія не була гвардійською, що й повідомив автору зарисовки сам комдив. Антону Семеновичу це стало пересторогою в подальшій пошуковій роботі — надалі він скрупульозно вивіряв і перевіряв усі зібрані факти, перш ніж опублікувати їх у газеті.

16 років Пономаренко працював екскурсоводом. За цей час тільки в село Куцеволівку Онуфріївського району, де під час війни наші війська мужньо утримували плацдарм на березі Дніпра, А. Пономаренко провів 80 екскурсій. Він написав екскурсії «Їх подвиг безсмертний», «Дорогами війни, дорогами перемог», «Партизанськими стежками — в Чорний ліс», за що був занесений до обласної Книги пошани Кіровоградської обласної ради по туризму і екскурсіях.

У 1975 році був учасником Всесоюзної наради екскурсоводів в Севастополі.

З 1972 по 1987 рік Антон Семенович об'їздив усю Європейську частину колишнього Союзу. Працював у кіровоградському архіві. Тільки у Центральному архіві Міністерства Оборони, що в м. Подольську під Москвою, побував три рази. Відвідав Ленінський меморіальний комплекс в Ульяновську, Івановський дитячий будинок в Ульяновській області, де жив і виховувався Олександр Матросов. А зі скількома воєначальниками, героями війни листувався! На прохання пошуковця вони прислали свої спогади про визволення від німецько-фашистських окупантів нашого краю.

Багато папок передав Антон Семенович до міського архіву. В них — листи учасників визволення Олександрійщини — солдатів і офіцерів різних рангів, які у складі 95-ї, 97-ї, 110-ї, 13-ї гвардійських дивізій, 111-ї, 214-ї стрілецької дивізії та 8 мехкорпусу брали участь у визволенні нашого міста.

У сімейному архіві Антон Семенович зберігає 46 Почесних грамот, подяк, одержаних за багаторічну громадську роботу.

Як святиню, зберігає фронтовик і свої бойові нагороди — ордени Червоної Зірки, Вітчизняної Богдана Хмельницького і 15 медалей.

Найулюбленіше дітище А. Пономаренка — історичний нарис «Олександрійсько-Знам'янська операція». За ним стоїть багаторічна гігантська праця. Тут є карта Олександрійсько-Знам'янської операції, прислана генералом армії Жадовим.

У першому томі «Книги пам'яті» прізвище А. Пономаренка згадано серед осіб, які зробили великий внесок у пошукову роботу і встановлення імен загиблих воїнів. І не дивно, адже Антон Семенович відшукав у першоджерелах ди-

візій, які визволяли Кіровоградщину, близько 2500 прізвищ загиблих воїнів.

Є у ветерана мрія — видати окремою книгою «Олександрійсько-Знам'янську операцію». Хочеться, щоб вона стала реальністю. Можливо, у нашому місті знайдеться меценат, який допоможе Антону Семеновичу, здійснити свою мрію.

Джерело

Пономаренко А. С. Вони принесли свободу: (Олександрійсько-Знам'янська операція) / А. С. Пономаренко. — Олександрія, 2004.

**Марія Гаренко,
член Національної спілки журналістів України,
кореспондент газети «Вільне слово»**

6 січня — 90 років тому (1926 року) Олександрію віднесено до розряду міст з числа «залюднених місць» УСРР. Відповідна постанова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету й Ради Народних Комісарів Української Соціалістичної Радянської Республіки була доповнена згаданим пунктом.

Олександрія в першій чверті ХХ століття: цензова промисловість, адміністративна колотнеча і «кінематограф»

Радянська влада на зорі своєї діяльності досить часто експериментувала із адміністративно-територіальним устроєм країни. Зміна варіантів управління було звичайною справою. Постійні трансформації насправді були частково виправдані. Частково були мотивовані суто з чиновницько-політичних міркувань. Проте ми не будемо заглиблюватись у досить цікаву тему адміністративно-територіальної реформи у нашому краї, яка висвітлена у численних сучасних дослідженнях та працях навіть радянських істориків. Лише вкажемо на цікаву для нашого краю подробицю.

Після чергового перелицювання управлінських систем, постановою всесильного ВУЦВКу від 6 січня 1926 р. внесено зміни у «точний список

міст і поселень міського типу» колишньої Полтавської губернії. Список було доповнено: до розряду міст віднесено Олександрію, а до поселень міського типу — Новогеоргіївськ Кременчуцького округу, тобто козацький Крилів, який потім буде затоплено водами Кременчуцького водосховища [1] [2].

Чим же вирізняли радянські чиновники міста з поміж інших населених пунктів? «Інструкція про порядок перерахунку залюднених пунктів до розряду міських або сільських осель»,

затверджена постановою ВУЦВК і РНК УСРР від 16 квітня 1924 р., визначала, що до категорії міських відносяться поселення з населенням не менше 3 тисяч чоловік.

Назва «місто» надавалась тим населеним пунктам, в яких проживало не менше 10 тис. мешканців. Решта міських поселень називалась «містечками». При віднесенні поселення до розряду міського до уваги бралися відсоток мешканців, зайнятих в сільському господарстві і промисловості, наявність промислових і комунальних підприємств, культурно-освітніх і медичних закладів, торговельної мережі, ступінь благоустрою даного населеного пункту [3].

Якою ж була тоді Олександрія? У 1925 році вийшло у світ цікаве статистичне видання, що розповідає про стан міст і сіл Катеринославської губернії, де чимало інформації про місто. Зокрема, там зазначено, що місто Олександрія є окружним центром і у ньому є такий національний склад населення: українців — 10321, євреїв — 5679, росіян — 2868, поляків — 52, білорусів — 18, інших національностей — 16, німців — 15, «інших слов'янських націй» — 14, латишів — 14, татар — 14, греків — 1. Всього в місті проживало тоді 19012 жителів [4].

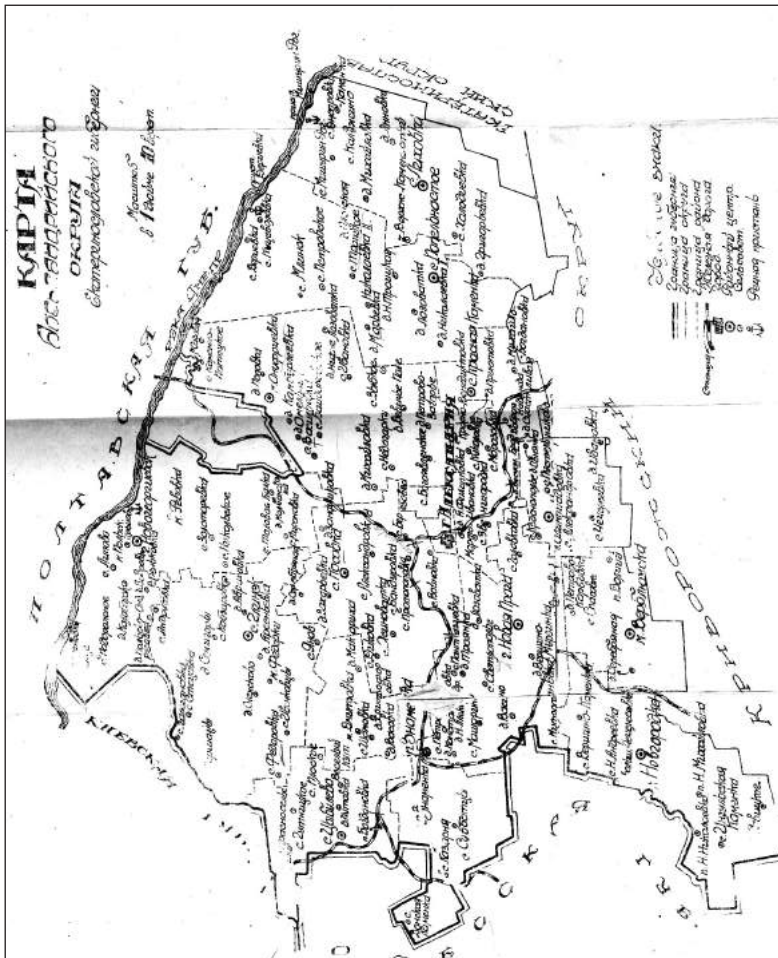

В окрузі працювало одне підприємство з виробництва машин, інструментів та апаратів (24 працюючих) і одне з виробництва «харчових і смакових речовин» (77 працівників), до речі останнє мало в 12 разів більшу потужність силових агрегатів. Обидва підприємства належали до державної власності.

Також у окрузі працювало два підприємства з «виробництва і передачі фізичних сил та водозабезпечення», де мало робочі місця 37 чоловік. Одне ко-

оперативне підприємство забезпечувало роботою 21 громадянина і воно займалось виробництвом борошна [5].

Потужність виробництва була втричі менша державних підприємств харчового сектору округу. Все вищезазначене стосується так званої «цензової» промисловості, а саме про промислові підприємства, які мали не менше ніж 16 працівників і механічні двигуни для виробництва або 30 працюючих без механічних агрегатів [6].

Значно ширша промислова палітра у секторі «нецензової», тобто дрібної, кустарної промисловості. Опишемо її за статистичним джерелом. Отже, в Олександрійському окрузі рибальством та мисливством займалось два підприємства, «добування та обробкою мінералів» займалось 42 підприємства, до «металооброблюючої промисловості» прираховували 185 «нецензових» підприємств куди включали і кузні, яких було 145. В окрузі працювало у секторі «нецензових» підприємств 39 деревообробних, 9 «хімічних», 1148 харчової галузі, серед яких 1046 займались виробництвом борошна, з яких більша частина були вітряними млинами — 862.

Також у межах округу діяло 64 шкіряних виробництва, 10 — з обробки вовни, 1 — з виробництва пеньки, 114 — з виробництва «одягу та туалету», в тому числі 28 кравців. Взуття випускало 59 невеликих виробництв, діяло 6 — поліграфічних виробництв і 4 — «художньої та прикладної наукової промисловості».

В окрузі залишилось декілька приватних підприємств, зокрема 11 чоловік працювало на одному приватному «цензовому» млині та п'ять на шкіряному підприємстві.

В цілому в Олександрійському окрузі на той час склався негативний для промислового сектору баланс, адже на великих, тобто «цензових» підприємствах працювало лише у державному секторі 138 чоловік, у кооперативному — 21 чоловік, а у приватному — лише 16. В той час як «нецензова», тобто дрібна промисловість округу мала 1629 мілких виробництв, в яких працювало 1065 чоловік, тобто в шість разів більше, ніж у більших економічних об'єктах [7].

Місто Олександрія у розрізі округу відігравала роль адміністративно-економічного центру, адже за розгорнутими даними по округу, Олександрія серед «цензових» промислових об'єктів володіла 100% підприємств у сільськогосподарському секторі, теплових млинах та крупорушках, електростанціях, що власне і складали практично всю номенклатуру економіки значної промисловості краю [8].

Площа міста складала у 1923-1924 роках 1349,2 десятини землі, тобто близько 1400 гектарів. Ця площа майже у 3,5 рази менша, ніж у сучасної Олександрії станом на кінець XX століття — 4588 гектар [9], [10].

У Олександрії була практично збережена гендерна рівність за кількісним показником — з 19012 населення, 9020 чоловіків та 9992 жінки. В Олександрії зафіксовано 2302 володіння (окремих приміщень, які можуть бути заселені) [11] та відповідно 3061 квартира. В оточуючому центрі налічувалось 378 торговельних приміщень, в тому числі 208 магазинів та складів і 170 рундуків і кіосків. В місті діяла електростанція, бійня та лазня, дві лікарні, три аптеки, по одній консультації та амбулаторії. Працювало в місті шість шкіл, три заклади інтернатного типу, діяли одні трирічні педагогічні курси, одна про-

фшкола і профкурси, три школи ліквідації безграмотності, бібліотека громадського користування, три клуби та «народні будинки», один театр та один «кінематограф» [9].

У додаток до нашої статі ми пропонуємо допитливим читачам прочитати перекладені українською мовою розділи з довідника «Вся Катеринославщина» за 1925 рік, що містить у собі раніше в інших краєзнавчих виданнях нами не помічені цікаві подробиці життя краю одразу після завершення військових дій проти селянського руху опору більшовицькій владі та в період так званої «нової економічної політики». Цей час у історії Олександрії та Олександрійського району є в краєзнавчих пошуках своєрідною «білою плямою».

Олександрія. 1925 рік (уринок у перекладі українською мовою)

Олександрія — окружне місто, раніше Олександрійського повіту, Херсонської губернії, тепер округу Катеринославщини, при впадінні річки Інгулець. Заснований у 1751 р. під назвою Бега (імовірно помилка під час різночитань назви міста Олександрії часів Новосербських поселень — Бега, Беча — упорядник).

Ґрунт І КЛІМАТ. Ґрунт — чорнозем, зрошення недостатнє. Клімат — континентальний, що характеризується нерівномірним випаданням і розподілом опадів.

НАСЕЛЕННЯ. Загальне населення Олександрії та Олександрійського округу, за даними перепису 1923 року, становить 497 925 душ, з них міського — 34824, сільського — 463101. Міського населення чоловіків — 16403, жінок — 18421; сільського — чоловіків — 222752, жінок — 240349. За щільністю сільського населення Олександрійський округ займає перше місце: 68,6 жителів на 1 кв. версту.

За національністю в окрузі переважають українці, які становлять в селах 95 проц[ентів]; є 3242 молдаванина; росіяни становлять 4,3 проц[ента].

ТЕРИТОРІЯ. В окрузі (за даними земельних оглядів за 1900 р.) значиться 6754 кв. версти з 608 населеними пунктами.

РАДЯНСЬКЕ БУДІВНИЦТВО. До початку 1925 року Олександрійський округ в адміністративному відношенні представляв 138 сільрад і 13 райвиконкомів на 608 населених пунктів з населенням в 478913 ч., тобто по 3395 чол. на сільський і 36839 на 1 райвиконком. Особовий склад сільрад, зміцнів і виявився дуже близьким до населення, особливо після перевиборів восени 1924 року.

Райвиконкоми. Особовий склад райвиконкомів Олександрійського повіту, як всюди на Катеринославщині, значно зміцнів. Різко виділяється помітна активність самих голів. Склад на 1 липня 1924 р. райвиконкомів округу такий: в 14 райвиконкомах — 47 членів всі чоловіки; комуністів — 37, кандидатів — 7, безпартійних — 3, членів КНС (КНС, комнезам — орган Радянської влади на селі в Україні в 1920–1933 роках — упорядник) — 30, робітників — 20, службовців — 8, селян — 19. Серед голів райвиконкомів: 13 комуністів, з них 6 — селян, 5 робітників і 3 — службовців.

ОЛЕКСАНДРІЙСЬКИЙ ОКРВИКОНКОМ. Окрвиконком складається з 20 чол., з них 17 комуністів, 3 — безпартійних. У президії — 5 комуністів.

Незалежно від поточної роботи окрвиконкому, ним зроблено обстеження райвиконкомів свого округу. Застосовувався часто метод виклику голів райвиконкомів з доповідями про стан району. За перші 3/4 року Олександрійським окрвиконкомом таких доповідей заслухано 14 (з них 6 сільрад).

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я. Лікувальна мережа Олександрії складається з 2 лікарень на 100 ліжок, 1 поліклініки і кількох лікарень в сільських пунктах; в окрузі — 1 лікарня рабмеда на 25 ліжок (Абревіатура «Рабмед» — (російською «рабочая медицина»). Рабмед — це своєрідна страхова медицина, яка була запроваджена під час «Нової економічної політики» радянської влади, була ліквідована у 1927 році — упорядник), 1 — поліклініка, 3-амбулаторії. У сільбудинку Олександрії є кімната санпросвіти. Крім того, є 1 молочна кухня, 1 будинок дитини, 1 санбанк[теріальна] станція, 1 диспансер туберкульозний.

ДІЯЛЬНІСТЬ СОБЕСА (абревіатура з російської — «соціально-забезпечення», — упорядник) Діяльність органів соц-

забезу в Олександрії виражалась в наступних цифрах: на 1 жовтня 1924 на піклуванні було 694 інваліда війни, 107 — інвалідів праці, 29 сімей загиблих воїнів, 25 сімей мобілізованих червоноармійців, 3 сім'ї мобілізованих партпрацівників, 4 сім'ї проходять навчання в совпартшколах і ВУЗах, 20 проц. — слабких соц[іальних] елементів, а всього 882 підопічних.

НАРОДНА ОСВІТА. У 1924 р в окрузі значилося 268 шкіл, тобто 1 школа на 28,7 кілометрів округу і на 30,9 — по сільській місцевості. Відносно щільності шкільної мережі округ на 2 місці після Кате[ринославського] округу і на 5 по кількості шкіл.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО. Олександрійський округ починає швидко виходити зі скрутного становища, викликаного війною і голодом. Станом свого господарства округ наближається до старого часу. У 1922 р. посівна площа округу дорівнювала 318934 дес., у 23 р. — 376744, а у 24 р — 410447 дес., майже стільки, скільки в 1916 р (416432 дес.).

Змінюється співвідношення хлібних культур: округ знову перетворюється в пшеничний і ячмінний.

Наростає кількість робочої худоби. У 1923 р. округ мав 51696 коней і 13595 волів, в 1924 р — 57408 коней і 16353 волів. Теж спостерігається щодо використання худоби і молодняка. У 1923 р в окрузі було 10209 кінського молодняка, 63610 дійних корів, 43791 молод[ої] великої рогатої худоби, 74211 — овець, 9709 — свиней, всього 273036; в 1924 р. це число виростає до 408916.

Що стосується мертвого інвентарю, то, якщо в 1923 р. на 100 дес. посіву доводилося 11 плугів, то в 1924 р. — 13 плугів.

Садівництво в Олександрійському повіті представляється тепер в наступному вигляді: загальна площа садів — 2478 дес., з них селянських — 1350, міських — 28, вся решта націоналізована. В окрузі є 14 дес. під виноградам, 10 д. під розплідником.

За бджільництва Олександрійський округ займає перше місце за кількістю вуликів: 8121-рамкових і 8500 дуплянних.

Колгоспів в Олександрійському повіті 85.

Ветеринарну справу в окрузі обслуговують 12 лікарів, 6 фельдшерів і 6 служителів. Число щеплених тварин в 1924 р. дорівнювало 15000.

Землевпорядкування в окрузі за 1924 рік велося на 6200 дес. на держземлі, на 36799 дес. — по міжселеним землеустроєм і на 56423 — за внутріселеним устроєм.

Г. АЛЕКСАНДРИЯ, ДВОРЕЦ ТРУДА. ОКРУЖНОЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ БЮРО.	
ДВОРЕЦ ТРУДА. АЛЕКСАНДРИЙСКОЕ ОКРУТДЕЛЕНИЕ СОЮЗА „СОВРАБОТНИК“ Секретарь союза ШАХТЕРОВ.	„РАБКООП“ Г. АЛЕКСАНДРИЯ, Октябрьская площ.
АЛЕКСАНДРИЙСКОЕ ОКРУТДЕЛЕНИЕ СОЮЗА „ВСЕРАБЗЕМЛЕСА“ Дворец Труда, комн. № 3, тел. ОПБ. Секретарь союза ДМИТРИЕНКО.	АЛЕКСАНДРИЙСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ „УКРТРЕСТСЕЛЬМАШ“ БАЗИСНЫЙ СКЛАД. Г. Александрия, Первомайская ул.
СОЮЗ ПИЩЕВКУС ССР АЛЕКСАНДРИЙСКОЕ = ОКРУТДЕЛЕНИЕ. = Г. Александрия, Екатеринославск. губ., Дворец Труда.	Александрийское агентство „ХЛЕБОПРОДУКТА“ Г. АЛЕКСАНДРИЯ, Октябрьская площ.
АЛЕКСАНДРИЙСКОЕ — ОКРУЖНОЕ — ЗЕМЕЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ Г. Александрия, Первомайская ул.	МАСЛОБОЙКА Бр. ВИШНЕВЕЦКИХ Г. АЛЕКСАНДРИЯ, Базарная площадь.
АЛЕКСАНДРИЙСКОЕ ССУДО-СБЕРЕГАТЕЛЬНОЕ ТОВАРИЩЕСТВО Г. Александрия, Перекопская ул.	МЕЛЬНИЦА БЫВ. БРУХИМОВИЧА Г. АЛЕКСАНДРИЯ.

Держземфонд до початку 1925 року дорівнює в окрузі 30800 дес., з яких обстежено 25509 дес.; розподілені вони в

такий спосіб: в совхозфонд — 8694, колонізаційний — 6365, луговий — 1343 і запасний фонд — 13877. Податковий кошторис в окрузі на 1924-1925 роки розраховано на 1892747 руб.

ПРАЦЯ В ПРОМИСЛОВОСТІ. Більш-менш великих промислових підприємств в окрузі 4 з 182 робітниками і 184 службовцями: до загальної кількості населення робітники складають 0,5. Посередницького бюро в Олександрії немає.

Число членів спілок. На 1 січня 1925 р. в окрузі є 9920 членів. За спілками вони розподілялися так: рабземлес — 965 (професійна радянська спілка «работников земли и леса» 20-х років ХХ століття — упорядник), шкіряників — 105, металістів — 131, друкарів — 46, харчовиків — 632, будівельників — 450, залізничників — 3174, местран — 241 (професійна радянська спілка місцевих транспортників, «работников местного транспорта» 20-х років ХХ століття — упорядник), нарсвязь — 233, рабіс — 52 (професійна радянська спілка працівників мистецтва «работников искусств» 20-х років ХХ століття — упорядник), медсантруд — 500, работпрос — 1119 (професійна радянська спілка освітян, «работников просвещения» 20-х років ХХ століття — упорядник), совработник — 1334 (професійна радянська спілка відповідальних радянських робітників, чиновників, господарської номенклатури 20-х років ХХ століття — упорядник), рабкомхоз (професійна радянська спілка працівників комунального господарства «работников коммунального хозяйства» 20-х років ХХ століття — упорядник) — 233, нарпит — 186 (професійна радянська спілка працівників громадського харчування «работников народного питания» 20-х років ХХ століття — упорядник), цукровиків — 519.

КООПЕРАЦІЯ. В галузі робочої кооперації Олександрійський робкоп є слабким по балансу, який дорівнював на 1 вересня 1924 р 86000 руб.; проте, порівняно з 1923 роком, він підняв баланс на 855 проц. Число членів його збільшилася на 197 проц[ентів], а пайовий внесок з 15 коп. до 2 руб. 03 коп., проте, на частку пайовиків припадає невеликий відсоток продажу.

Споживча кооперація у селах округу дуже слабка у фінансовому відношенні. Баланс її — всього 5000 р. Власний капі-

тал її становить 34 проц[енти]. Обороти дуже малі. Сільсько-господарська кооперація розвивається повільними темпами: одне т-во [товариство] в окрузі припадає на 7000 жителів.

КОМУНАЛЬНЕ ГОСПО-
ДАРСТВО. Земельні угід-
дя. У розпорядженні Олек-
сандрії є 5034 дес. землі,
що віддаються під засів і
городи. Частину землі при-
леглу до міста, откомхоз
(Тут і далі «откомхоз» —
аббревіатура радянських
часів, що означає «отдел
коммунального хозяй-
ства», тобто відділ кому-
нального господарства
різних рівнів — упорядник)
відводить незаможному
населенню під забудови.
У 1923 році таких ділянок
землі було роздано 34, а в
1924 році — 98.

Житлова справа. Війна і
громадянська боротьба залишила спустошливі сліди в Олек-
сандрії. Багато будинків остаточно зруйновано. Порівняно з
довоєнним часом населення дещо збільшилося і потребує
квартир. Заявок подано в 1924 році — 1924, з них задоволено
квартирами — 805, кімнатами — 820.

Откомкохозом відремонтовано 121 домоволодіння.

В області житлокооперації робота тільки почалася.

Торгові приміщення. У розпорядженні откомхоза є 190 ла-
вок з площею в 763 кв. саж. Віддані в оренду держорганам 7
лавок і 11 — складських приміщень, кооперативам — 20 ла-
вок і 1 склад, приватним особам — 76 (решта — порожні).

Благоустрій міста. За час громадянської війни і паливної
кризи зелені насадження були вирубані. У 1924 році вдалося
площу зелених насаджень (дерев) відновити на 75 проц[ен-
тів].

Мостові вимагають ремонту на 30 проц[ентів], тротуари — на 20 проц[ентів]. Міська бійня хоча функціонує, але потребує ремонту не менше ніж на 20 проц[ентів]. Наявна єдина лазня не відремонтована і не функціонує.

Підприємства. З міських підприємств більш-менш правильно функціонує електрична станція, що потребує ремонту. Мережа станції — близько 30 верст в 1924 році була подовжена. На станції 3 двигуна Дизеля. Абоненти розподіляються так: 250 — робітників і службовців, 125 — закладів, 244 — промислових підприємств і 116 — з нетрудового елементу. Невеликий прибуток приносять кишковий завод і бійня.

Кошторис на 1924-1925 рік. Доходи на поточний рік обчислені по надходженнях минулого року. Всього очікується від підприємств і обкладень близько 75000 руб. [12].

Про Катеринославську губернію, яка включала у собі територію міста Олександрії та Олександрійського району (уришок у перекладі українською мовою)

Історичний нарис губернії

... У 1920 році, в зв'язку з виділенням Донецької губернії, від Катеринославської губернії були відокремлені три східні повіти: Бахмутський, Маріупольський і Слов'яносербський. У тому ж році була утворена Запорізька губернія, до складу якої і був включений Олександрівський

повіт, який раніше був у складі Катеринославської губернії. Далі, після виділення Олександрівського повіту, до Запорізької губернії були приєднані дві волості: Хортицька і Білен-

ська, відібрані у Катеринославської губернії. Таким чином, Катеринославська губернія залишилася з чотирма повітами.

Однак, у цьому ж році до Катеринославської губернії було приєднано новий повіт — Криворізький, що утворився з 9 волостей Верхньодніпровського повіту і частини повітів Херсонської губернії — Олександрійського, Єлисаветградського та Херсонського.

Наприкінці 1921 року з південної частини Катеринославської губернії було виділено новий повіт — Нікопольський з повітовим центром у м. Нікополі.

За постановою 3-ї сесії ВУЦВК, Запорізька губернія в 1922 році (жовтень) була розформована і всі повіти, що входили до її складу, були приєднані до Катеринославської губернії. За рахунок ліквідованої губернії і приєднання її повітів (Бердянського, Олександрівського, В.-Токмацького, Генічеського, Гуляйпільського та Мелітопольського) межі Катеринославської губернії значно розширились. Незабаром після ліквідації Запорізької губернії, до Катеринославської губернії було приєднано ще один повіт — Олександрійський, який входив раніше до складу Кременчуцької губернії, ліквідованої одночасно із Запорізькою.

Таким чином, до кінця 1922 року Катеринославська губернія мала в своєму складі 13 повітів з територією у 64765 кв. верст і з населенням до 3497394 чол.

Районування губернії у 1923 році

За постановою ВУЦВК в 1923 році було вироблено новий адміністративно-територіальний поділ губернії. Викликано це необхідністю, з одного боку, здешевити державний радянський апарат, і з іншого боку, наблизити його до мас селянського населення. Здешевлення радапарату досягалося тим, що замість існуючих 325 волостей формувалось лише 87 районів. Середній розмір, підлягаючих ліквідації волостей, визначався у 9127 чоловік при території 199,3 кв. верст. За нового ж адміністративного поділу, середній розмір району повинен був сягати 33397 чоловік населення за територією у 731 кв. верст. Наближення радянського апарату до населен-

ня досягалося вже тим, що замість 13 повітів з кількістю населення в середньому до 300 тис. чоловік і з територією до 6000 кв. верст, створювалося 87 районів, з кількістю всього населення в середньому, як уже зазначалося, до 33 тисяч чоловік за середньої території у 731 кв. версту; таким чином, радіус відстані районного центру від населення зменшувався приблизно у 10 разів, в стільки ж разів зменшувалася чисельність населення, що обслуговується.

При районуванні губернії враховувалися наступні основні ознаки: а) природно-історичні умови (грунт і орографія), б) щільність населення, в) промислове значення району і г) сільськогосподарські особливості.

Після вивчення губернії за вказаними ознаками і опрацювання цього питання в адміністративно-територіальних комісіях (губернської і центральній при ВУЦВК), постановою президії ВУЦВК, на засіданні від 7 березня 1923 року, Катеринославська губернія, замість існуючих раніше 13 повітів і 325 волостей, була розділена на 7 округів і 87 районів. Так виникли, нині існуючі округи: Олександрійський, Бердянський, Катеринославський, Запорізький, Криворізький, Мелітопольський і Павлоградський.

При визначенні окружних і районних центрів було прийнято також до уваги економічне тяжіння населення до них, як до ринків збуту, наявність поштового і телеграфного зв'язку району з окружним центром, а також наявність промислових підприємств і закладів та культурно-просвітніх установ... [13].

Література та джерела:

1. **Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648-2012 рр.): довідник з історії адміністративно-територіального поділу / редкол.: Білоус Г. П., Білоусько О. А., Гудим В. В. та ін.; упоряд.: Васильєва Ю. О., Жук В. Н., Коротенко В. В. та ін. — Вид. 2-е, перероб. і доп. — Полтава: ТОВ «АСМІ», 2012. — С. 55.**
2. **Територіальна реформа: вчора, сьогодні, завтра / Інститут громадянського суспільства; За ред. А. Ткачука. — Київ: ІКЦ «Леста», 2007. — С. 28.**
3. **Андрощук О. В. Міські поселення в системі територіального устрою УРСР 40-60-х років ХХ ст. / О. В. Андрощук // Краєзнавство. — 2006. — №1-4. — С. 134.**

4. Описание населенных мест Екатеринославской губернии (на 1-е января 1925 г.). — Екатеринослав : Типо-Литография Екатерининской ж. д., 1925. — С. 563.
5. Описание населенных мест Екатеринославской губернии (на 1-е января 1925 г.). — Екатеринослав : Типо-Литография Екатерининской ж. д., 1925. — С.5 64-565.
6. Воробьев Н. Я. Очерки по истории промышленной статистики в до-революционной России и в СССР : методы наблюдения и разработки / Н.Я. Воробьев. — Москва : Госстатиздат, 1961. — С. 77.
7. Описание населенных мест Екатеринославской губернии (на 1-е января 1925 г.). — Екатеринослав : Типо-Литография Екатерининской ж. д., 1925. — С. 564-565.
8. Описание населенных мест Екатеринославской губернии (на 1-е января 1925 г.). — Екатеринослав : Типо-Литография Екатерининской ж. д., 1925. — С.586-587.
9. Описание населенных мест Екатеринославской губернии (на 1-е января 1925 г.). — Екатеринослав : Типо-Литография Екатерининской ж. д., 1925. — С.576-577.
10. Ковтун В. В. Города Украины: экономико-географический справочник / В. В. Ковтун, А. В. Степаненко. — Киев: Выща школа, 1990. — С. 129.
11. Гозулов А.И. Переписи населения СССР и капиталистических стран / А. И. Гозулов. — Москва: Редакционно-издательское управление ЦУНХУ Госплана СССР и ВО «Союзоргучет», 1936. — С. 264.
12. Вся Екатеринославщина. Справочная книга на 1925 год / Составлена и выпущена редакцией газеты «Звезда». — Екатеринослав: Издание Екатеринославского губкомпомдета, 1925. — С. 211-213.
13. Вся Екатеринославщина. Справочная книга на 1925 год / Составлена и выпущена редакцией газеты «Звезда». — Екатеринослав: Издание Екатеринославского губкомпомдета, 1925. — С. 19-20.

Віктор Голобородько

Про доповнення точного списку міст і селищ міського типу Кремінчуцької округи

Доповнюючи постанову свою з 1-го липня 1925 року «Про встановлення точного списку міст і селищ міського типу касованої Полтавщини» Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет і Рада Народних Комісарів УСРР постановили:

Нижчезазначені залюднені пункти Кремінчуцької округи вважати за віднесені:

- а) до розряду міст — Олександрію
 - б) до розряду селищ міського типу — Ново-Георгіївськ.
- Харків, 6 січня 1926 року

Джерело

Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1926 рік: Ч. 2. — Харків: Укрголовліт Урядова друкарня ім. т. Фрунзе, 1926. — 26 лютого. — С. 12-13

85 років тому (1931 року) видав перші свідоцтва випускникам Олександрійський сільськогосподарський технікум рільництва, який сьогодні має назву Олександрійський технікум Білоцерківського Національного аграрного університету.

Перший випуск «аграрного»

Історія технікуму розпочалася у 1928 році, коли перший поверх двоповерхового невеликого будинку по вулиці Перекопській, 79 (нині — вулиця Діброви) зайняла Олександрійська кооперативна професійна школа, яка незабаром була перейменована в агрономічну. З 1930 року розпочав свою роботу Олександрійський сільськогосподарський технікум рільництва.

Перший випуск відбувся у 1931 році. Тоді свідоцтво агротехніка-зерновика одержали 30 осіб. Ректором Білоцерківського сільськогосподарського інституту став перший випускник технікуму Федір Андрійович Бур'янський. Серед перших ви-

пускників були Петро Молчанов, який загинув в роки Другої Світової війни, Ольга Березняк, яка стала партизанкою та підпільницею і була розстріляна нацистськими окупантами (в її честь названа одна з вулиць міста).

Трагічно склалась доля першого директора навчального закладу Олексія Корнієнка, який створював його, збирав колектив педагогів. У 1937 році його направляють на курси «червоної професури» до столиці республіки — Києва. А через два місяці він відвідує місто, щоб поспілкуватись з дружиною та маленькою донькою. Коли ж повертався, на вокзалі, був заарештований. Через два місяці директора технікуму засудили на 10 років позбавлення волі.

Підставою для такого суворого вироку стала необережність студентів, які пошкодили портрет Сталіна. Щоб приховати свій «злочин», вони спалили портрет, про що дізнались незабаром і «органи». Пошук винних у «злочині» призвів до директора, на якого вказав мовляв, завгосп технікуму. Ось так директор став злочинцем.

У 1945 році Олексій Корнієнко повернувся у рідне місто, працював вчителем математики і історії. Незабаром його реабілітували.

Джерело

Надольська Н. А. Із історії Олександрійського технікуму Білоцерківського Національного аграрного університету / Н. А. Надольська. — Олександрія, 2013. — С.4-5

Віктор Голобородько

24 вересня — 80 років тому (1936 року) народився поет, прозаїк, перекладач Віталій Іванович Юречко. Навчався в Олександрійському культосвітньому технікумі (тепер — Олександрійське вище училище культури), де здобув освіту у 1955 році.

Видав 23 поетичні збірки: «Щасливої дороги» — 1962 р., «Гарбузенок» — 1968 р., «Зелений поїзд» — 1975 р., «Сонные сказки» — 1995 р. та інші. Працював головним редактором Донецького державного телебачення. У 1986–1992 р. очолював обласне об'єднання літераторів при Донецькій письменницькій організації. Помер у 2005 році.

Джерело

Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центр.-Укр. Вид-во, 2010. — С. 175

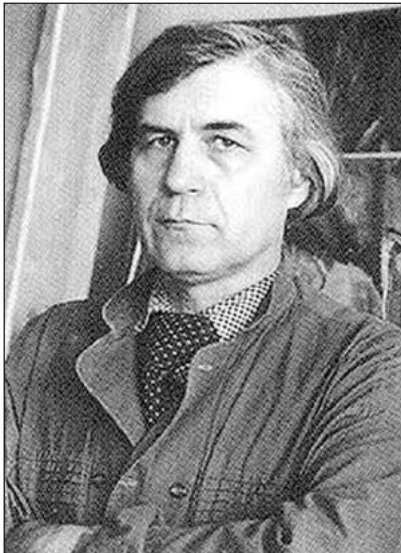
Книги В. Юречко

1. Юречко В. Сонные сказки / Виталий Юречко. — Донецк: МП «Отечество», 1995. — 16 с.
2. Юречко В. И. Буквотека: загадки, ребусы, кроссворды, стихи и сказки / Виталий Иванович Юречко. — Донецк: Сталкер, 1998. — 320 с.
3. Юречко В. І. Цікава читанка: дітям 5-9 років / Віталій Іванович Юречко. — Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2004. — 288 с.: іл.
4. Юречко В. І. Від тосту до тосту: 1000 тости, пісні, побажання, мудрі вислови / Віталій Іванович Юречко. — Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2004. — 448 с.: іл.
5. Юречко В. И. Презент: литературный сувенир Донбасса / Виталий Иванович Юречко. — Донецк: Лебедь, 2000. — 200 с.
6. Юречко В. И. Волшебные акварельки: цветные стихи для детей 5-9 лет / Виталий Иванович Юречко; худож. С. Ю. Донец. — Донецк: БАО, 2005. — 16 с.: ил.
7. Юречко В. І. Цікава цифротекста для малят: вірші для дітей 4-7 років / Віталій Іванович Юречко; худож. О. В. Зарбі-Гальчук. — Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2005. — 16 с.: іл.
8. Юречко В. І. Мої друзі букви: віршована абетка для дітей 4-6 років / Віталій Іванович Юречко; худож. Р. М. Колісниченко. — Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2005. — 16 с.: іл.

9. Юречко В. И. Избранные хулиганские тосты для любой компании / Виталий Иванович Юречко. — Донецк: ООО ПКФ «БАО», 2005. — 224 с.: рис.
10. Юречко В. И. Тости, поздоровлення, побажання, дарчі написи, застільні пісні від щирого серця: 1000 / Виталій Іванович Юречко. — Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2006. — 544 с.: рис.
11. Юречко В. И. Солнечные песенки: стихи для чтения и пения детям 5-10 лет / Виталий Иванович Юречко; худож. С. Ю. Донец. — Донецк : БАО, 2005. — 16 с.: ил.
12. Юречко В. І. Від тосту до тосту: тости, пісні, побажання, мудрі вислови : 1000 / Виталій Іванович Юречко. — Донецьк : БАО, 2012. — 447 с. : іл.

19 березня — 75 років тому (1941 році) народився український скульптор, автор пам'ятника жертвам Голодомору 1933 року в селі Червона Кам'янка Олександрійського району, уродженець Кіровоградщини Віктор Васильович Самійленко.

Народився на Кіровоградщині — в селі Павлогорківка Бобринецького району. У 1966 р. закінчив Московське вище художньо-промислове училище, відділення підготовки майстрів художньої обробки металу. Його викладачами були А. Саржантов, О. Зотов, А. Короткевич. З 1966 р. працює художником-граве-ром художньо-виробничих майстерень Художнього фонду УРСР, з 1984 р. — скульптором. З 1986 р. бере участь у республіканських та всеукраїнських художніх

виставках. Член Національної спілки художників України (з 1994 р.).

Основні твори: «Флора» (1991), «Рубіж міцності»(1991), «Яничар» (1991), «Осінь тепло» (1992), «Пам'ятник жертвам Голодомору 1932–1933 рр. в селі Червона Кам'янка Олександрійського району» (1990–1992). Перевагу віддає скульптурі малих форм.

Самійленко Віктор Васильович
(уринок)

...В 1946 сім'я переїхала в село Осикувате Куйбишевської сільради. Тут промайнули його дитячі та юнацькі роки. Ще навчаючись у школі, обдарований юнак вступив на заочне відділення Московського університету мистецтв, по закінченню якого, з 1963-го, навчався на факультеті промислових мистецтв Московського художнього училища—знаменита Строганівка. Здобувши спеціальність «гравер по штампах», був направлений до Кіровограда — на посаду художника-гравера по художній обробці металу Художнього фонду України.

Працював оформлювачем і скульптором, а з 1985-го перейшов на творчу роботу по скульптурі.

Віктор Васильович — учасник багатьох міжнародних і республіканських виставок. Його роботи експонувалися в Болгарії, Польщі, Німеччині, Чехословаччині. Брав участь в міжнародному конкурсі на кращий пам'ятник до 100-річчя українців у Канаді, на якому отримав диплом і премію, міжнародному конкурсі на спорудження пам'ятника в урочищі Сандермох в Карелії (в 1987-му тут було розстріляно 111 політ'язнів), де також здобув дві премії. Його пам'ятник жертвам Голодомору — двофігурна композиція з бетону й міді стоїть в Червонокам'янці Олександрійського району. Чимало пам'ятників, скульптур нині розміщуються в багатьох куточках Кіро-

воградщини. Це і погруддя лікаря Гетьманця в с. Добрянка, і Героя Радянського Союзу в селі Трояни Добровеличківського району. На могилі ще одного славетного земляка — науковця, краєзнавця, письменника Миколи Смоленчука — пам'ятник, створений Самійленком. Крім скульптур, у його доробку картини, пам'ятні дошки. Син Віктора Васильовича — Роман також пішов батьковою дорогою, він скульптор і реставратор, має дві вищі мистецькі освіти.

Джерело

Самійленко Віктор Васильович (уринок). — Режим доступу: <https://sites.google.com/site/libbobr/-7>. — Назва з екрану.

Рекомендуємо прочитати:

1. Художники України: творчо-біографічний альбом-довідник: Вип. 4 / Авт.-упоряд. С. В. Журавель. — 2006/
2. Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центр.-Укр. Вид-во, 2010. — С. 56/

27 серпня — 75 років тому (1941) народився педагог, заслужений вчитель України, колишній багаторічний директор Олександрійського медичного училища Петро Піхальонок.

Обирався депутатом Олександрійської міської ради першого скликання.

27 січня — 70 років тому (1946 року) народився Олексій Омелянович Скічко, Олександрійський міський голова декількох скликань, державний і громадський діяч. Один з ініціаторів створення концерну «Лан» з виробництва сільськогосподарської техніки в місті Олександрії. Активно співпрацював з аграрними підприємствами району, пропагував ідею об'єднання економічного потенціалу міста та району.

Народився у селі Триліси Олександрівського району, Кіровоградської області. Навчався у професійно-технічному

училищі міста Донецьк, за спеціальністю — слюсар з ремонту маневрових локомотивів. У 1964-1966 працював на донецькому металургійному заводі, потім кілька років на Теплоелектроцентралі № 3 виробничого об'єднання «Олександрівугілля». Закінчив Вищу партійну школу. У 1973-1976 очолював Олександрійську міську комсомольську організацію, а 1976-1982 роках був першим секретарем Кіровоградського обкому ЛКСМУ.

Більше десяти років працював на партійних і радянських виборних посадах. У 1990-1994 — міський голова м. Олександрії. З 1994 по 2001 — директор з маркетингу, комбайнобудування ЗАТ «Завод «Автоштамп», віце-президент концерну «Лан». У 2001-2003 — голова правління, генеральний директор «АТ «Херсонські комбайни». З 2003 по 2006 — помічник голови Державної

податкової адміністрації України, директор департаменту організаційно-розпорядчої роботи ДПА України. У 2006 обраний Олександрійським міським головою.

Помер 2011 року.

Джерело

Босько В. М. Історичний календар Кіровоградщини на 2011 рік. Люди. Події. Факти / В. М. Босько. — Кіровоград: Центр.-Укр. Вид-во, 2010. — С. 27-28.

Наша Незалежність (уривок зі статті «Наша незалежність», спогади Олексія Скічка)

«Звісно, я вже міг багато чого і забути, слава Богу, скільки вже в Олександрії прийшлося працювати — і щодня свої враження... могу багато розказати про період другої половини 80-х, тоді вже помітні розгойдування почалися, погіршилася економіка. Олександрія завжди більш активна була серед інших міст в області — вже у 89-му, 90-му почали протестувати олександрійські гірники. Перші акції протесту, до речі, відбулися на шахті «Світлопільська», олександрійці вимагали підвищення заробітної плати і поліпшення умов праці, і лише за місяць запротестували шахтарі у Росії — і саме про російських шахтарів широко написала тодішня союзна преса. Могу багато розказати про непрості часи після розпаду Союзу — тоді олександрійські підприємства, ті, що мали тісні виробничі зв'язки з підприємствами інших республік, вмить ці зв'язки втратили і потрібно було терміново вирішувати, як нашим підприємствам жити далі в нових умовах, шукати нові шляхи. У серпні 91-го теж був тяжкий час — у мене кожен робочий день починався або на одному або на іншому підприємстві. Запам'яталися переломні моменти, коли ще не було визначення з державною символікою, то сесії міськради відбувалися так — одна половина вимагала підняття перед будівлею синьо-жовтого прапора, інша половина стояла за радянський, червоно-синій. Виникали конфлікти, сварки, то вихід було знайдено такий — по один бік міськради на флагштоці майорів синьо-жовтий прапор, по другий — червоно-синій. А як стався путч, то безліч телефонних дзвінків було, всі запитують: «Ви чули, Олексію Омеляновичу?» Кажу: «Чув.» З Янаєвим я був знайомий особисто, тому не вірив, що він здатен очолити повалення уряду Горбачова. Жодних

дзвінків, сигналів, вказівок з Москви не було, ми орієнтувалися на роботу керівництва республіки».

Джерело

Міхалевич В. Наша незалежність / В. Міхалевич // Олександрійські відомості. — 2009. — 22 серпня.

В новый год со старыми проблемами

На встречу с корреспондентом «УЦ» мэр Александрии Алексей Скичко опоздал совсем не надолго — затянулась прямая телефонная линия с избирателями. И это понятно: жизнь становится сложнее, а значит, и вопросов к власти у горожан прибавилось.

— Алексей Емельянович, если вы накануне Нового года будете выступать перед населением, о чем станете говорить: об итогах года прошедшего или о том, что ждет александрийцев в году 2009-м?

— Провести водораздел между 2008 и 2009 годами я не смогу. Минувший год был сложным, пришлось решать много непростых проблем. А если говорить о кризисе, то Александрия уже много лет живет в условиях серьезного кризиса нашей градообразующей отрасли — буроугольной промышленности. Последние 17 лет все предприятия бывшей государственной холдин-

говой компании «Александрия-уголь» не работают, кроме рудоремонтного завода. На других предприятиях люди выходят на работу не созидать, а охранять сохранившиеся оборудование и имущество. Сократились производство и сбыт продукции на предприятиях «Этап», «Вира-Сервис», «Завод «Авто-штамп»», что привело к сокращению рабочей недели и числа работающих.

К счастью, наши заводы не разорвали связей с потребителями своей продукции, в которой они заинтересованы. Полагаю, что Россия, Беларусь, Казахстан выйдут из кризисной ситуации раньше Украины, и наши взаимовыгодные связи сохранятся и продолжатся.

— *А не кажется ли вам, что в конце тоннеля, в котором находится бурогольная отрасль, уже давно погас свет?*

— Ставить крест на бурогольной промышленности очень недальновидно, но и восстанавливать в том виде, который был в недалеком прошлом, нецелесообразно. Из бурого угля с помощью самых современных технологий надо генерировать дешевую электроэнергию, надо строить тепловые электростанции и заняться химической переработкой угля, получая свыше 100 наименований разнообразных соединений. Так поступают в Австрии, Словакии, Польше, Германии и ряде других стран. У нас побывали зарубежные специалисты, они не только высоко оценивают наш сырьевой потенциал, но и имеют конкретные бизнес-планы. Немецкая и швейцарская фирмы проявляют серьезный интерес к строительству завода горного воска, который сейчас в мире широко используется в разных производствах. Наш бурый уголь для дальновидных специалистов — весьма лакомый кусочек. Потенциальных инвесторов много — как зарубежных, так и отечественных. Что касается предприятий, взятых в аренду ЗАО «Энергоуголь», то в апреле оканчивается срок аренды, а это значит, что уже в январе работники получают предупреждение об увольнении. В дальнейшем Минуглепром и Фонд госимущества объявят процедуру приватизации этих предприятий. Понятно, что это не быстрый и весьма сложный процесс.

Город и даже область решить все вопросы воплощения в жизнь этих проектов не в состоянии. Нужны государственная

поддержка, законодательная база, особенно в вопросах земельных отношений, защита прав инвесторов. К сожалению, отдельная строка в государственном бюджете, касающаяся бурогоугольной отрасли, давно отсутствует. Но я оптимист и верю в то, что бурогоугольная отрасль будет развиваться на новой технологической основе. Чем раньше это произойдет, тем лучше для страны.

— *Всех читателей волнует криминогенная ситуация в городе...*

— В значительной мере рост преступности обусловлен экономическим состоянием общества. Безработица, рост тарифов в сфере услуг подпитывают преступность. Особенно больно безработица ударила по молодежи, именно молодые люди, не имея жизненного стержня, часто становятся на преступный путь. Мы проводим правовое обучение школьников, родителей, но одного этого, безусловно, мало. Сейчас рассматриваем вопрос о возобновлении деятельности добровольных народных дружин. Но это должен быть не механический возврат к старым формам, а создание новых общественных организаций на современных правовых основах.

— *Наша газета писала о тревожной ситуации вокруг гидротехнических сооружений. Как решается этот вопрос?*

— Это очень серьезная проблема. В водохранилище скопилось 8,5 миллионов кубометров воды. Не дай Бог, произойдет прорыв дамбы, хлынувшие потоки воды подтопят не только ряд районов города, но и дойдут до Кривого Рога, затопив некоторые села Александрийского и Петровского районов. Своими силами город справиться никак не может, и вряд ли сможет помочь область. С телеграммой по этому вопросу мы вчера обратились в правительство.

Вопрос можно решить только одним способом: если Минводхоз возьмет в свое подчинение этот опасный, но жизненно необходимый объект. На укрепление одной только дамбы требуется более 2 миллионов гривен. Для города это фантастическая сумма. Нам остается мониторить ситуацию и ждать ответа из Кабмина. Очень хотелось, чтобы власть сделала александрийцам такой подарок к празднику.

Ну и коль разговор зашел о праздниках, то мне хочется, пользуясь случаем, поздравить газету «Украина-Центр» с пятнадцатилетием. А всех читателей — с наступающим Новым годом, желательно, чтобы он принес в нашу страну стабильность. Благополучия, здоровья. Обойдитесь без паники, будьте оптимистами!

Джерело

Кохан А. В новый год со старыми проблемами / А. Кохан // Украина-Центр. — 2008. — 18 декабря.

Беседовал Анатолий Кохан

На пам'ять про земляків

5 грудня 2013 року, в Олександрії на будівлі колишнього Палацу піонерів відкрили меморіальні дошки. Подію приурочили до Дня місцевого самоврядування.

Дошки встановили на будинку, де працювали обидва керівники і в якому, свого часу розміщувалися міські партійно-управлінські органи влади та на вшанування значного внеску у розвиток та розбудову міста Олександрії.

Пилип Гриценко (1913-1997) працював

головою Олександрійської міської ради депутатів трудящих у 1962-1963 роках, першим секретарем міського комітету Комуністичної партії України у 1963-1974 році, йому було присвоєно звання Почесний громадянин міста Олександрії. Олексій Скічко (1946-2011) був українським та радянським

управлінцем, Олександрійським міським головою у 1990-1994 та 2006-2010 роках.

В будівлі Центру дитячої та юнацької творчості раніше розміщувалась Олександрійська земська управа та земське зібрання, потім — радянські органи влади, будинок відноситься до часів будівництва в Україні споруд у стилі українського модерну і розташований на вулиці Шевченка (раніше — Центральній).

Віктор Голобородько

70 років з дня утворення (1946 рік) добровільного товариства мисливців та рибалок-аматорів Олександрійського району.

Як з'явилося в Олександрії товариство мисливців та рибалок

В лютому 1946 року місцева влада ухвалює рішення організувати облаву на вовків. До неї залучаються мисливці, яких звільняють від роботи і збирають з сіл Недогарки, Дівоче Поле, Ворошилівки. Акцію планують заздалегідь, адже ухвалене рішення треба буде виконати у листопаді цього ж року [1].

Захищатися від нападів вовків і взагалі взяти до рук всіх, хто має зброю та може бути корисним, влада вирішила буквально за декілька місяців.

В Олександрійському районі утворювалось добровільне товариство мисливців та рибалок-аматорів. Для того щоб, нове об'єднання почало формуватись, затверджено було організаційне бюро у складі голови бюро М. Х. Майбенка та членів товариства І. Т. Тараненка, А. З. Маслова, Н. С. Дехти, П. Е. Єременка.

Влада зобов'язала місцеве керівництво, в тому числі голів виконкомів сільських рад, затвердити рішення щодо сприяння і допомоги діяльності товариства.

Нове товариство повинно було негайно розпочати роботу над охопленням членством всіх мисливців та рибалок-амато-

рів. Тим, хто отримав членство у організації зобов'язувались видати і спеціальний мисливський квиток [2].

Мотивацію цього рішення влада не пояснила, проте не виключено, що це потрібно було і для того, в тому числі, щоб хоч якось організувати чималу кількість людей, які мали тоді зброю і запросто ходили на полювання. Відслідковувати в кого поверне рушницю мисливець не так і просто, тому влада намагалась хоча б зрозуміти хто має гарячу зброю і хто може бути потенційно небезпечним і поставити мисливський рух під контроль. В будь-якому разі організованому громадському мисливському рухові було дано старт.

Література та джерела:

1. Державний архів Кіровоградської області, фонд Р-1302, опис 2, справа 10, протокол №4 виконкому райради Олександрійського району від 4 лютого 1946 року.
2. Державний архів Кіровоградської області, фонд Р-1302, опис 2, справа 11, протокол №18, постанова виконкому райради Олександрійського району «Про утворення добровільного товариства мисливців та рибалок» від 13 липня 1946 року.

Віктор Голобородько

70 років тому (1946 рік) утворено Олександрійський технікум культурно-освітньої роботи, нині — Комунальний вищий навчальний заклад «Олександрійське училище культури».

Дивіться далі статтю «Від технікуму комуністичної освіти до училища культури».

70 років тому (1946 рік) відокремлено органи влади міста Олександрії та Олександрійського району.

Олександрія: як міська влада відділилась від районної

У 1946 році місто Олександрія перестало бути тільки районним центром і отримало власну міську владу. До середини 1946 року міська влада номінально існувала, проте всі рішення, що стосувались міста, ухвалював районний комітет партії та райвиконком ради, оскільки жорсткого розподілу між містом та районом тоді не існувало.

Наприклад у квітні 1946 року виконавчий комітет Олександрійської районної ради депутатів трудящих та бюро районного комітету партії КП(б)У, вирішило розпочати жорстку боротьбу з бандитизмом. Зрозуміло, що за повоєнних часів зросла бідність, дефіцит продуктів харчування та одягу, всього найнеобхіднішого і злочинність суттєво зросла. Як зазначено у тексті спільного рішення виконкому ради та бюро парторганізації, в регіоні стали поширеним явищем грабежі, викрадення майна, хуліганство. В театрі, кіно і деяких інших місцях «царює нетерпимий безлад, що вчиняє молодь, що навчається, та деякі військовослужбовці артилерійської школи».

Якщо з місцевими хуліганами доручили розібратися районному НКГБ, НКВД та СМЕРШу артшколи, то за бандитські угруповання вирішили взятись серйозно, з формуванням винищувального батальйону у складі 80 чоловік «партійно-радянського активу» [1].

Повертаючись до рішення щодо розмежування міської та районної влади, відзначимо, що це був цілком виважений крок, адже вищі органи влади вирішили збільшити фінансу-

вання буровугільної галузі: «В законі про п'ятирічний план відбудови і розвитку СРСР на 1946-1950 роки було записано: «Широко розгорнути розробку вугільних родовищ у правобережних і західних областях України. Довести загальний видобуток вугілля по Українській РСР в 1950 році до 86,1 мільйона тонн, в тому числі видобуток бурого вугілля до 6 мільйонів тонн». Всі ці 6 мільйонів тонн припадали на вугільні родовища правобережної України» [2].

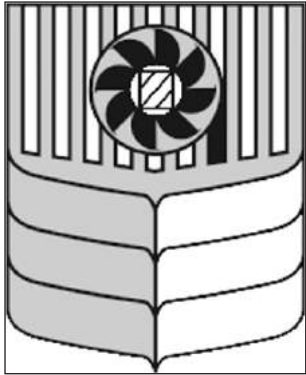

Ці рішення влада ухвалювала через значний дисбаланс наявних енергетичних потужностей та необхідного енергозабезпечення: криваві рани війни давалися взнаки. Причому все це було

пов'язано не тільки із необхідністю забезпечити електроенергією громадян, скільки з потребою відродити промисловість. Одразу після 20 пункту згадуваного закону «Про п'ятирічний план відновлення і розвитку народного господарства СРСР на 1946-1950 роки» що стосується України, записано пункт 21, яким передбачається відновити машинобудівну галузь, пунктом 22 — хімічну галузь, пунктом 23 — цукрову галузь, м'ясопереробну галузь, консервні заводи, 24 — провести розвідку криворізьких запасів залізних руд, марганцю, калію, графіту та гіпсу [3].

Окремо зазначено також необхідність проведення розвідувальних робіт з підготовки промислових ділянок для буровугільних розробок в правобережних та західних областях України.

Всі ці ідеї, закріплені на папері треба було реалізовувати матеріально не тільки ресурсно, але й організаційно, тому

була поставлена мета розділення міської та районної влади. Олександрія отримала окрему систему управління містом саме під виконання грандіозних завдань зі створення буровугільного комплексу в центральноросійських степах.

«Для кращого керівництва буровугільною промисловістю в червні 1946 року створено міську партійну організацію (відокремлено від районної)» [2]. Про те, що фактично діяльність міської влади була вже відокремлена влітку, говорить і цікавий документ, що зберігається у обласному архіві.

Як зазначено у ньому, є потреба організувати власну, районну систему харчування працівників районного апарату «радпартактиву», оскільки «під час організації і відділенні міської території м. Олександрії як окремої адміністративної одиниці» відтепер з'явилися труднощі із видачею хліба та харчуванням саме районних співробітників.

У документі прослідковується і дата — 1 червня 1946 року [4].

Однак офіційне оформлення нової влади відбулось лише 14-15 грудня, коли відбулась перша Олександрійська міська партійна конференція, на якій були обрані перший секретар міськкому партії М. К. Кульбашний та голова міського виконавчого комітету Н. Х. Луценко.

Щодо технічного виконання поставлених завдань, то виконувати його почав трест «Укрбурвугілля», який у 1945 році був переданий Міністерству вугільної промисловості СРСР і перейменований у Всесоюзний трест по розробці буровугільних родовищ. У 1946 році трест був підпорядкований комбінату «Українуголь» Мінвуглепрому Радянського Союзу і перейменований у державне Байдаківське будівельно-монтажне управління міністерства [2].

Всі ці внутрішні переміщення по вертикалі чиновницького апарату мали на меті підвищити статус вугільної галузі, яка стала відігравати домінуючу роль у житті міста.

Під виконання завдання зі створення «правобережної кочегарки», як стали називати Олександрію [5], у 1946 році відновили інфраструктурні підприємства міста: рудоремонтний завод (підприємство для забезпечення ремонту та виготовлення гірничого обладнання), брикетну фабрику, цегельний завод № 2, маслозавод, міськпромкомбінат та чотири промартілі, відновлено мережу лікувальних та культурно-освітніх закладів[2]. Все це, звісно, робилось не тільки для людей, а для того, щоб привабити робочу силу, якої катастрофічно не вистачало для будівництва та експлуатації вугільних родовищ.

Наприклад, у другому кварталі 1946 року тресту «Углебрикетстрой» дозволили провести організований набір «робочої сили» по селах району — 270 чоловік. І це до речі тоді, коли робітників не вистачало і в селі [6].

Література та джерела:

1. Державний архів Кіровоградської області, фонд Р-1302, опис 2.
2. Помятунов А. П. Олександрія буровугільна / А. Помятунов, Ф. Белявін // Ленінський прапор. — 1967, 31 січня. — С. 3.

3. Засідання Верховного Совету СРСР (перша сесія) 12-19-го марта 1946 г: стенографічний звіт. — Москва: Верховний Совет СРСР, 1946. — С. 407.
4. Державний архів Кіровоградської області, фонд Р-1302, опис 2, справа 11, протокол №20, постанова виконкому райради Олександрійського району «Об організації столової совпартактива і магазину по забезпеченню хлібом працівників районних організацій Олександрійського району» від 3 липня 1946 року.
5. Кохан А. Развитие здравоохранения в городе Александрия за годы советской власти / А. Кохан // Врачебное дело. — №9. — С. 196.
6. Державний архів Кіровоградської області, фонд Р-1302, опис 2, справа 10, протокол №13, постанова виконкому райради Олександрійського району «Про забезпечення тресту «Углебрикетстрой» робочою силою в II кварталі 1946 року» від 13 травня 1946 року.

Віктор Голобородько

55 років тому (1961 рік) утворено Олександрійське культурно-освітнє училище, нині — Комунальний вищий навчальний заклад «Олександрійське училище культури».

Від технікуму комуністичної освіти до училища культури

Один з найстаріших навчальних закладів міста створено у 1931 році на виконання Постанови Раднаркому УСРР № 633 від 11.08.1930 року як Криворізький технікум комуністичної освіти в селищі Гданцівка. В 1932 році цей заклад було переведено до міста Олександрія. Технікум мав два відділи: організаційно-масовий і бібліотечний. Органі-

заційно-масовий відділ готував працівників культурно-політичної роботи на виробництві, а саме: «завідателів клубів, червоних кутків, організаторів культполітроботи на великих підприємствах, працівників масової роботи в сільському господарстві». Бібліотечний — «бібліотечних робітників низової масової бібліотечної мережі» (з Устава про технікуми комуналістичної освіти від 27.06.1937 р.).

В роки фашистської окупації міста технікум не працював. Відновив свою діяльність 1 червня 1944 року.

У 1946 році навчальний заклад одержав назву «Технікум культурно-освітньої роботи». В 1948 році розпочато підготовку фахівців на заочній формі навчання.

До 1960 року технікум готував працівників культури на двох відділах: клубному і бібліотечному. Відповідно Постанови колегії Міністерства культури УРСР від 14.03.1961 року технікум перейменовано в Олександрійське культурно-освітнє училище.

На клубному відділі введено спеціалізації по підготовці керівників самодіяльних оркестрів народних і духових інструментів, хорового та театрального колективів. В 1964 році розпочато підготовку керівників самодіяльних танцювальних колективів.

В 60-ті роки в Україні була створена чітка мережа середніх спеціальних навчальних закладів культури для забезпечення кваліфікованими фахівцями державних, колгоспних та профспілкових установ певної області. Гідне місце в цій системі посіло Олександрійське культурно-освітнє училище, яке стало творчою лабораторією з підготовки працівників для закладів культури Кіровоградщини.

Наказом Міністерства культури УРСР від 02.11.1990 року № 342 Олександрійське культурно-освітнє училище переіменовано в Олександрійське училище культури, яке є його правонаступником.

В новій редакції Статуту, складеного на виконання закону України «Про вищу освіту», визначена назва училища — комунальний вищий навчальний заклад «Олександрійське училище культури» (Свідоцтво про державний реєстр юридичної особи, Серія АОО, № 237487).

Власником Училища є територіальні громади сіл, селищ і міст області, а управління ним здійснює Кіровоградська обласна державна адміністрація та її структурні підрозділи, які здійснюють повноваження, передбачені законодавством України та нормативно-правовими актами Міністерства культури і мистецтв України та Міністерства освіти і науки України.

Джерело

Від технікуму комуністичної освіти до училища культури. — Режим доступу: <http://ouk.com.ua/istor.php>. — Назва з екрану/

9 лютого — 50 років тому (1966 року) у місті Олександрії відкрито відділення Дніпропетровського ордену Трудового червоного прапора гірничого інституту ім. Артема.

Джерело

Історичний календар: цей день в історії (9 Лютого). — Режим доступу: http://www.history.org.ua/index.php?current_day=9¤t_manth=02&flag=1. — Назва з екрану.

Від упорядників

Якщо ви маєте бажання співпрацювати, висловити власні думки щодо видання або маєте пропозиції щодо його наповнення можете надіслати інформацію на електронну адресу: alextext2014@gmail.com або повідомити за телефоном 067-107-06-70.

Список ілюстрацій

- На обкладинці: герб Олександрійського району Кіровоградської області, на задньому плані — фрагмент картини Володимира Орловського «Урожай в Україні», 1880.
- Упорядник книги, щодо методичного упорядкування і загального редагування видання Надія Чуянова, с. 3.
- Упорядник розділу краєзнавчих досліджень книги Віктор Голобородько, с. 4.
- Упорядник книги щодо методичного і бібліографічного упорядкування Ірина Голобородько, с. 10.
- Сторінка газети «Городской курьер» з текстом фрагментів видання «Олександрійський район: пам'ять століть» 2015 року, с. 11.
- Сторінка газети «Городской курьер» з текстом фрагментів видання «Олександрійський район: пам'ять століть» 2015 року, с. 12.
- Офіцер Пандурського полку Новосербського корпусу у 1752-1763 роках. З книги О.Вісковатова «Историческое описание одежды и вооружения Российских войск с древнейших времён до 1855 г.», с. 14.
- Краєзнавець Надія Жахалова, автор публікації про Володимира Романова, с. 18.
- Микола Бестужев. Автопортрет, с. 19.
- Кіндрат Рилєєв. Портрет XIX століття, с. 20.
- Мировий посередник. Художник Микола Кузнецов, 1887 рік, с. 24.
- Сучасний вигляд історичного центру іспанського міста Кадіс, с. 26, с. 27.
- Портрет Олексія Вегеліна, 1832 рік, с. 28.
- Карта Олександрійського повіту Херсонської губернії з позначенням сучасних адміністративних центрів, с. 31.
- Портрет князя Потьомкіна, с. 34.
- Скульптурне зображення Александра Македонського, с. 34.

- Барельєф із зображенням армії Александра Македонського, с. 35.
- Дмитро Чижевський, с. 36.
- Карта окружного центру військового поселення — містечка Нова Прага, нині селище міського типу Олександрійського району Нова Прага, с. 41.
- Карта Олександрійського повіту, де позначені темними ділянками військові поселення. З карти України, опублікованої у книзі «Путешественные записки Василья Зуева от С. Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году», с. 43.
- З картини Володимира Орловського «Затишшя», 1890 рік, с. 53.
- Портрет Василя Докучаєва з книги «Русский чернозем», с. 54.
- Фрагмент з карти ґрунтів за лінією Кременчук-Протопоівка-Знам'янка-Єлисаветград з книги «Русский чернозем», с. 57.
- Депутат Думи Володимир Буцький, с. 58.
- Кулуари Думи Російської імперії, с. 59.
- Фотопортрет Володимира Домогацького, с. 63.
- Обкладинка видання «Нарисів Олександрійського повіту» до 100-річчя пам'яті В.М.Нікіфорова, що вийшли у світ 2008 року в Олександрії, с. 65.
- Обкладинка збірки «Історія міста Олександрія» з текстом «Нарисів...», яка вийшла у світ в Олександрії 2009 року, с. 70.
- Перша сторінка прижиттєвого видання «Нарисів Олександрійського повіту», с.72.
- Краєзнавець і громадський діяч, автор праці про В.Нікіфорова, Наталія Бракер, 73.
- Юрій Тютюник. Фото 20 років ХХ століття, с. 74.
- Ілля Діброва у часи Другої світової війни. Фото з книги «Кіровоградщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945», с. 78.

- Ілля Діброва. Фото першої половини ХХ століття, с. 80.
- Ілля Діброва — командир партизанського з'єднання імені Ворошилова, с. 81.
- Почесний караул біля могили І.Діброви під час відзначення Дня Перемоги 9 травня 2015 року в місті Олександрії. Фото В.Голобородька, с. 82.
- Павло Глядківський, с. 85.
- Обкладинка журналу «Україна» Академії наук України, секретарем якого працював П.Глядківський, с. 85.
- Герой Радянського Союзу Олександр Дидишко. Фото з книги В. Чабаненка «»Прославлені у віках», с. 93.
- Контр-адмірал Михайло Байсак. Фото з приватної колекції Івана Погорілого, с. 95.
- Вирізка з газетної публікації про життєвий шлях М.Байсака. З приватної колекції Івана Погорілого, с. 96.
- Виступ у селі Щасливе М.Байсака. Фото з приватної колекції Івана Погорілого, с. 97.
- Урочисте пов'язування піонерського галстука М.Байсаку, Фото з приватної колекції Івана Погорілого, с. 98.
- Фотокопія почесного громадянина села Щасливе М.Байска, З приватної колекції Івана Погорілого, с. 99.
- Фото меморіальної дошки М.Байсаку у селі Щасливе, с. 99.
- Михайло Байсак. Фото з приватної колекції Івана Погорілого, с. 100.
- Генадій Байсак, син Михайла Байсака, с. 101.
- Меморіальна дошка Олексію Шаповалову, с. 102.
- Антон Пономаренко. Фото з книги «Вони принесли свободу», с. 105.
- Книга А. Пономаренка «Вони принесли свободу (Олександрійсько-Знам'янська операція)», с. 110.
- Фотокопія з офіційної публікації щодо віднесення Олександрії до числа «залюднених місць» УСРР, с. 111.

- Магазин в Олександрії, 20-роки ХХ століття. Фото з сайту oleksa.in.ua «Александрія- мой город», с. 112.
- Фрагмент карти Олександрійського округу Дніпропетровської губернії 1925 року, с. 113.
- Перші районні курси сіль працівників в Олександрії. 1925 рік. Фото з альбому Цукрозаводського навчально-виховного комплексу, с. 114.
- Перша сторінка видання «Описание населенных мест Екатеринославской губернии» на 1 січня 1925 року, с. 115.
- Рекламні оголошення з книги «Вся Катеринославщина» 1925 року, с. 119.
- Обкладинка з книги «Вся Катеринославщина» 1925 року, с. 121.
- Сторінка з книги «Вся Катеринославщина», с. 122.
- Радгосп-технікум, нині аграрний технікум. Фото Валентина Голобородька з приватного альбому «Олександрія колись і тепер», середина 70 — початок 80 років ХХ століття, с. 126.
- Віталій Юречко, с. 127.
- Обкладинка книжки В.Юречка, с. 128.
- Скульптор Віктор Самійленко, с. 129.
- Макет пам'ятника жертвам голодомору в Червоній Кам'янці Олександрійського район роботи В. Самійленка, с. 130
- Петро Піхальонк, с. 131.
- Космонавт Леонід Попов та перший секретар Олександрійського міського комітету партії Олексій Скічко (на фото з правої сторони). Фото з газети «Молодий комунар» 3 вересня 1985 року, с. 132.
- Олексій Скічко. Фото другої половини ХХ століття. Фрагмент фото з сайту oleksa.in.ua «Александрія- мой город», с. 132.
- Рекламна фотолистівка місцевої виборчої кампанії 2006 року із зображенням Олексія Скічка, з приватного архіву В. Голобородька, с. 134.

- Олексій Скічко під час відзначення Дня Перемоги на мікрорайоні «Перемога» 2010 року. Фото Віктора Голобородька, с. 137.
- Полювання у Київській області. 1951 рік, с. 139.
- Семенівський розріз, 1955 рік, с. 141.
- Герб міста Олександрії 1987 року із зображенням символу буровугільної галузі міста — ротору у центрі герба, с. 142.
- Семенівський розріз, 1958 рік, с. 143.
- Олександрійське вище училище культури, фасад з вулиці Діброви. Фото Віктора Голобородька, 2007 рік, с. 144.
- Оголошення про набір учнів до технікуму у 50-х роках ХХ століття в олександрійській газеті «Більшовицька правда», с. 145.
- Відділення гірничого інституту, тепер школа № 9. Фото Валентина Голобородька з приватного альбому «Олександрія колись і тепер», середина 70 — початок 80 років ХХ століття, с. 146.

ЗМІСТ

НАДІЯ ЧУЯНОВА. Слово від упорядників	3
Частина 1. Теорія і практика краєзнавчих досліджень	4
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. Проект «Календар знаменних і пам'ятних дат Олександрійського району»: методика, оформлення, вимоги	4
ІРИНА ГОЛОБОРОДЬКО. Відродження бібліографічної культури, як складової частини проекту «Календар знаменних і пам'ятних дат Олександрійського району»	10
Частина 2. Знаменні і пам'ятні дати Олександрійського району 2016 року	13
285 років тому (1731 року) народився військовий діяч, один з сербських офіцерів-колоністів Нової Сербії, мемуарист Симеон Степанович Пищевич, автор книги «Известия о жизни и происхождении Симеона Степановича Пищевича»	13
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. Повсякденне життя у Новій Сербії: погляд Симеона Пищевича	13
235 років тому (1781 рік) споруджено Предтеченську церкву у селищі Нова Прага Олександрійського району	16
Про створення Предтеченської церкви в Новій Празі	16
12 липня — 220 років тому народився (1796 рік) військовий діяч, географ, мандрівник, декабрист, контр-адмірал Володимир Павлович Романов.	17
НАДЕЖДА ЖАХАЛОВА. Контр-адмірал, путешественник, писатель, мировой посередник	18
ВОЛОДИМИР РОМАНОВ. Подорож на фрегаті «Проворний» до Кадісу	25

27 квітня — 215 років тому (1801 рік) з дня народження декабриста Олександра Івановича Вегеліна	28
АННА СМАЛЬ. Про декабриста Вегеліна	28
210 років тому (1806 рік) поселення Усиківка отримує назву Олександрія та вперше статус повітового міста Херсонської губернії новоутвореного повіту з назвою «Олександрійський»	29
Про утворення Олександрійського повіту	29
Л. ЧОРНА. Випалювання вугілля, гончарство і садівництво у Олександрійському повіті	29
ВАСИЛІЙ НІКІФОРОВ. Олександрійський повіт за часів його утворення	30
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. Нерозгадана таємниця Олександрії	32
195 років тому (1821 рік) видано указ про створення на території Херсонської губернії в склад якої входили тоді землі нинішнього Олександрійського району, військових поселень	38
Про військові поселення	39
ВАСИЛІЙ НІКІФОРОВ. Про створення та побут військових поселень	40
ВАСИЛІЙ НІКІФОРОВ. Військові поселення в Олександрійському повіті	42
Про військові поселення	51
ВАСИЛІЙ НІКІФОРОВ. Військові поселення та реакція жителів міста Олександрії на їх запровадження.	51
19 червня — 190 років тому (1826 року) створено Олександрійське повітове лісництво	53

17 лютого — 170 років тому (1846 рік) народився Василь Васильович Докучаєв, природознавець, основоположник сучасного ґрунтознавства, який вивчав чорноземи Олександрійського району, зокрема біля сучасного села Протопопівки	53
ФЕДІР ШЕПЕЛЬ. Український зріз «Русского чернозема» або Василь Докучаєв: легенди й дійсність	53
ВАСИЛЬ ДОКУЧАЄВ. Російський чорнозем	56
150 років тому (1866 році) народився Володимир Романович Буцький — державний і земський діяч, один з організаторів ефективного землекористування в повіті.	58
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. Депутат Третьої Думи з Олександрії Володимир Буцький.	58
Про В. Буцького.	60
145 років тому (1871) розбудована Троїцька церква в селі Протопопівка.	61
ВАСИЛІЙ НІКІФОРОВ. Поселення Протопопівка	61
20 квітня — 140 років тому (1876 року) народився скульптор Володимир Миколайович Домогацький	62
ВОЛОДИМИР БОСЬКО. Володимир Домогацький: Дон Кіхот скульптури	62
140 років (1876 рік) з дня першої публікації книги «Очерки Александрійского уезда Херсонской губернии» Василя Нікіфорова	63
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. Фундамент для наступників	64
НАДІЯ ЖАХАЛОВА. Сучасні видання творів В. Нікіфорова	71
НАТАЛІЯ БРАКЕР. Перший краєзнавець Олександрійщини В. М. Никифоров (1832-1909 рр.)	72

20 квітня — 125 років (1891 рік) з дня народження українського військового і громадського діяча, імовірного автора Універсалу до українського народу, проголошеного отаманом Григор'євим, керівника штабу отамана Григор'єва — Юрія Тютюнника	74
Про Юрія Тютюнника.	74
Універсал отамана Григор'єва	75
19 листопада — 125 років тому (1891 року) народився військовий і політичний діяч Ілля Данилович Діброва, керівник партизанського загону імені Кліма Ворошилова, що діяло на території Олександрійського району	78
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. Ілля Діброва: дві сторони одного життя	78
28 лютого — 120 років тому (1896 рік) народився Павло Семенович Глядківський — історик, етнограф, учень Михайла Грушевського, кандидат історичних наук.	84
Біографічна довідка про Павла Глядківського.	85
О.ЮРКОВА. Про життєвий і творчий шлях Павла Глядківського	86
15 жовтня 110 років тому (1906 рік) побудовано та освячено церкву в селі Марто-Іванівка Олександрійського повіту, яка була збудована на приватні кошти земського діяча, мецената Івана Гороневича	88
ВАСИЛІЙ НІКІФОРОВ. Село Марто-Іванівка, що належить приходу Олександрійського Успенського собору	88
1 липня — 105 років з дня народження (1911 рік) Олександра Івановича Дидишка — Героя Радянського Союзу	93
Дидишко Олександр Іванович.	93

13 квітня — 95 років тому (1921 року) народився в селі Овнянка Олександрійського району (нині село Щасливе) контр-адмірал, військовий діяч, письменник, почесний громадянин села Щасливе Михайло Григорович Байсак	95
ІВАН ПОГОРІЛИЙ. Контр-адмірал Михайло Байсак з Олександрійщини.	95
Указ Президента України 22 червня 2000 року № 817/2000 «Про присвоєння військових звань».	100
Примітка від упорядника	101
20 серпня — 95 років тому (1921 року) у селі Марто-Іванівці Олександрійського району народився розвідник, військовий діяч Другої Світової війни Олексій Трохимович Шаповалов.	101
ЛАРИСА ПАСІЧНИК. Кіровоградці у складі антифашистських інтернаціональних сил	102
4 вересня — 95 років виповнюється від дня народження уродженця села Протопопівки, краєзнавця, учасника Другої Світової війни Антона Пономаренка (1921-2007), автора краєзнавчих книг і статей, узагальнюючих праць про визволення Олександрії та Олександрійського району від нацистських загарбників.	105
МАРІЯ ГАРЕНКО. Слово про автора	106
6 січня — 90 років тому (1926 року) Олександрію віднесено до розряду міст з числа «залюднених місць» УСРР	110
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. Олександрія в першій чверті ХХ століття: цензова промисловість, адміністративна колотнеча і «кінематограф»	111
Олександрія. 1925 рік.	116

Про Катеринославську губернію, яка включала у собі територію міста Олександрії та Олександрійського району	122
Про доповнення точного списку міст і селищ міського типу Кременчуцької округи	125
85 років тому (1931 року) видав перші свідоцтва випускникам Олександрійський сільськогосподарський технікум рільництва.	126
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. Перший випуск «аграрного» . .	126
24 вересня — 80 років тому (1936 року) народився поет, прозаїк, перекладач Віталій Іванович Юречко. Навчався в Олександрійському культосвітньому технікумі, де здобув освіту у 1955 році	127
19 березня — 75 років тому (1941 році) народився український скульптор, автор пам'ятника жертвам Голодомору 1933 року в селі Червона Кам'янка Олександрійського району, уродженець Кіровоградщини Віктор Васильович Самійленко.	129
Самійленко Віктор Васильович	130
27 серпня — 75 років тому (1941) народився педагог, заслужений вчитель України, колишній багаторічний директор Олександрійського медичного училища Петро Піхальонк	131
27 січня — 70 років тому (1946 року) народився Олексій Омелянович Скічко, міський голова декількох скликань, державний і громадський діяч.	131
ВОЛОДИМИР МІХАЛЄВИЧ. Наша Незалежність	133
АНАТОЛІЙ КОХАН. В новий год со старыми проблемами.	134
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. На пам'ять про земляків	137

70 років з дня утворення (1946 рік) добровільного товариства мисливців та рибалок-аматорів Олександрійського району	138
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. Як з'явилося в Олександрії товариство мисливців та рибалок	138
70 років тому (1946 рік) утворено Олександрійський технікум культурно-освітньої роботи, нині — Комунальний вищий навчальний заклад «Олександрійське училище культури»	140
70 років тому (1946 рік) відокремлено органи влади міста Олександрії та Олександрійського району. . .	140
ВІКТОР ГОЛОБОРОДЬКО. Олександрія: як міська влада відділилась від районної	140
55 років тому (1961 рік) утворено Олександрійське культурно-освітнє училище, нині — Комунальний вищий навчальний заклад «Олександрійське училище культури»	144
Від технікуму комуністичної освіти до училища культури.	144
9 лютого — 50 років тому (1966 року) у місті Олександрії відкрито відділення Дніпропетровського ордена Трудового червоного прапора гірничого інституту ім. Артема	146
Від упорядників	147
Список ілюстрацій.	148

Краєзнавче видання

**Олександрійський район:
ПАМ'ЯТЬ СТОЛІТЬ
Рік дві тисячі шістнадцятий**

Теорія і практика краєзнавчих досліджень
Знаменні і пам'ятні дати на 2016 рік
Збірка краєзнавчих статей

Підп. до друку 29.02.2016. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. др. арк. 9,3.
Замовлення № 131. Наклад 100 прим.

Віддруковано з готового оригінал-макету в друкарні
поліграфічно-видавничого центру ТОВ «Імекс-ЛТД»
Свідцтво про реєстрацію серія ДК № 195 від 21.09.2000.
25006, м. Кіровоград, вул. Декабристів, 29
тел./факс (0522) 22-79-30, 32-17-05
E-mail: design@imex.kr.ua